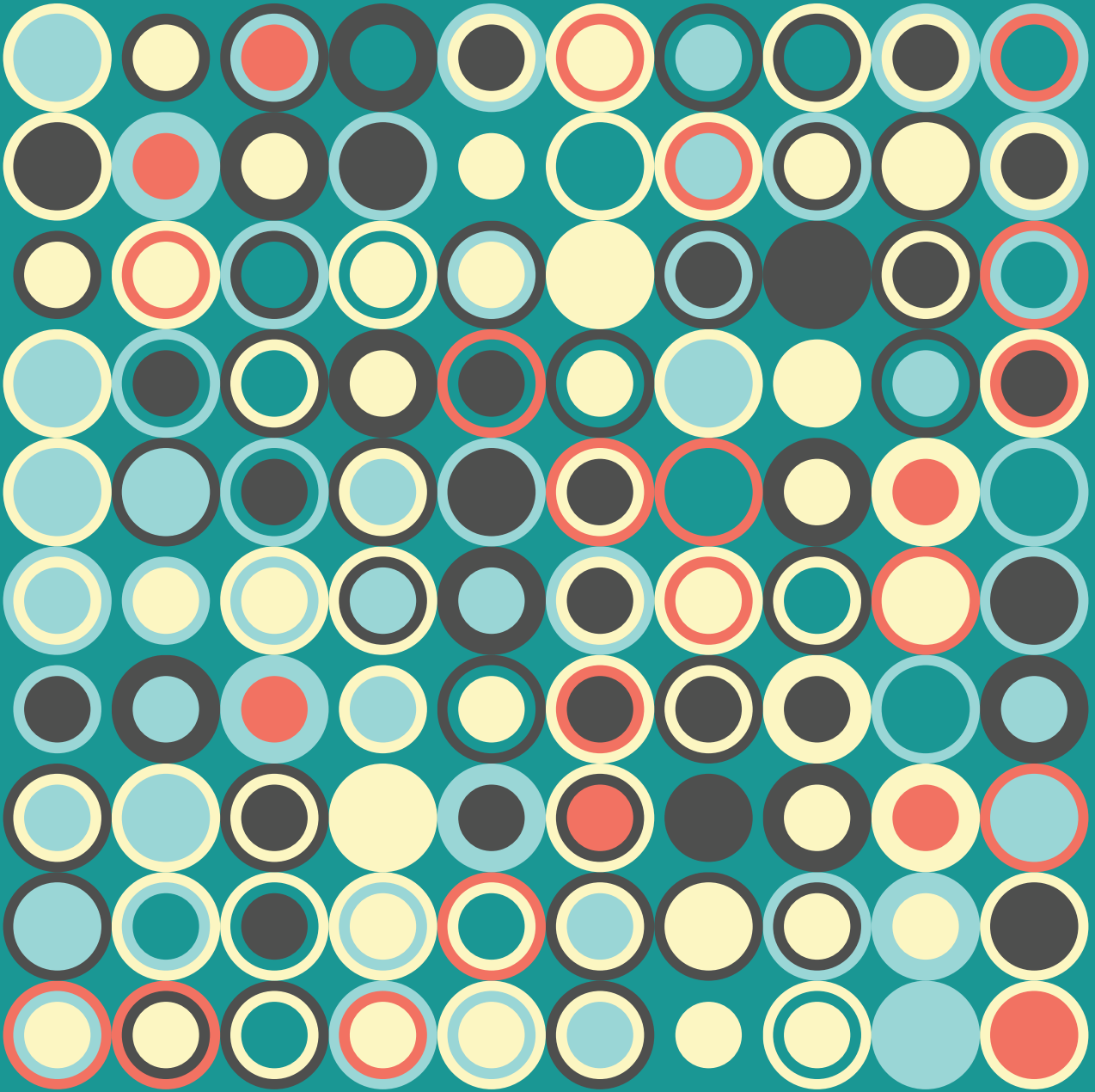

İktisat İzleme Raporu 2022

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2022

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı
İstanbul, 2023

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE YAYINLARI: 171

ALAN İZLEME RAPORLARI: 13

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2022

Proje Yürütücüsü: Lütfi Sunar

Proje Danışmanı: Nihat Erdoğan

Editör: Cengizhan Yıldırım

Analiz Yazarları: Cengizhan Yıldırım, Fatih Konur, Muhammed Hadin Öner, Mehmet Şengür, Seyit Köse, Nurbay Sey, Mustafa Çakır, Yalçın Elmas, Haşmet Gökırmak, İrfan Ersin, Yaşar Ayyıldız, Emrullah Aydın, Barış Kavcar, Aykut Şarkgüneşi, Abdullah Topçuoğlu

Veri Derleme ve Görselleştirme: Merve Soylu Büyükkara, Ahmet Hamza Yıldırım, Sümeyra Sultan Öztürk

Katkıda Bulunanlar: Merve Soylu Büyükkara, Mehtap Nur Öksüz

Tashih: Hülya Ertem

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2023

E-ISBN: 978-625-8350-46-3

DOI: <http://dx.doi.org/10.26414/air13>

Tasarım: Seyfullah Bayram

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Alan İzleme Raporu İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır. İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin küllü bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | bilgi@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nın yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporla belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nı bağlamaz.

İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM) İslam iktisadı alanında giderek genişleyen talep ve ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı çatısı altında kurulmuş bir araştırma merkezidir. Ülkemizde ve dünyada genel olarak İslam iktisadı çalışmaları sınırlı kalmakta ve çalışmaların çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Kapitalist sisteme dair bütün antitezler gün geçtikçe çürütülmekte ve bu adaletsiz sisteme karşı çare olacak bir alternatif geliştirilememektedir. İslam iktisadı, önerdiği sistem ve uygulamalarla daha adil bir iktisadi hayat ve bölüşüm sağlama potansiyeline sahiptir. Zira İslam iktisadının çabası ve iddiası inançtan kaynaklanmaktadır ve bu öğretisi Müslümanlara yaptıkları ve söyledikleri bakımından sorumluluklar yüklemektedir. Bu bağlamda, geçmiş birikimlerin ışığında, yeni çalışmalara yoğunlaşarak yetkin araştırmacıların bu alana yönelmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İKAM gerçekleştirdiği faaliyetlerle "İslam iktisadı" düşüncesinin külli bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi ve yeni çalışmalara zemin

teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ders/okuma grupları, yoğunlaştırılmış seminerler, araştırma ve ülke raporları, çalışma tebliğleri ve araştırma notları, İslam iktisadı atölyesi serisi, yuvarlak masa toplantıları, konferanslar, İslam iktisadı bibliyografya projesi, İslam iktisadı temel eğitim programı İKAM'ın gerçekleştirdiği faaliyetler arasındadır. İktisat Yayınları ile yayın alanında da faaliyetlerine devam eden İKAM, verdiği İslam İktisadı ödülleri ile de bu alana emek veren araştırmacı ve kurumları da teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen ders/okuma grupları, ilgili literatürün ve alanın temel meselelerinin araştırmacılar tarafından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmasına ortam hazırlamaktadır. Yoğunlaştırılmış seminer programları ile İslam iktisadının belli bir çalışma alanında uzmanlaşmış akademisyenler, ilgililere çalışmalarını sunma imkânı bulmaktadır. Araştırma ve ülke raporları özellikle belli temel meseleleri ve bölgeleri ele alan özel raporlar olup, ilgili alanda çalışan araştırmacılar için bir literatür oluşturmaktadır.

ADİL BİR DÜNYA BEREKETLİ
BİR İKTİSAT İÇİN

İçindekiler

GİRİŞ	16
TEMEL BULGULAR	20
TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ	20
Ulusal Hesaplar ve Büyüme, <i>Fatih Konur</i>	22
İslam İktisadi ve Finansı, <i>Muhammed Hadin Öner</i>	26
Tarım Sektörü, <i>Mehmet Şengür</i>	32
Sanayi Sektörü, <i>Seyit Köse</i>	38
Hizmetler Sektörü, <i>Nurbay Sey</i>	46
Enerji Sektörü, <i>Mustafa Çakır</i>	54
İnşaat ve Konut Sektörü, <i>Yalçın Elmas</i>	60
Ödemeler Dengesi, <i>Haşmet Gökırmak</i>	66
Merkez Bankası ve Para Politikası, <i>İrfan Ersin</i>	72
Kamu Maliyesi, <i>Yaşar Ayyıldız</i>	82
Enflasyon, <i>Cengizhan Yıldırım</i>	92
İstihdam ve İşsizlik, <i>Emrullah Aydın</i>	98
Şirketler ve Girişimler, <i>Barış Kavcar</i>	102
Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, <i>Aykut Şarkgüneşi</i>	106
Uluslararası Karşılaştırma, <i>Abdullah Topcuoğlu</i>	112
ÖNERİLER	118

Kısaltmalar

AA: Anadolu Ajansı	İHA: İnsansız Hava Aracı
AAOIFI: İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurumu	İİT: İslam İş Birliği Teşkilatı
AB: Avrupa Birliği	İKAM: İslam İktisadi Araştırma Merkezi
ABD: Amerika Birleşik Devletleri	İMMİB: İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri
AEs: Gelişmiş Ülkeler	İŞKUR: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
AMECO: Avrupa Birliği'nin yıllık makroekonomik veri tabanı	İTO: İstanbul Ticaret Odası
ASELSAN: Askeri Elektronik Sanayii	KDV: Katma Değer Vergisi
AVM: Alış-veriş Merkezi	KKO: Kapasite Kullanım Oranı
BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
BES: Bireysel Emeklilik Sistemi	KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
BMC: Britanya Motor Kuruluşu	KTO: Konya Ticaret Odası
BMDTÖ: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü	LIDCs: Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler
BTK: Bilgi teknolojileri ve İletişim Kurumu	LTV: Kredi-Değer Oranı
CDS: Kredi Temerrüt Takası	NUTS: İstatistik Bölge Birimleri Nomenklatörü
DİBS: Devlet İç Borçlanma Senedi	OECD: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
DİBS: Devlet İç Borçlanma Senedi	OKS: Otomatik Katılım Sistemi
DİSK: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu	PMİ: İmalat Sanayi Satın Alma Yöneticileri Endeksi
DİSK-AR: DİSK Araştırma Enstitüsü	RKGE: Reel Kesim Güven Endeksi
EGM: Emniyet Genel Müdürlüğü	ROKETSAN: Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.
EMs: Gelişmekte Olan Ülkeler	SİDA: Silahlı İnsansız Deniz Aracı
EPDK: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu	SİHA: Silahlı İnsansız Hava Aracı
ETC: Avrupa Seyahat Komisyonu	STM: Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.
EUROSTAT: Avrupa İstatistik Ofisi	SÜE: Sanayi Üretim Endeksi
G20: Gelişmiş 20 Ekonomi	TCCB: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
GES: Gelire endeksli Senetler	TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
GOS: Gelir Ortaklığı Senetleri	TEFAS: Türkiye Elektronik Fon Dağıtım Platformu
GSS: Genel Sağlık Sigortası	TGE: Tüketici Güven Endeksi
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	TİHA: Taarruzi İnsansız Hava Aracı
GYKA: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasıdır	TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
HBA: Hanehalkı Bütçe Anketi	TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
IISS: Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü	TUSAŞ: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü	TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
IMF: Uluslararası Para Fonu	TVF: Türkiye Varlık Fonu
ISCO: Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması	Ur-Ge: Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi
ISO: Uluslararası Standartlar Teşkilatı	ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi
İDDMİB: İstanbul Demir ve Demir Dışı Metaller İhracatçıları Birliği	ÜTS: Ürün Takip Sistemi
İGIAD: Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği	WTI: West Texas Intermediate / Yüksek Kaliteli Ham Petrol
	WTTC: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi
	YEP: Yeni Ekonomi Programı

Şekiller ve Tablolar Listesi

Şekiller

Şekil 1. Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının Değişimi (Cari Fiyatlarla, Milyar ABD Doları, 2010-2021)	23
Şekil 2. Harcamalar Yöntemiyle Zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi ve Büyüme Oranı (% , Endeks Değeri:2009=100, 2009-2021)	23
Şekil 3. Türkiye Ekonomisinde Harcama Yöntemiyle Büyümenin Kaynakları (Endeks Değeri:2009=100, 2010-2021)	25
Şekil 4. Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının Değişimi (Bin ABD Doları, 2010-2021)	25
Şekil 5. Satınalma Gücü Paritesine göre Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYH (Bin ABD Doları, 2010-2021)	25
Şekil 6. Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi Çeyreklik Büyüme Oranı (% , Endeks Değeri:2009=100, 2021-2022)	25
Şekil 7. Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi Yıllık Büyüme Oranı (% , Endeks Değeri:2009=100, 2021-2022)	25
Şekil 8. Sigortacılık Sektörü ve Katılım Sigortacılığı Prim Yıllık Değişimi (% , 2012-2022)	27
Şekil 9. Katılım Sigortacılığı ve Sektör Şirket Sayıları (2012-2022)	27
Şekil 10. BİST Katılım 100 Endeksi (2021 Aralık -2022 Aralık)	29
Şekil 11. BİST Katılım Tüm Endeksi (2021 Aralık-2022 Aralık)	29
Şekil 12. Faizsiz Bireysel Emeklilik Fonları (% , 2020-2022)	29
Şekil 13. Katılım Portföy Getirileri (% , 2022)	31
Şekil 14. Sukuk İhraç Hacimleri (Milyar TL, 2015-2022)	31
Şekil 15. Tasarruf Finansman Şirketleri Şube Sayıları (2022)	31
Şekil 16. GSYH Büyüme Hızı ve Tarım Payındaki Değişim (% , 1999-2021)	33
Şekil 17. Tarım Sektörü İstihdamı ve Toplam İstihdam İçindeki Payı (% , 2010-2021)	33
Şekil 18. Tarım, Ormançılık ve Balıkçılık Sektörü Büyüme Oran (% , 2010-2021)	33
Şekil 19. Tarımsal Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve Yıllık Değişimi (% , Endeks Değeri:2015=100,2012-2022)	35
Şekil 20. Tarım ÜFE Değişim Oranı (2022)	35
Şekil 21. Hayvansal İstatistikler (2021-2022)	35
Şekil 22. En Fazla Düşüş Gösteren Seçilmiş Ürünler (% , 2022)	35
Şekil 23. En fazla Artış Gösteren Seçilmiş Ürünler (% , 2022)	35
Şekil 24. Tarımda Yeterlilik Derecesi (% , 2007-2021)	37
Şekil 25. Tarım Alanı ve Değişimi (Bin Hektar, % , 2004-2021)	37
Şekil 26. Ekili Tarım Alanı, (Bin Hektar, % , 2007-2020)	37
Şekil 27. Bitkisel Ürün Üretim Payları	37
Şekil 28. Sanayi ve İmalat Sanayinin GSYH ve Toplam İstihdam İçerisindeki Payları (% , 2010-2022)	41
Şekil 29. Yılı Türkiye CDS Değişim Grafiği	41
Şekil 30. Sanayinin ve İmalat Sanayinin Üretim Değerlerinin Gelişimi (2010=100, 2010-2022)	41
Şekil 31. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değerleri: 2010=100, 2010-2022)	41
Şekil 32. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değerleri: 2010=100, 2010-2022)	41
Şekil 33. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2010-2022)	43
Şekil 34. İhracatın, İmalat Sanayindeki ve En Yüksek Yapıldığı İki Faaliyet Grubundaki Gelişimi (Endeks Değeri: 2013=100, 2013-2022)	43
Şekil 35. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2013-2022)	43

Şekil 36. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2013-2022)	43
Şekil 37. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2013-2022)	43
Şekil 38. Sanayi ve İmalat Sanayinde Çalışılan Saat Başına Üretim Değerinin Gelişimi (Endeks Değeri: 2010=100, 2010-2022)	45
Şekil 39. Türkiye Genelinde, Sanayide ve İmalat Sanayinde Personel Maliyetlerinin Üretim Değerleri İçerisindeki Payları (% , 2010-2021)	45
Şekil 40. Dış Ticaret Hadlerinin Gelişimi (Endeks Değeri: 2013=100, 2013-2022)	45
Şekil 41. Türk Savunma ve Havacılık Sanayininin Gelişimi, 2010-2021 (Endeks Değeri: 2010=100)	45
Şekil 42. Teknoloji Düzeylerine Göre Ürün Gruplarının Üretim Değerlerinin Gelişimi (Endeks Değeri: 2010=100, 2010-2022)	45
Şekil 43. Hizmetler Sektörünün GSYH İçindeki Payı ve Hizmetler Sektöründe İstihdam (% , 2010-2021)	47
Şekil 44. Toplam Büyüme, Hizmetler ve Diğer Temel Sektörlerde Büyüme (% , 2010-2021)	47
Şekil 45. Toplam Büyüme, Hizmetler ve Diğer Temel Sektörlerde Büyüme (% , 2021-2022)	49
Şekil 46. Hizmet Alt Sektörlerinin GSYH İçindeki Payları (% , 2022)	49
Şekil 47. Turizm Gelirleri ve Rus Turist Sayıları (Milyar Amerikan Doları, 2012-2021)	51
Şekil 48. Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (% , 2018-2022)	51
Şekil 49. Kurulu Elektrik Güç Kapasitesinin Yıllar İtibariyle Gelişimi (Bin MW, 1998-2022)	57
Şekil 50. Türkiye Kurulu Gücünün Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı (% , 2011-2021)	57
Şekil 51. Enerji Kaynaklarına Göre Elektrik Enerjisi Üretim Paylarının Yıllara Göre Gelişimi (% , 2004-2020)	57
Şekil 52. Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi (Mwh, 2021)	57
Şekil 53. Sanayi İşletmelerinin Yıllar İtibariyle Elektrik Tüketimi (Mwh, 1995-2021)	57
Şekil 54. Toplam Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Enerji Payı (%)	59
Şekil 55. Güneş ve Rüzgâr Enerjisine Dayalı Kurulu Güç Gelişimi (MW, 2011-2022)	59
Şekil 56. Yıllık Ortalama Rüzgâr Hızı Dağılımı (100 Metre, 2022)	59
Şekil 57. Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası (GEPA)	59
Şekil 58. GSYH'da İnşaat ve Gayrimenkul Sektörlerinin Payı (% , 2020/1Ç- 2022/3Ç)	61
Şekil 59. Aylara Göre Konut Satışları (Adet, Ocak 2013-Kasım 2022)	61
Şekil 60. Yıllara Göre Konut Satışları (Adet, 2013-2022)	61
Şekil 61. Satış Durumuna Göre Konut Satış Sayıları (Adet, 2013-2022)	61
Şekil 62. İllere göre konut satış sayıları (Adet, Kasım 2021-Kasım 2022)	63
Şekil 63. Konut Fiyat Endeksi (Endeks Değeri: 2017=100, Ocak 2013-Eylül 2022)	63
Şekil 64. İllere göre Konut Fiyatlarındaki Değişim ve KFE (Aylık, Endeks Değeri:2017=100, 2022)	63
Şekil 65. İnşaat Sektöründe Kullanılan Ürün Fiyatları (Endeks Değeri:2015=100, Ocak 2013- Aralık 2022)	63
Şekil 66. Gelecek 3 Aylık Dönemde Satış Fiyatları Beklentisi (Ocak 2013- Aralık 2022)	63
Şekil 68. İnşaat Maliyet ve Ciro Endeksleri (Endeks Değeri:2015=100, Ocak 2015-Kasım 2022)	63
Şekil 67. Kaynağına göre İnşaat Maliyetleri Endeksleri (2015=100, Ocak 2015-Kasım 2022)	63
Şekil 69. İnşaat sektörü ücretli çalışan istatistikleri (% , Ocak 2013-Ekim 2022)	65
Şekil 70. Yabancılar Satışlar ve Toplam Satışlara Oranı (% , 2013-2022)	65
Şekil 71. Ülkelerine Göre Yabancılar Satışlar (Ocak 2013- Kasım 2022)	65
Şekil 72. Tek Kişilik Hane Halkında Önceki Yıla Göre Artış Miktarı (2015-2021)	65
Şekil 73. Konut Kredisi Faiz Oranları (% , Ocak 2021-Aralık 2022)	65
Şekil 74. İnşaat Sektörü Güven Endeksi (Ocak 2015-Aralık 2022)	65
Şekil 75. Türkiye'nin Yıllık İhracat ve İthalatı (Milyar ABD Doları, 2013-2022)	69
Şekil 76. CDS Primi Değişimi	69
Şekil 77. Türkiye'nin En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler (Milyar ABD Doları)	70
Şekil 78. Türkiye'nin En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler (Milyar ABD Doları)	70
Şekil 79. Türkiye'nin Mineral Yakıt İthalatı (Milyar ABD Doları, 2013-2022)	70
Şekil 80. Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller, İnciler, Taklit Mücevherci Eşyası ve Metal Paralar İthalatı (Milyar ABD Doları, 2013-2022)	70

Şekil 81. Kıymetli Madenler Piyasası Altın İthalat Verileri (Kg, 2013- 2022)	71
Şekil 82. Türkiye'de En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Yapan Ülkeler (Milyar ABD Doları, 2002- Ekim 2022)	71
Şekil 83. Brent Ham Petrol Fiyatları (ABD Doları/Varil, 2022)	71
Şekil 84. Politika Faiz Oranları (% , 2022)	73
Şekil 85. TCMB Ortalama Politika Faiz Oranları (% , 2010-2022)	73
Şekil 86. TCMB Altın ve Döviz Rezervleri (Milyar ABD Doları, 2011-2022)	75
Şekil 87. Uluslararası Net Rezervler (Milyar ABD Doları, 2010-2023)	75
Şekil 88. Swap Hariç Net Rezervler (Milyar ABD Doları, 2021 Ocak-2023 Ocak)	75
Şekil 89. TCMB Brüt Rezervleri (Milyar ABD Doları, 2022)	75
Şekil 90. Emisyon Hacmi (Milyar TL, 2010-2023)	77
Şekil 91. Emisyon Hacmi (Milyar TL, Ocak 2022-Ocak 2023)	77
Şekil 92. Emisyon Hacmi Değişim ve Aylık Enflasyon Değişim Oran Karşılaştırılması (% , 2022)	77
Şekil 93. M1, M2 ve M3 Para Arzı (Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)	77
Şekil 94. Bankacılık Sektörü Toplam Mevduat (Nominal, Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)	79
Şekil 95. Krediler, Vadesiz Mevduat ve Vadeli Mevduat (Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)	79
Şekil 96. TCMB Kredileri (Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)	79
Şekil 97. Bankacılık Sektörüne Kullanılan Krediler (Bin TL, 2010-2022)	79
Şekil 98. TCMB'nin Bankacılık Sektörüne Kullandığı Krediler (Bin TL, 2022 Ocak-Şubat)	81
Şekil 99. Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (% , 2022 Ocak-Kasım)	81
Şekil 100. Kredi ve Mevduat Ağırlıklandırılmış Ortalama Faiz Oranları (% , 2022)	81
Şekil 101. Bankacılık Sektörü Dönem Net Karı (Nominal, Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)	81
Şekil 102. Merkezi Yönetim Bütçesi, (Milyar TL, 2021-2022)	87
Şekil 103. Merkezi Yönetim ve Genel Devlet Dengesi, (GSYH'ye Oran, % , 2021-2023)	87
Şekil 104. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Yıllık Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)	87
Şekil 105. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)	87
Şekil 106. Genel Devlet Borçlanma Gereği, (GSYH'ya Oran, % , 2002-2022)	89
Şekil 107. Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ye Oranı, % , 2001-2025)	89
Şekil 108. Kamu Net Borç Stoku (GSYH'ye Oranı, % , 2000-2022)	89
Şekil 109. Merkezi Yönetim Borç Stoku; İç Borç-Dış Borç Dağılımı (Milyar TL, 2012-2022)	89
Şekil 110. Merkezi Yönetim Borç Stoku; İç Borç-Dış Borç Dağılımı (% , 2012-2022)	90
Şekil 111. Merkezi Yönetim Borç Stoku; TL-Döviz Dağılımı (Milyar TL, 2012-2022)	90
Şekil 112. Merkezi Yönetim Borç Stoku; TL Döviz Dağılımı (% , 2012-2022)	91
Şekil 113. Merkezi Yönetim Borç Stoku; Faiz Yapısı Dağılımı (Milyar TL, 2012-2022)	91
Şekil 114. Merkezi Yönetim Borç Stoku; Faiz Yapısı Dağılımı (% , 2012-2022)	91
Şekil 115. Ana Mal Grupları İtibariyle TÜFE (2012=100, 2012 ve 2022)	93
Şekil 116. Türkiye Enflasyon Oranı (% , 2004-2022)	93
Şekil 117. Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Enflasyon Değişimi (% , 2021-2022)	95
Şekil 118. Ana Harcama Grupları İtibariyle TÜFE (% , 2022)	95
Şekil 119. Yİ-ÜFE Değişim Oranı (% , 2012-2022)	95
Şekil 120. 2022 Yılında Yİ-ÜFE	95
Şekil 121. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Endeks Değeri: 2003=100, 2012-2022)	97
Şekil 122. Yİ-ÜFE Değişim Oranı (% , 2022)	97
Şekil 123. TÜİK ve İTO Enflasyon Karşılaştırması (% , Endeks Değeri:1995=100 2013-2022)	97
Şekil 124. İşgücü İstatistikleri (Bin, 2012-2022)	99
Şekil 125. Yıllık İşsizlik Oranları (% , 2012-2022)	101
Şekil 126. Aylık İşsizlik Oranları (% , Ocak-Kasım, 2022)	101
Şekil 127. Sektörlere Göre İstihdam (Bin, 2021Ç3-2022Ç3)	101
Şekil 128. İşgücü Ödemelerinin GSYH İçindeki Payı (% , 2015-2023)	101
Şekil 129. Türkiye'deki Aktif İşletme Sayısı ve Aktif İşletme Sayısındaki Değişim (% , 2015-2022)	103

Şekil 130. Türkiye'deki Aktif İşletme Sayısı ve Aktif İşletme Sayısındaki Değişim (% , 2022 Ocak-Aralık)	103
Şekil 131. Türkiye'de Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları (%2010-2022)	103
Şekil 132. Türüne Göre Şirket Sayıları (2018-2021)	103
Şekil 133. Türkiye İçin Gini Katsayısı (2006-2021)	107
Şekil 134. Türkiye İçin P80/P20 Oranı (% , 2006-2021)	107
Şekil 135. Türkiye İçin Gelirin Yüzdeleri Dilimlere Göre Dağılımı (% , 2006-2021)	109
Şekil 136. Türkiye İçin Sürekli Yoksulluk Oranı (% , 2010-2021)	109
Şekil 137. Türkiye İçin Maddi Yoksulluk Oranı (% , 2010-2021)	109
Şekil 138. Ülke Grupları ve Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (% , 2011-2021)	113
Şekil 139. Ülke Grupları ve Türkiye'de 2022 Yılı Çeyreklik Enflasyon Oranları (% , 2022)	113
Şekil 140. Ülke Grupları ve Türkiye'de Enflasyon Oranları ve Tahminleri (% , 2021-2023)	113
Şekil 141. Ülke Grupları ve Türkiye'de Yıllık Büyüme Oranları (% , 2011-2021)	115
Şekil 142. Ülke Grupları ve Türkiye'de 2022 Yılı Çeyreklik Büyüme Oranları (% , 2022)	115
Şekil 143. Ülke Grupları ve Türkiye'de Büyüme Oranları ve Tahminleri (% , 2021-2023)	115
Şekil 144. Ülke Grupları ve Türkiye'de Yıllık İşsizlik Oranları (% , 2011-2021)	115
Şekil 145. Ülke Grupları ve Türkiye'de 2022 Aylık İşsizlik Oranları (% , 2022 Ocak-Ekim)	117
Şekil 146. Ülke Grupları ve Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi (GSYH % , 2011-2021)	117
Şekil 147. Ülke Grupları ve Türkiye'de Mal Ticareti Dengesi (Milyar ABD Doları , 2011-2021)	117
Şekil 148. Ülke Grupları ve Türkiye'de Kişi Başına Milli Gelir (ABD Doları , 2011-2021)	117

Tablolar

Tablo 1. 2021 ve 2022 Yıllarının İlk Dokuz Ayında Turizm İstatistikleri	49
Tablo 2. Türkiye'nin Kurulu Elektrik Gücü Kapasitesi ve Birincil Kaynaklara Göre Enerji Üretimi	55
Tablo 3. Ödemeler Dengesi (Milyon ABD doları)	67
Tablo 4. En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler (Ocak- Kasım 2022, Bin ABD doları)	69
Tablo 5. En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler (Ocak- Kasım 2022, Bin ABD doları)	69
Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Yıllık Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)	83
Tablo 7. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)	83
Tablo 8. Merkezi Yönetim Borç Stoku Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)	85
Tablo 9. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Yıllık Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)	85
Tablo 10. Türkiye'de Kurulan İşletmelerin Kuruluş Yıllarına Göre Hayatta Kalma Göstergeleri (% , 2015-2019)	103

Takdim

Lütfi Sunar

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Alan İzleme Raporları Projesi Koordinatörü

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı olarak Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu alanlarda bilgi, politika ve strateji üretmekte ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlamaktayız. İLKE olarak bu gaye doğrultusunda eğitim, sivil toplum, iş ahlakı, hukuk ve yönetim alanlarında birçok çalışma gerçekleştiriyoruz.

Bünyemizde yer alan araştırma merkezlerimizde çeşitli alanlarda araştırma, yayın ve projeler gerçekleştiriyor; geleceğin Türkiye'si için yol haritası oluşturulmasına katkı sağlıyoruz. Eğitim Politikaları Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM)'da, Türkiye ve dünyadaki fikri birikim ve yönelimleri takip ediyor, önemli sosyal sorunları veriler ışığında ele alıyor ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştiriyoruz. Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi (EPAM)'da Türkiye'de eğitim alanının güçlenmesi amacıyla çalışmalar yapıyoruz. Sivil Toplum Akademisi'nde (STA) ise Türkiye'de sivil düşüncenin ve faaliyet alanının gelişmesi için modeller üretiyor ve sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi için eğitim, etkinlik ve yayın faaliyetleri yürütüyoruz.

İslam iktisadı düşüncesinde, yetkin fikir ve teorilerin üretilmesi ve gelecekte yapılacak çalışmalara bir pusula olması amacıyla kurulan İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nde (İKAM), ulusal ve uluslararası platformlarda mevcut kapitalist sisteme alternatif olabilecek somut çözüm önerileri sunan bir merkez olarak alanda önemli bir

boşluğu doldurmayı hedefliyoruz. İKAM tarafından hazırlanan İktisat İzleme Raporları ile Türkiye'de iktisat alanında yaşanan güncel gelişmeleri İLKE perspektifiyle değerlendiriyor ve geleceğe yönelik öneriler sunuyoruz.

2019 yılında başlattığımız Alan İzleme Raporları kapsamında iktisat, eğitim, toplum, hukuk ve sivil toplum alanlarındaki gelişmeleri bir yıl boyunca izlemeyi ve elde edilen birikimi istifa edilebilir bilgiye dönüştürmeyi amaçlıyoruz. Geçmişe yönelik bir muhasebe ve geleceğe yönelik bir vizyon oluşturma imkanı sağlayan Alan İzleme Raporları sayesinde, stratejik öneme sahip alanlarda kullanılabilir bilgi ve politika üretimine katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

İktisat İzleme Raporu 2022'de, Türkiye ekonomisinin geçtiğimiz yıldaki durumu ve seyri değerlendirildi. İki bölümden oluşan raporun ilk bölümünde 2022 yılı makroekonomik görünümü 15 farklı kategoride istatistiki veriler ve grafikler üzerinden analiz edildi.

Türkiye'de son bir yılın ekonomik göstergelerinin mukayeseli analiz edildiği bu raporda Türkiye'nin 2022 yılındaki ekonomik görünümü kavramsal, teorik ve pratik yönleriyle tartışıldı ve analiz edildi. İktisat İzleme Raporu 2022'nin alana nitelikli birikimler sunmasının yanı sıra karar alıcı ve uygulayıcılar için önemli tespit ve öneriler içeren bir katkı olmasını temenni ederiz.

Önsöz

Mustafa Afşin Sancar

İKAM Direktörü

Ekonomi insan hayatının şekillenmesinde tarih boyunca her dönem önem arz etmiş olmakla birlikte salgın sonrası ekonomik dönüşüm, Ukrayna-Rusya savaşının ekonomik etkileri ve Türkiye'nin kendi ekonomi gündeminin de etkisiyle 2022 yılında kamunun gündeminde çok daha büyük bir yer tuttu. Geriye baktığımızda, tüm bu dalgalanmaların yaşandığı, içinde bulunduğumuz karma ekonominin bel kemiğini oluşturan neo-liberal iktisadi düzenin kurucu babaları, insan mutluluğunu en üst seviyeye ulaştırmak için üretimi maksimize etmeyi hedeflemişlerdi. Bu öngörülerden yaklaşık iki asır sonra ise ekonomide genel olarak bu hedefin tutturulduğunu ancak gelir dağılımı bozukluğu, çevre kirliliği ve sürdürülemez kaynak kullanımı gibi sistemin negatif çıktıları sonucunda, mutluluğun maksimizasyonu hedefinden oldukça uzaklaşıldığını görmekteyiz. Bu sürecin son halkası olarak 2022 yılında da ilgili problemlerle boğuşan bir dünya ekonomisine şahit olduk.

Küresel zenginliğin arttığı bir ortamda, tabana yayılan refah yerine zenginliğin belli ellerde temerküz etmeye devam ettiğini ve bunun sonucunda, ülkemizi de ciddi bir şekilde etkileyen göç problemi, gelişmiş ülkeleri de etkisi altına alan protestolar ve özellikle az gelişmiş ülkelerde görülen açlık gibi birçok problemin yaşandığını görmekteyiz. Gelir dağılımının bir yüzünde yer alan sefalet, diğer yüzünde yaşanan aşırı tüketimle ciddi bir tezat teşkil etmektedir. Aşırı kaynak tüketimi hem fakir kesimin hem de yerine geri konulamayacak kaynak kullanımı dolayısı ile gelecek nesillerin haklarının yenmesine sebep olmaktadır. Bu tüketimin sonucunda ciddi bir çevre kirliliği de yaşanmaktadır. Küresel ısınma,

artan orman yangınları, buzulların erimesi, müsilaj, içinden geçmekte olduğumuz son dönemlerin en sıcak ve kurak kışlarından bir tanesinin yaşanması gibi artık kapımıza kadar dayanan çevresel felaketler, ekonominin temel hedefi olan insan mutluluğunun maksimizasyonu hedefinden bizleri oldukça uzaklaştırmaktadır.

Bu tablo üretim tarafında değil, tüketim ve dağıtım tarafında sistemin tıkanıldığına işaret etmektedir. Bu açmazların çözümünde liberal iktisadın çatışmacı perspektifi yerine dayanışmacı bir perspektife sahip İslam iktisadının çok ciddi bir katma değer sunabilme potansiyeli bulunmaktadır. Bu perspektifin güncel karma ekonomi içerisindeki yerini alabilmesi için Hz. Mevlana'nın da dediği gibi, "Dünle beraber gitti, cancağızım. Ne kadar söz varsa düne ait. Şimdi yeni şeyler söylemek lazım." Yani değişmeyen insan ve kainat fıtratı için bize verilen değişmeyen prensiplerin yeni günün doğasına uygun bir şekilde yeni formlarla tekrar toplumun yararına sunulmasına ihtiyaç var. Bu formlara; kurumlara, uygulamalara sadece Müslümanların değil, tüm insanlığın ihtiyacı bulunuyor.

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı bünyesinde faaliyet gösteren İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanan İktisat İzleme Raporu 2022: Türkiye Ekonomisinin Görünümü'nde 2022 yılına dair makroekonomik göstergeler uzman yazarlar tarafından analiz ediliyor. İKAM, Türkiye ekonomisinde meydana gelen gelişmeleri derinlemesine incelediği bu raporla odağına aldığı konularda potansiyel çözüm önerilerini ortak akıl ile sunma gayretinde olmaya devam ediyor. İlgili rapor bu gayretin sonuçlarından birini oluşturuyor.

Giriş

2022 yılı, salgının ekonomik etkilerinin ortadan kalktığı fakat salgın döneminde uygulanan para ve maliye politikalarının etkilerinin devam ettiği bir dönem olmuştur. Ekonomik olarak istikrarın sağlanacağı bir dönem olarak düşünülürken yılın hemen başında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı bir “siyah kuğu” olarak bütün beklentileri bozmuştur. Savaşın etkisiyle enerji maliyetlerinin yükselmesi, 2007’den beri uygulanan genişleyici para politikasının etkileriyle birleşince baş gösteren enflasyon sorununun daha da büyümesine yol açmıştır. 2022 yılının başında gelişmiş ülkelerde yüzde 2-2,5 civarında olması beklenen para politikası faiz oranları yılsonunda yüzde 5’e yaklaşmış, artış sürecinin 2023 yılında da devam etmesi beklenmeye başlanmıştır. Birçok gelişmiş ülkede yüzde 7-10 seviyelerine yükselen enflasyon, para politikası olarak daha fazla tepki verilmesine yol açmıştır. Bu tepkinin büyük olmasının önemli bir nedeni de iletişim politikasının artık işlevsizleşmesi ve sona ermesidir.

Para politikasında, faiz artışında Fed’in hareketleri özel bir yer teşkil eder. Çünkü dolar tüm dünyada rezerv para olarak kullanılmaktadır. Ayrıca 2007’den itibaren oluşan “bol para” döneminin bitmesi, Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok gelişmekte olan ülkede bir döviz sorunu olarak hissedilmektedir.

2019 yılında yüzde 0,9 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2020 yılında yüzde 1,8, 2021 yılında yüzde 11,4 ve 2022’nin ilk üç çeyreğinde yüzde 6,2 büyümüştür. PMI, enerji tüketimi gibi öncü göstergelere bakıldığında 2022’nin son çeyreğinde ekonominin yavaşlayacağı ve Türkiye’nin, yılı

yüzde 5 civarında bir büyüme ile tamamlayacağı beklenmektedir. 2022 yılında büyümeye, özel kesim tüketimi yüzde 12, kamu kesimi tüketimi yüzde 1,1, yatırımlar yüzde -0,3 ve stok değişimi yüzde 9,6 katkı yapmıştır. Büyümenin büyük ölçüde özel kesim tüketiminden kaynaklanması enflasyonist süreci açıklamaya katkı yapmaktadır. Öte yandan 2022’nin ilk dokuz ayında yatırımların daralması, büyümenin sürdürülebilirliği üzerinde soru işaretlerinin doğmasına neden olmaktadır. 2022’nin ilk dokuz aylık sonucuna göre dolar bazında GSYH 842 milyar dolar, kişi başına gelir de 9.947 dolar olmuştur.

GSYH ve büyüme konusu “ulusal hesaplar ve büyüme” başlıklı analizde Fatih Konur tarafından analiz edilmiştir. Konur bu analizde, son 10 yılın büyüme oranlarını, kişi başına gelir rakamlarını ve 2022 yılında büyümenin kaynaklarını analiz etmiştir.

2022 yılına Türkiye’de ve dünyada ekonomik olarak enflasyon damga vurdu. Türkiye’nin uzun bir enflasyon tarihi vardır. Her ne kadar 2004-2016 yıllarında enflasyon tek haneli rakamlara inerse de 2017’den itibaren tekrar çift haneye yükseldi ve Kasım-2021’den itibaren hızlı bir yükseliş periyoduna girerek 2022 yılında yüzde 85’i aşarak yılı yüzde 64,17 olarak tamamladı.

Enflasyon konusu Cengizhan Yıldırım tarafından analiz edildi. Analizde enflasyonun son 10 yıllık dönemini ve 2022 yılındaki enflasyondaki

Ulusal hesaplar ve büyüme analizi

→ s. 28

Enflasyon ve fiyat analizi

→ s. 98

gelişmeleri detaylı bir şekilde analiz edildi. TÜFE ve Yİ-ÜFE alt başlıklarıyla geniş bir analize tabi tutuldu. Bu analizde, TÜİK'in enflasyon rakamlarıyla İTO'nun geçinme endeksi rakamları karşılaştırıldı ve son dönemde bu iki rakamın farklılaşmaya başlaması üzerinden TÜİK'in rakamlarının güvenilirliği tartışıldı.

Enflasyon çoğu zaman para politikasında yapılan hatalardan kaynaklanmaktadır. Para politikası da merkez bankaları tarafından yürütülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın da yasal görevi, enflasyonla mücadele etmek ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Dolayısıyla

Merkez bankası ve para politikası analizi
→ s. 78

enflasyondaki gelişmelerin daha iyi analiz edilmesi için Merkez Bankası politikaları ve tutumu ayrıntılı şekilde incelenmelidir.

Para politikası faiz oranı, enflasyonla mücadele önemli bir değişkendir. Faiz oranlarının yükselmesi, parasal aktarım mekanizmasıyla iç talebi azaltır ve ülkeye döviz girişi sağlayarak döviz kurunun baskılanmasına neden olur. Bu iki değişken de enflasyonun düşmesine neden olur. 2022 yılında gelişmiş ülke merkez bankalarının hemen hepsi az veya çok, faizi artırarak bu yola başvurmuştur.

2022'nin başında yüzde 14 olan para politikası faiz oranı, Ağustos ayından itibaren düşürülerek yılı yüzde 9 ile tamamlamıştır. Enflasyonun yüzde 85 olduğu bir ekonomide para politikası faiz oranının bu kadar düşürülmesi, iç talep aracılığıyla enflasyona neden olacağından, Merkez Bankası yıl içinde sık sık yaptığı regülasyonlarla bir tür selektif kredi politikası yürütmüştür.

TCMB'nin 2022 yılına damgasını vuran bir diğer politikası "Liralaşma Stratejisi"dir. Liralaşma stratejisi, ekonomik aktörlerin varlık ve yükümlülüklerinde TL ağırlığının kademeli bir şekilde artırılması olarak tanımlanabilir. Buradaki amaç, enflasyonist ortamda dövize olan talebi azaltarak döviz kurunda istikrar sağlamaktır.

TCMB ve uyguladığı para politikası İrfan Ersin tarafından analiz edildi. Bu analizde TCMB'nin faiz politikası, merkez bankasının uluslararası rezervlerinin durumu ve emisyon değerleri ve bu politikaların sonuçları ele alındı.

TCMB'nin "Türkiye Ekonomi Modeli" başlığı altında yatırım, istihdam, üretim ve ihracatı artırmaya dönük olarak uyguladığı düşük faiz politikasının sonuçları döviz piyasasında görülmektedir. 2016 yılı başında üç liranın altında olan dolar/TL kuru, 2022'nin başında 13,35 iken sonunda 18,67 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kurundaki bu istikrarsızlık, başta maliyet artışları ve enflasyon olmak üzere yatırım, tüketim, dış ticaret gibi tüm makro iktisadi değişkenleri etkilemektedir.

Jeo-politik riskler ve gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının faiz artışları, gelişmekte olan ülkelerin CDS (Credit Default Swap–Kredi Temerrüt Takası) priminin artışına neden olmuştur. CDS, borçlunun borcunu ödeyememe durumunda karşı sigorta primine karşılık gelir. 2018 yılından itibaren yükselen Türkiye'nin CDS primi 11 Temmuz 2022'de 883 ile zirve yapmıştır. Ancak nispi gerileme ile yılı 508 ile tamamlamıştır. CDS priminin yüksek olması, Türkiye'nin uluslararası piyasalardan borçlanması durumunda daha yüksek faiz ödemesine neden olmaktadır.

Uygulanan iktisat politikalarının sonuçları bakımından ödemeler dengesi ekonomiye ışık tutar. Türkiye tarihsel olarak dövize ihtiyaç duyan bir ekonomik yapı içerisindeydi. 2022 yılına bakıldığında hem ihracatın hem de ithalatın bir önceki yıla göre arttığı ancak ithalattaki artışın çok daha fazla olması nedeniyle 2021 yılında 46.13 milyar dolar olan dış ticaret açığının 2022 yılında 110.2 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Cari işlemler açığı da aynı yıllar itibarıyla 1.95 milyar dolardan 38.18 milyar dolara yükselmiştir. 2022 yılında turizm gelirlerinin artmasına rağmen cari işlemler açığı bir önceki yıla göre devasa miktarda artmış ve Türkiye'nin döviz ihtiyacını da artırmıştır. Haşmet Gökırmak Türkiye'nin son 10 yılındaki ödemeler dengesi durumunu

ve daha detaylı olarak 2022 yılını analiz etti. Bu analizde, Türkiye'nin ithalat ve ihracat miktarlarını, cari işlemler dengesini, en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkeleri, en fazla ihracatı ve ithalatı yapılan ürünleri ve Türkiye'ye en fazla doğrudan yatırım yapan ülkeleri sıraladı.

2020 ve 2021 yıllarında sadece Türkiye'de değil, hemen hemen tüm dünyada salgının ekonomik sonuçlarıyla baş etmek için genişletici maliye politikaları uygulanmıştır. Bu da kamu kesimi borçlanma gereğini artırmıştır. 2022 yılında da kamu çalışanlarının maaşlarına yapılan zamlar, enerji fiyatlarındaki artışlar ve diğer nedenlerden dolayı KİT'lere verilen sübvansiyonlar ve sosyal güvenlik kurumlarına yapılan ödemeler nedenleriyle beklentilerin üzerinde bir kamu harcaması gerçekleşmiştir. Ancak vergi gelirlerinin de beklenenden fazla olması nedeniyle 2022 yılında GSYH'nin yüzde 3,43'ü kadar merkezi yönetim bütçe açığı verilmiştir.

Kamu maliyesi konusunu Yaşar Ayyıldız analiz etti. 2022 yılında kamu gelirlerini, kamu giderlerini, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin alt başlıklarını, kamu kesiminin borç dinamiklerini analiz etti. Buradaki dikkat çekici unsurlar, son yıllardaki kamu borçlarının içindeki toplam yabancıların ve döviz payının artması olarak ifade edilebilir. Ayrıca kamu gelirleri içinde, ithalde alınan KDV ve ÖTV payının giderek artması, vergi adaletsizliğini ortaya koymada çarpıcı verilerdir.

İşgücü piyasası Emrullah Aydın tarafından analiz edildi. Bu analizde yazar, son 10 yılın dar ve geniş işsizlik oranlarını, 2022 yılının ise dar, geniş ve genç işsizlik oranlarını ve tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerindeki istihdamın toplam istihdam içindeki payını ifade etti. Bu analiz, işgücünün milli gelirden aldığı payın 2020'den beri azaldığını göstermesi

İşgücü piyasası
analizi

→ s. 104

bakımından makroekonomik bölümün en çarpıcı analizlerinden bir tanesini oluşturmaktadır.

Tarım sektörü analizi
→ s. 38

Tarım sektörü, GSYH'ye katkısı ve yaşamın devamı için temel ürünlerin temini açısından ülke ekonomileri için önemli bir sektördür. Tarım sektörünün önemi, Covid-19 ve Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle daha iyi anlaşılmıştır. Tarım sektörünü Mehmet Şengür analiz etti. Analizde tarımın GSYH ve istihdam içindeki payı, tarım sektöründeki büyüme rakamları, tarımsal ÜFE ve hayvan istatistiklerine yer verildi.

Sanayi sektörünü Seyit Köse analiz etti. Köse, sanayinin GSYH ve istihdam içindeki payını, sanayinin üretim değerlerindeki değişimini, imalat sanayinin alt başlıklarında gerçekleşen ekonomik aktiviteleri ve sanayi sektöründe ihracatın ve ithalatın durumunu detaylıca analiz etti.

Hizmetler sektörü Türkiye'de hem istihdam içindeki pay hem de GSYH içindeki pay bakımından en fazla paya sahiptir. Her iki payda da yıl yıl ağırlığını artırmaktadır. Turizm, inşaat, lojistik gibi alt sektörleri itibarıyla Türkiye'de hizmetler sektörünün potansiyeli fazladır ancak hak ettiği ilgiyi görememektedir. Nurbay Sey, bu analizde hizmetler sektörünün GSYH ve istihdam içindeki payını ve hizmetler sektörünün alt başlıklarını değerlendirdi.

İnşaat ve konut sektörü analizi
→ s. 88

2022 yılının en çok dikkat çeken sektörlerinden bir tanesi olarak inşaat sektörü, ileri ve geri bağlantı etkileri yüksek bir sektördür. Bu sektörde meydana

gelen bir faaliyet artışı, peşinden birçok sektörü hareketlendirebildiği gibi tersi durumda birçok sektörün gerilemesine neden olur. Yalçın Elmas, inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin GSYH ve istihdam içindeki payını, konut satışlarını, illere göre konut satış rakamlarını, konut fiyat endeksinin ve inşaat sektöründeki maliyet artışlarını anlattı.

Ekonomik aktivitenin önemli bir göstergesi olarak şirket istatistikleri, Barış Kavcar tarafından analiz edildi. Bu analizde aktif işletme sayısı, açılan ve kapanan işletmelerin sayısı, türlerine göre işletmelerin sayısı ve kurulan işletmelerin hayatta kalma oranları verilerle detaylı bir şekilde anlatıldı.

Türkiye'de gelir dağılımı ve yoksulluk analizini Aykut Şarkgüneşi yaptı. Şarkgüneşi, Gini katsayısını, P80/P20 oranını, kişisel gelir dağılımını ve yoksulluk oranlarını detaylı olarak değerlendirdi.

Hadin Öner, Türkiye'de büyük bir ilgiyle takip edilen İslam iktisadi konusunu katılım bankacılığı, katılım sigortacılığı BİST Katılım Endeksi, faizsiz bireysel

İslam İktisadi ve finansı analizi
→ s. 32

emeklilik fonları, katılım portföy fonları, kira sertifikası gibi alt başlıklarla derinlemesine analiz etti. Abdullah Topcuoğlu, Türkiye'yi OECD, G7, AB27 gibi ülke gruplarıyla enflasyon, büyüme oranları, işsizlik, cari işlemler dengesi ve kişi başına gelir gibi makro iktisadi göstergelerle karşılaştırdı. Türkiye'nin enflasyon ve cari işlemler dengesinde bu ülke gruplarıyla farklılaşması, analizin dikkat çekici yanlarını oluşturmaktadır.

Temel Bulgular

Türkiye Ekonomisi birçok açıdan zorlukla yüzleşiyor. Jeopolitik riskler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Amerikan Merkez Bankası'nın faiz kararları, göç yönetiminin iyi kurgulanamaması, Covid-19 krizi ve kısıtlayıcı önlemler, petrol fiyatlarında ve döviz kurlarında yaşanan değişimler, Süveyş Kanalı'nın geçici bir süre kapanması, lojistik ve tedarik sürecinde yaşanan kesintiler, çip krizi, komşu ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmeler, Rusya-Ukrayna Krizi Türkiye ekonomisinin toparlanma sürecini olumsuz etkileyen gelişmeler arasında sayılabilir.

Ekonomik büyüme oranları olumlu olsa da istikrarsız bir seyirde ilerliyor. Büyüme rakamlarındaki dalgalanma, ekonominin istikrarsız olduğu şeklinde yorumlanabilir. 2020 yılında salgının olumsuz etkilerine rağmen yüzde 1,8 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2021 yılında yüzde 11,6 oranında büyüdü. 2022 yılına bakıldığında ise ekonomik büyümenin birinci çeyrekte yüzde 7,5, ikinci çeyrekte yüzde 7,7 üçüncü çeyreğinde ise yüzde 3,9 oranında büyümüş olduğu görüldü.

Enflasyon artıyor. 2017'den itibaren çift haneli seyreden enflasyon rakamları, 2022 yılında hızlıca artarak yüzde 85,51'e kadar yükseldi. Böylece son 20 yılın enflasyon rekoru kırıldı. En yüksek artışların konut, gıda ve alkolsüz içecek alt gruplarında görülmesi enflasyonun yoksul kesim tarafından daha fazla hissedilmesine yol açtı. Yİ-ÜFE rakamları da 2022 ekim ayında yüzde 157'lik zirveden sonra 2022 yılını yüzde 97,72 ile tamamladı.

Tarım sektörü, sektörler karşısında GSYH içindeki payını zamanla kaybediyor. Bu duruma bağlı olarak tarım sektöründeki istihdam oranları da azalma eğilime giriyor. Tarımın GSYH içerisindeki ağırlığının düşmesi sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada gözlemleniyor. Covid-19 salgının etkisi ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi küresel ölçekli gelişmeler tüm dünyaya, tarımın odaklanması gereken bir alan olduğunu hatırlatıyor.

Tarım sektöründeki istihdam oranı düşüyor. Tarım sektöründeki istihdam rakamlarında ve oranlarındaki azalışa paralel şekilde tarımın toplam istihdam içerisindeki payı da azalıyor. 2010 yılında yüzde 24,6 olan tarımın toplam istihdam içindeki payı 2021 yılı sonu itibariyle yüzde 17,2'ye düştü. Bu oranın 2022 yılında biraz daha düşmesi bekleniyor.

Dış ticaret açığı rekor seviyelere tırmanıyor. 2022 yılında, dış ticaret açığı 110 milyar dolarla rekor kırdı. 2022 yılında hızlı enflasyona rağmen nominal döviz kurunun nispeten artmaması sonucu değerlendirilen TL, dış ticaret açığının yaşanmasındaki en etkili nedenlerden birini oluşturdu. Dış ticaret açığının rekor seviyeye ulaşması, Türkiye'nin ekonomik kırılganlığını daha da derinleştirdi.

İş gücünün milli gelirden aldığı pay azalıyor. Enflasyonun olduğu ülkelerde gelir dağılımı çok hızlı bir şekilde bozulur. Sabit ücret elde eden kesimin ücret artışları genellikle enflasyonun gerisinde kalır. Bu durum Türkiye'de 2020 yılından sonra görüldü. 2020 yılında yüzde 29,3 olan

işgücü ödemelerinin milli gelir içindeki payı, 2022 yılının 3. çeyreğinde yüzde 23,7'ye kadar geriledi. Buna bağlı olarak aynı dönemler itibarıyla net işletme artışı, yüzde 43,9'dan yüzde 49,3'e kadar yükseldi.

Genç işsizlik oranı yüksek seyrediyor. 2020 yılında 4 gençten biri işsizken 2022 yılında her 5 gençten birisi işsiz kaldı. Bu oran son 2 yılda gerilemiş olsa da yükselmeye devam ediyor.

Merkezi yönetim borç stoku içinde dövizin payı artıyor. 2012 yılında merkezi yönetimin borç stoku dağılımı TL cinsinden yüzde 72,5 ve dolar cinsinden yüzde 27,5 iken 2022 yılında döviz borcu oranı yüzde 65,5'e yükseldi. Son 10 yılda oran olarak TL borcu sürekli gerilerken döviz borcu sürekli olarak yükseldi. Bu durum Türkiye'nin kırılganlığını artırmaktadır.

Turist sayısı ve turizm geliri hızlı şekilde artıyor. 2022'nin ilk dokuz ayında 2021'in ilk dokuz ayına göre turist sayısı yüzde 94, turizm geliri ise yüzde 97,9 arttı. Covid-19 sürecinin sona ermesi bu artışta en önemli faktör olarak belirleyici oldu. Turizm sektörü, Türkiye'nin kalkınma sürecinde ihtiyaç duyduğu dövize ulaşmasında önemli bir faktör olmaya devam etti.

Katılım bankaları büyümeye devam ediyor. 2022 yılında katılım bankaları bir önceki yıla göre birçok kalemde büyüme kaydetti. 2022 Kasım ayı itibarıyla katılım bankaları 2021 yılındaki 682 milyar TL'lik aktif büyüklüğünü 1.162 milyar TL'ye çıkartarak bankacılık sektöründe yüzde 8,42 paya ulaştı. Katılım bankaları 2021 yılında sektördeki payını yüzde 10,57'ye çıkardı. 2022 yılında ise sektördeki birçok kalemden aldığı payı bu zamana kadarki en yüksek seviyeye ulaştırdı.

Türkiye'nin sukuk ihraç hacmi artıyor. Türkiye'de ilk defa 2010 yılında ihraç edilen sukuk, 2015-2022 yılları arasında hızlı bir artış trendi yakaladı. 2015 yılında katılım bankalarının 2,5

milyar TL hacme sahip olan sukuk ihraçları, 2022 Ekim ayı itibarıyla 74,5 milyar TL'lik bir hacme ulaştı. Yine Hazine ve Maliye Bakanlığının 2015 yılındaki 3,3 milyar TL'lik sukuk ihracı 2022 Ekim ayı itibarıyla 77,8 milyar TL'ye yükseldi.

Türkiye'nin enerji ihtiyacı, ekonomideki istikrarlı büyümeye ve artan nüfusuna paralel olarak her geçen gün artıyor. Türkiye, geçtiğimiz 20 yılda, OECD ülkeleri arasında enerji talebinin en hızlı arttığı ülke oldu. Bu dönemde, elektrik ve doğalgaz talep artışında Çin'den sonra dünyada ikinci sıraya yerleşti. Enerji talebi ve tüketiminin artmaya devam etmesi beklenen Türkiye, enerji ihtiyacının yüzde 76'dan fazlasını yurt dışından ithal ediyor ve enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü ithal fosil yakıtlardan karşılıyor. Bu durum Türkiye'nin cari açık ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden oluyor.

Toplam sanayi ve imalat sanayi üretim değerleri büyümeye devam ediyor. Toplam sanayi ve imalat sanayinde üretim değerlerinin 2010 yılından 2022 yılına kadar aşamalı olarak artarak son 12 yılda sırasıyla yüzde 101,2 ve yüzde 109,9 oranlarında büyüdüğü görülüyor. Her iki ana sektör 2018-2020 yılları arasındaki duraklama hariç, diğer yıllarda ve özellikle 2021 yılında GSYH'nin (yüzde 11,4) üzerinde hızlı bir büyüme (sırasıyla yüzde 17,2 ve yüzde 18,5) sergiledi. Ancak son üç çeyrek verilerine göre 2022 yılında sanayide yüzde 5,4, imalat sanayinde ve GSYH'de yüzde 6,2 ile daha düşük oranlı bir büyüme eğilimine girmiştir.

Konut fiyatları gün geçtikçe artıyor. Enflasyon ve küresel emtia fiyatlarının artışına bağlı olarak gelişen konut fiyatlarındaki yükseliş 2022 yılı boyunca sürdü. Konut fiyatlarındaki artış tüm dünyada genel fiyat düzeyinin üzerinde bir seyir gösterirken Türkiye 2022 yılında konut fiyatlarının en hızlı arttığı ülke oldu.

2022 yılının öne çıkan sektörü hizmetler sektörü oldu. Hizmetler sektörü yılın ilk çeyreğinde yüzde 9,8, ikinci çeyreğinde yüzde 9,7 ve üçüncü çeyreğinde yüzde 5,8'lik bir büyüme gösterdi. Bu büyüme oranları tarım ve sanayi sektörlerinde ortaya çıkan büyüme oranlarından daha yüksektir. Hizmetler sektöründe ortaya çıkan bu büyümede etkili olan alt dallar; turizmin dahil olduğu hizmet faaliyetleri sektörü, bilgi ve iletişim faaliyetleri sektörü, finans ve sigortacılık faaliyetleri sektörüdür. Bu alt sektörlerde ortaya çıkan yüksek büyüme oranları, hizmetler sektörünün bir bütün olarak büyümesine katkı sundu.

TCMB, 2022 yılında yüksek enflasyona karşı birçok ülkeden farklı olarak gevşek para politikası uyguladı. 2022 yılında yüksek enflasyonlarla karşı karşıya kalan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, geç de olsa sıkı para politikalarına başvurmuş ancak Türkiye'de, istihdam ve büyümede gerileme endişesi ve yüksek döviz kurlarının ülke ihracatına pozitif katkı sağlayacağı düşüncesi, TCMB'yi gevşek para politikalarına itmiştir. TCMB, Türkiye'nin 2022 yılı içinde yaşadığı yüksek enflasyon oranlarına karşı bankacılık üzerindeki denetimleri sıkılaştırmış, düşük faiz politikasını bankacılık sektörü üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. 2022 yılı içinde yüksek kurlara karşın, TL'yi güçlendirmeye yönelik makro ihtiyati tedbirlere başvurmuştur.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

Ulusal Hesaplar ve Büyüme

Fatih Konur

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü

Milli gelir ve milli gelirdeki büyüme rakamları, bir ülkenin refah durumunu gösteren en önemli göstergelerdendir. Bu verilerdeki dalgalanmalar işsizlik, enflasyon, dış ticaret, yatırımlar gibi birçok değişken hakkında fikir edinmemizi sağlar.

2010'lu yıllar, Dünya Ekonomisinde 2007-2008 Küresel Krizi sonrasında Amerikan Merkez Bankası (Fed) kararlarının sıklıkla konuşulduğu, 2011 yılında Japonya'da yaşanan büyük deprem ile nükleer enerji güvenliğinin tartışıldığı, Sanayi 4.0'ın etkilerinin hissedildiği, Dünya Gıda Krizinin, Covid-19 Krizinin yaşandığı bir dönemin ekonomiye yansımaları ile hafızalarda yer almıştır. Aynı dönemde Arap Baharı ile Ortadoğu'da yaşanan toplumsal hareketler, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması (Brexit), 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Paris İklim Değişikliği Konferansı politika alanında yaşanan önemli gelişmeler olmuştur. Diğer taraftan teknoloji açısından kripto para, sosyal medya ve internetin hızlı gelişimi önemli dönüm noktalarından olmuştur.

Ekonomi, politika ve teknoloji alanında yaşanan bu değişimler doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye ekonomisinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verilerini de etkilemiştir. Türkiye ekonomisinde belirli bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları üzerinden toplanmasıyla elde edilen GSYH verileri 2010-2021 dönemi için incelendiğinde dönüm noktaları görülmektedir.

2010 yılında Türkiye'de GSYH 777 milyar ABD doları olmuş, 2013 yılında 958 milyar ABD doları ile dönemin en yüksek rakamına ulaşmıştır. İzleyen yıllarda daha düşük GSYH değerleri gerçekleşmiştir. 2016 yılında 870 milyar ABD doları olan GSYH, 2020 yılında salgının etkisi ile 720 milyar

ABD dolarına düşmüş, 2021 yılında 815 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre; GSYH, 2022 yılının ilk dokuz ayında yaklaşık 642 milyar dolar olmuştur.

2017 yılından itibaren döviz kurunda yaşanan hızlı değişimlerden dolayı dolar bazında GSYH rakamlarının yanında zincirlenmiş GSYH rakamlarına ve bu endekste büyüme rakamlarına da bakmak gerekir. 2009 yılında 100 olan zincirlenmiş hacim endeksi kesintisiz bir biçimde büyüyen 2021 yılında 199,9 olmuş, diğer bir ifadeyle bu sürede iki katına çıkmıştır.

Büyüme rakamlarına daha ayrıntılı bakıldığında büyüme rakamlarının olumlu ancak istikrarsız olduğu görülmektedir. Büyüme rakamlarındaki bu dalgalanma, ekonominin istikrarsız olduğu şeklinde yorumlanabilir. 2020 yılında salgının olumsuz etkilerine rağmen yüzde 1,8 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2021 yılında yüzde 11,6 oranında büyümüştür. 2022 yılına bakıldığında ise ekonomik büyümenin birinci çeyrekte yüzde 7,5, ikinci çeyrekte yüzde 7,7 üçüncü çeyreğinde ise yüzde 3,9 oranında büyümüş olduğu görülmektedir.

Büyümenin Kaynakları

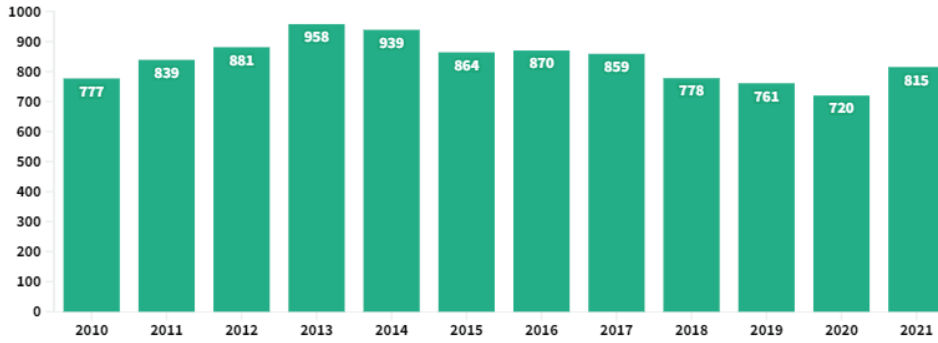
Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynakları aynı dönem için Türkiye İstatistik Kurumu verileri kullanılarak incelendiğinde, hanehalkı tüketim harcamalarının GSYH içinde en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, tüketim harcamalarının ekonomide önemli bir rolü bulunmaktadır. Gayrisafi sabit sermaye oluşumu 2013-2018 döneminde daha yüksek payı oluştururken, 2019 yılında toplam içinde payı azalmış,

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

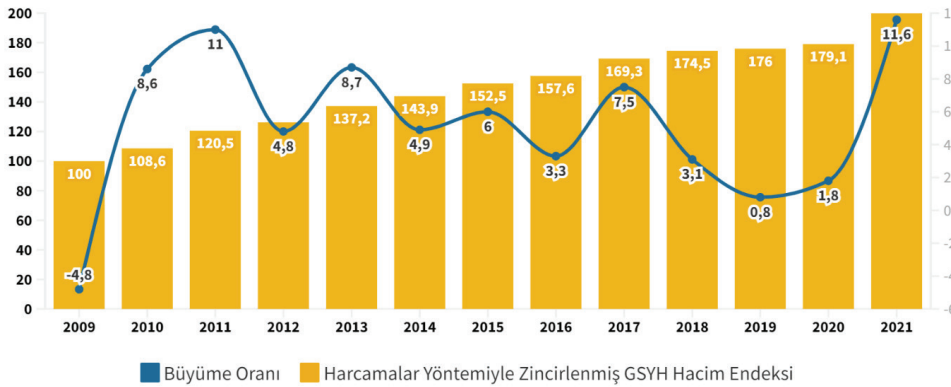
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Eğilim
Gayri Safi Yurtiçi Hasılabın Değişimi (Cari Fiyatlarla, Milyar ABD Doları)	777	839	881	958	939	864	870	859	778	761	720	815	
Satınalma Gücü Paritesine Kişi Başına Düşen GSYH (Bin ABD Dolar)	17.334	19.604	20.600	22.248	23.818	25.392	26.122	27.583	27.803	26.813	27.309	30.737	
Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılabın Değişimi (Bin ABD Dolar)	10.743	11.421	11.796	12.615	12.158	11.006	10.895	10.590	9.454	9.122	8.536	9.587	
Harcamalar Yöntemiyle Zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi (2009=100)	108,6	120,5	126,2	137,2	143,9	152,5	157,6	169,3	174,5	176	179,1	199,9	

Türkiye Ekonomisinde Harcama Yöntemiyle Büyümenin Kaynakları (2009=100)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Eğilim
Hanehalklarının Nihai Tüketimi	62,4	62,4	61,6	61,1	60,1	59,7	59,1	58,3	55,8	56,6	56,4	54,9	
Hanehalklarına Hizmet Veren Kâr Amacı Olmayan Kurumların Nihai Tüketimi	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	14,9	13,6	14,1	14	14	13,8	14,7	14,4	14,7	15,4	15,2	13,1	
Gayrisafı Sabit Sermaye Oluşumu	24,6	27,7	27,1	28,3	28,7	29,6	29,1	29,9	29,7	25,9	27,4	28,1	
Stoktaki Değişiklikler	2,1	3,3	1	1,3	0,2	-1,4	-1,1	0,8	-0,3	-0,7	4,1	3,7	
Net ihracat	-4,3	-7,3	-4,1	-4,9	-3,4	-2,1	-2,1	-3,7	-0,2	2,3	-3,5	-0,2	

şekil 1. Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılabının Değişimi (Cari Fiyatlarla, Milyar ABD Doları, 2010-2021)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı, 2022

şekil 2. Harcamalar Yöntemiyle Zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi ve Büyüme Oranı (% Endeks Değeri:2009=100, 2009-2021)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2022

2021 yılında ise artmıştır. Özel ve kamu sektörü yatırımlarının toplamı 2021 yılı içinde en düşük paya sahiptir. Net ihracatın ise dış ticaret açığını dönem boyunca, açık bir şekilde yansıttığı görülmektedir. 2020 ve 2021 yılı verilerinin analizinde Covid-19'un etkileri de dikkate alınmalıdır.

Kişi Başına Düşen GSYH

Türkiye ekonomisinde kişi başına düşen GSYH verileri aynı dönem için incelendiğinde, 2014 yılına kadar artış yaşandığı, 2013 yılında 12.615 dolar olduğu, 2014 yılında 12.158 dolara düştüğü, 2020 yılında ise dönemin en düşük değerine 8.536 dolar ile ulaşıldığı görülmektedir. Küresel ve ulusal ölçekte yaşanan gelişmeler ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiş, bu nedenle kişi başına düşen GSYH de azalmıştır.

Jeopolitik riskler, Amerikan Merkez Bankası'nın faiz kararları, alınan göç nedeniyle yaşanan değişimler, Covid-19 krizi ve kısıtlayıcı önlemler, petrol fiyatlarında ve döviz kurlarında yaşanan değişimler, Süveyş Kanalı'nın geçici bir süre kapanması, lojistik ve tedarik sürecinde yaşanan kesintiler, çip krizi, komşu ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmeler ve Rusya-Ukrayna Krizi, ekonomik toparlanmayı olumsuz etkileyen gelişmeler arasında sayılabilir. Söz konusu gelişmeler kişi başına düşen GSYH'nin azalmasına neden olmuştur.

Ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak farklı para birimlerinin satın alma güçlerini eşitleyen bir değişim oranını ifade eden Satınalma Gücü Paritesi yaklaşımı (Eğilmez, 2021) ile Türkiye ekonomisinde kişi başına düşen GSYH'de dönem boyu artış görülmesine rağmen yoksullaştıran bir büyümenin olduğu görülmektedir. Büyüme üretim artışlarına neden olurken ticaret hadleri bozulursa refah üzerinde tüketimin azalması gibi olumsuz etkiler ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu, 2007, s. 130). Döviz kurunun artması ile Satınalma Gücü Paritesine göre gelir artmasına rağmen tüketimin azaldığı görülmektedir.

2021 ve 2022 yıllarında daha ayrıntılı bakıldığında, 2021 yılında salgının olumsuz ekonomik

etkilerinin ortadan kalkmaya başlamasıyla üçer aylık büyüme oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2021 yılının ikinci çeyreğinde büyüme oranı yüzde 22,4 ile zirve yapmıştır. 2021'de üçer aylık büyüme oranları da oldukça olumludur. 2022 yılına bakıldığında rakamlarda bir önceki yıla göre baz etkisiyle bir miktar düşüş görülmekle beraber olumlu havanın devam ettiği görülmektedir.

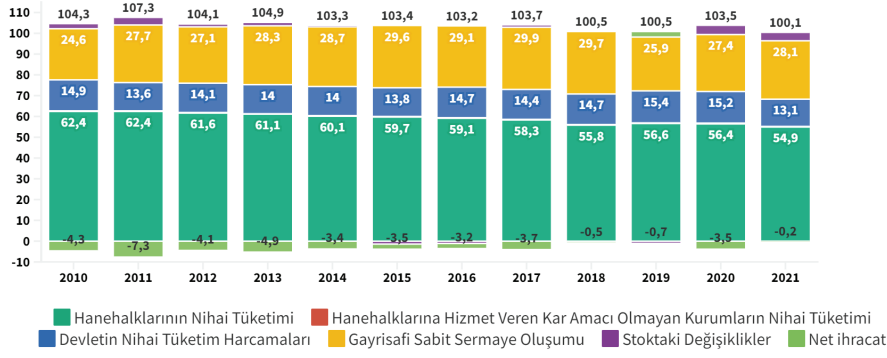
Değerlendirme ve Sonuç

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2022 yılı Ekim ayında açıkladığı Dünya Ekonomik Görünüm raporuna göre Türkiye 2021 ve 2022 yıllarında, dünya ekonomisinin yirminci büyük ekonomisi olmuştur.

"Geçim Kriziyle Mücadele" başlığıyla yayımlanan raporda, son dönemde dünya genelinde yaşanan yüksek enflasyon, sıkılaştıran mali koşullar, Rusya-Ukrayna Savaşı, Covid-19 salgınının devam eden etkileri, büyümenin yavaşlaması ve küresel mali kriz dışında en zayıf büyüme profilinin görülmesinin önemli tehditler olarak sıralandığı görülmüştür.

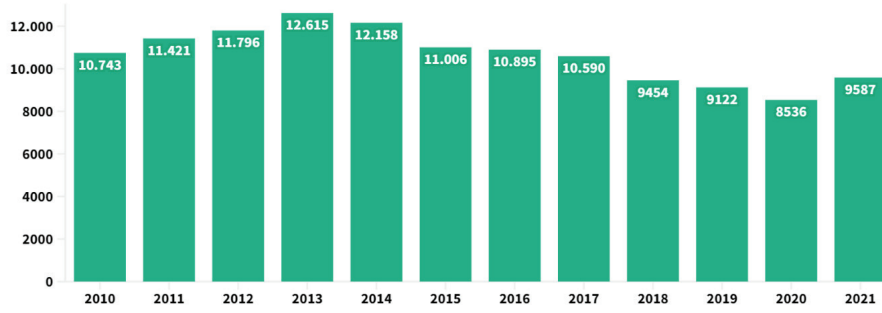
Dünya genelinde yaşanan olumsuzlukların dışında, Türkiye'nin ekonomik performansının 2010'lu yıllarda, bir önceki on yıllık döneme göre yavaşladığı görülmektedir. On Birinci Kalkınma Planının daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye vizyonunun geliştirilmesi ve sürdürülmesi, refahın artırılması, insani gelişmişlik seviyesinin ve kişi başına gelirin yükseltilmesi, işsizlik ve enflasyon oranının düşürülmesi, rekabet gücünün artırılması, dünya ekonomisinde yaşanan değişimler dikkate alınarak sanayileşmenin sağlanması, tasarrufların ve üretken yatırımların artırılması, öngörülebilirliği yüksek politikaların belirlenmesi ve uygulanması, orta ve yüksek teknolojiye dayanan katma değeri yüksek üretime öncelik verilmesi, küresel ve bölgesel gelişmelere hızlı uyum sağlayacak politikaların belirlenmesi, yaşanan krizlerin fırsata dönüştürülmesi, ihtiyaç duyulan alanlarda yapısal reformlara öncelik verilmesi, yeşil büyüme, iklim değişikliği gibi alanlarda politikaların belirlenmesi öncelikler arasında yer almalıdır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

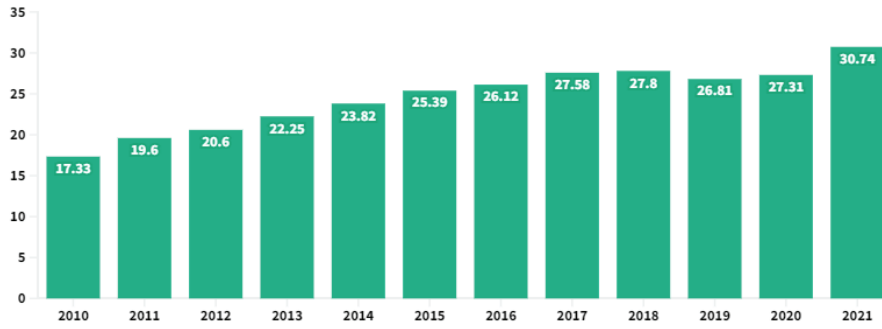
Şekil 3. Türkiye Ekonomisinde Harcama Yöntemiyle Büyümenin Kaynakları (Endeks Değeri:2009=100, 2010-2021)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar, 2022

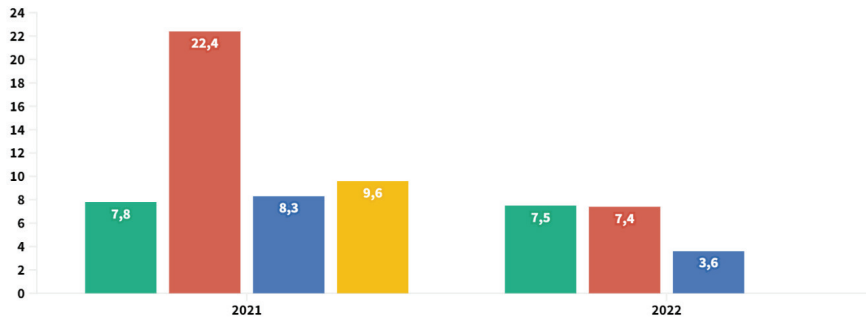
Şekil 4. Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Değişimi (Bin ABD Doları, 2010-2021)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı, 2022

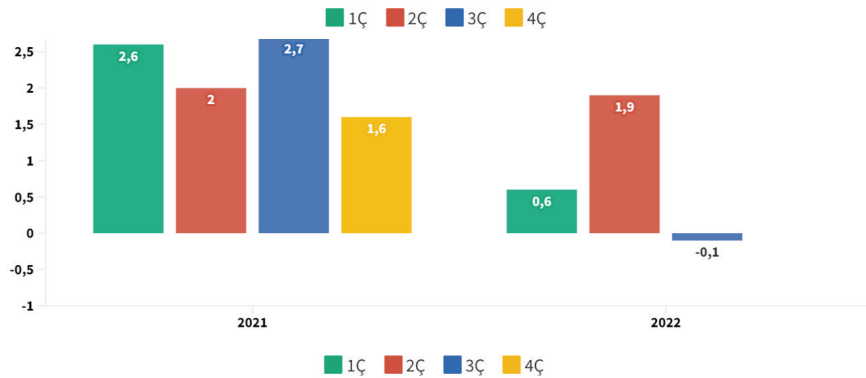
Şekil 5. Satınalma Gücü Paritesine göre Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYH (Bin ABD Doları, 2010-2021)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı, 2022

Şekil 6. Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi Çeyreklik Büyüme Oranı (% Endeks Değeri:2009=100, 2021-2022)

Kaynak: TÜİK, 2022.

Şekil 7. Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş GSYH Hacim Endeksi Yıllık Büyüme Oranı (% Endeks Değeri:2009=100, 2021-2022)

Kaynak: TÜİK, 2022.

Ç: Çeyrek

İslam İktisadı ve Finansı

Muhammed Hadin Öner

Dr. Öğr. Gör., Aksaray Üniversitesi

Giriş

2022 yılı, Covid-19 salgını etkisinin atlatılmaya başladığı ve ekonomide iyimser beklentilerin olduğu bir yıl olmuştur. Ancak küresel ölçekte belirsizliklerin ve makroekonomik risklerin öne çıktığı bir yıl yaşanmıştır. Buna rağmen 2022 yılında İslam iktisadı alanındaki çalışmalar istikrarlı bir şekilde büyümeyi sürdürmüştür. Bu analizde, 2022 yılında İslam iktisadı ekosisteminde yaşanan gelişmelerle birlikte katılım finansman kuruluşları, katılım sigortacılığı, katılım sermaye piyasaları ve katılım sosyal finans sektörlerindeki gelişmeler de ele alınarak ilgili veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Analizin temel amacı, İslam iktisadı alanında 2022 yılı içerisinde finansal piyasalardaki büyüme performansları ve finansal getiriler ile finans dışındaki gelişmeler hakkında genel bir çerçeve çizmektir. Analiz ayrıca T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi koordinasyonunda hazırlanan "Katılım Finans Strateji Belgesi (2022-2025)"te yer alan stratejik amaçlar ve hedefler kapsamında katılım finansın konumuna dair taraflara fikir sunacaktır.

Katılım Bankacılığı

2022 yılında 6 katılım bankası ve 1 yatırım bankası faizsizlik prensiplerine göre faaliyet göstermiştir. Ayrıca 2022 yılında, dijital katılım bankacılığı faaliyetleri yapmak üzere Hayat Katılım Bankası, TOM Katılım Bankası ve Kasa Katılım Bankası kurulmuştur.

2022 yılında katılım bankaları bir önceki yıla göre birçok kalemde büyüme kaydetmişlerdir. 2022 Kasım ayı itibariyle katılım bankaları 2021 yılındaki 682 milyar TL'lik aktif büyüklüğünü 1.162 milyar TL'ye çıkararak bankacılık sektöründe yüzde 8,42 paya ulaşmıştır. 2021 yılında 532 milyar TL olan toplanan fonlarda ise 899 milyar TL hacim ile sektördeki payını yüzde 10,57'ye çıkarmıştır. 2021 yılında 321 milyar TL kullanılan fonlar 555 milyar TL'ye ulaşmış ve yüzde 7,63'lük bir pay almıştır. Birçok kalemde katılım bankaları sektörden aldığı paylarda 2022 yılında bu zamana kadarki en yüksek paya ulaşmıştır.

Katılım Sigortacılığı

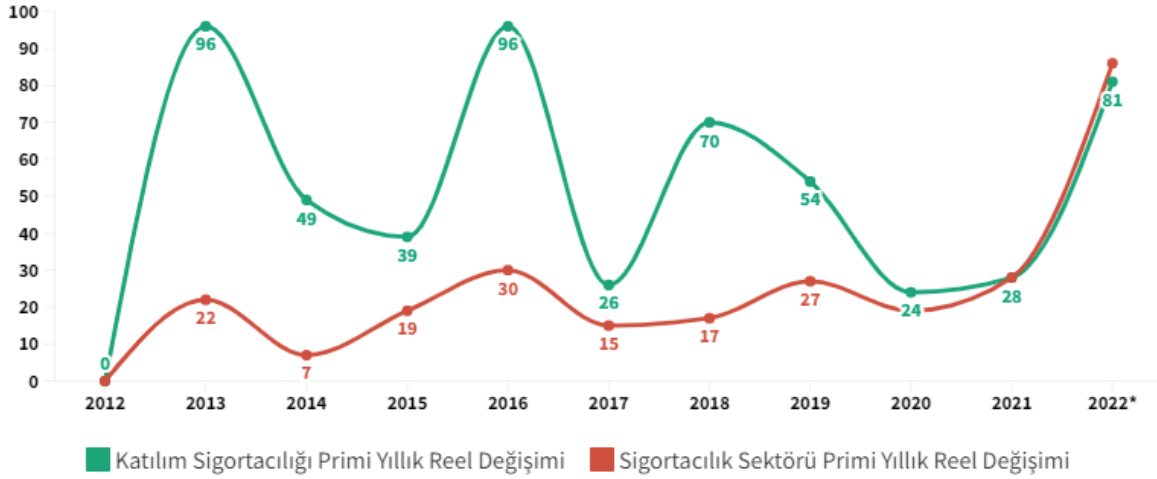
2012-2022 yılları arasında katılım sigortacılığının sürekli büyüdüğü bir dönem olmuştur. 2011 yılından beri minimum yüzde 24 büyüme performansı gösteren katılım sigortacılığının aksine sektörde bu büyüme hacmi minimum yüzde 7'dir. Yine katılım sigorta sektörü 2013 ve 2016 tarihlerinde yüzde 96'lık yüksek bir büyüme performansı sergilemiştir. 2012 yılında 131 milyon TL'lik prim üreten katılım sigorta şirketleri 2022 Kasım ayı itibariyle geçen yıla göre yüzde 81'lik büyüme ile 9.9 milyar TL'lik hacme ulaşarak tüm zamanların en yüksek prim üretimine ulaşmıştır. Sektör ise 2012 yılında 19 milyar TL'lik prim hacmini 195 milyar TL'ye çıkartmıştır. Geçmiş yıllarda olduğu gibi 2022 yılında da katılım sigortacılığı, sigortacılık sektörünün yaklaşık yüzde 5'ini oluşturmaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*	Eğilim
Sigortacılık Sektörü Primi (Milyar TL)	19,83	24,23	25,99	31,03	40,49	46,55	54,66	69,24	82,58	105,31	195,48	
Sigortacılık Sektörü Primi Değişimi (%)	0	22	7	19	30	15	17	27	19	28	86	
Katılım Sigortacılığı Primi (Milyar TL)	0,13	0,26	0,38	0,53	1,05	1,32	2,23	3,44	4,27	5,47	9,91	
Katılım Sigortacılığı Primi Değişimi (%)	0	96	49	39	96	26	70	54	24	28	81	

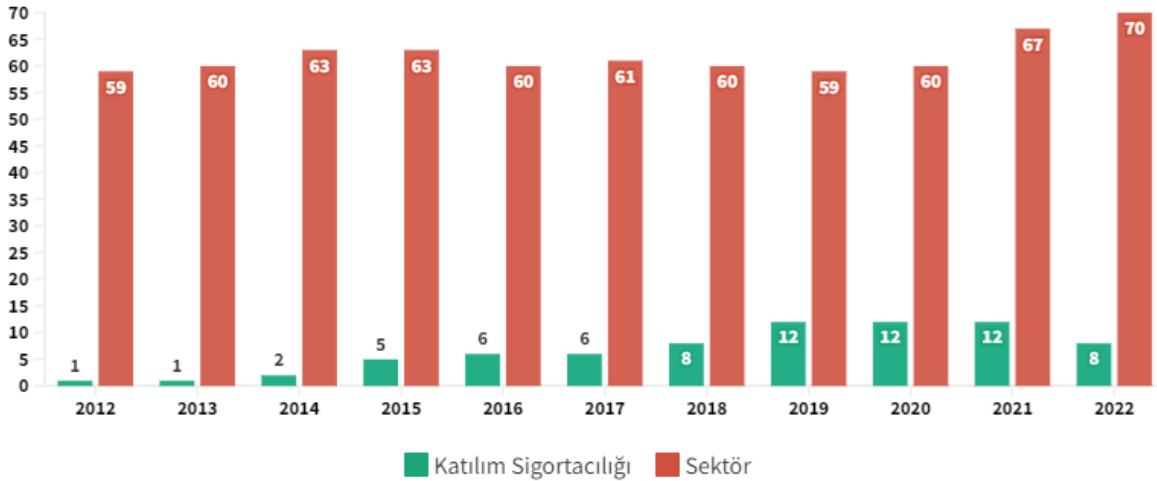
* 2022 verisi Ocak-Kasım aralığını kapsamaktadır.

* 2022 verisi Ocak-Kasım aralığını kapsamaktadır.

Şekil 8. Sigortacılık Sektörü ve Katılım Sigortacılığı Prim Yıllık Değişimi (%), 2012-2022)

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği verilerinden derlenmiştir.

Şekil 9. Katılım Sigortacılığı ve Sektör Şirket Sayıları (2012-2022)

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği verilerinden derlenmiştir.

Katılım Endeksi

Türkiye’de 2011 yılında Katılım 30 ve Katılım 50 adlarıyla oluşturulan endeksler yerini 01.10.2021 tarihinden itibaren BIST Katılım 30, BIST Katılım 50, BIST Katılım 100, BIST Katılım Tüm Endeksler ve BIST Sürdürülebilirlik Katılım endekslerine bırakmıştır. Ayrıca BIST Katılım Temettü Endeksi ise 21.11.2022, BIST Katılım 30 Eşit Ağırlıklı Getiri Endeksi 25.11.2021 tarihinden itibaren hesaplanmaya başlanmıştır.

Bu ilgili analizde daha kapsayıcı olduğu için BIST Katılım 100 ve BIST Katılım Tüm Endekslerinin son bir yıllık performanslarına yer verilmiştir. 31.12.2021 tarihinde 1.973 değere sahip olan BIST Katılım 100 endeksi 31.12.2022 tarihinde 5.451 değerine ulaşmıştır. Yatırımcılara bir yılda yüzde 176 bir getiri sağlamıştır. Endeksin sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 31.12.2021 tarihinde 2.017 değerine sahip olan BIST Katılım Tüm Endeksi ise 31.12.2022 tarihinde 5.267 değerine ulaşmıştır. Yıllık bazda endeks yatırımcıları yüzde 161 getiri elde etmişlerdir.

Faizsiz Bireysel Emeklilik Fonları

2020-2022 yılları arasında devlet katkısı hariç olmak üzere faizsiz bireysel emeklilik fonları getirileri pozitif olmuştur. 2022 yılında faizsiz bireysel emeklilik fonlarından devlet katkısı hariç en yüksek getiriyi yüzde 311 ile “Değişken Katılım-Agresif” fonları sağlamıştır. Bu fonu yüzde 127 oran ile “Değişken Katılım-Atak/Dinamik/Büyüme” fonları sağlamıştır. Standart Katılım BES fonları yüzde 81, Katkı Katılım fonları yüzde 73, Standart Katılım OKS fonları yüzde 70, Altın Katılım yüzde 45 ve Başlangıç Katılım yüzde 21 getiri sağlamıştır.

Katılım Portföy Fonları

Türkiye’de birçok portföy yönetim şirketi tarafından yönetilen katılım fonları bulunmaktadır. 2022 yılında KT Portföy Neova Katılım Serbest

Özel (TL) Fonu yatırımcılara yüzde 198 faizsiz getiri sağlayan en yüksek fon olmuştur. KT Portföy Katılım Hisse Senedi (TL) Fonu yüzde 183 ve Albaraka Portföy Katılım Hisse Senedi fonu yüzde 182 faizsiz getiri sağlayan fonlar olmuştur.

Kira Sertifikaları (Sukuk)

Sukuk, Türkiye’de ilk defa 2010 yılında ihraç edilmiştir. 2015-2022 yılları arasında sukuk ihraçlarında hızlı artış yaşanmıştır. 2015 yılında katılım bankalarının 2.5 milyar TL hacme sahip olan sukuk ihraçları 2022 Ekim ayı itibariyle 74.5 milyar TL’lik bir hacmine ulaşmıştır. Yine, Hazine ve Maliyet Bakanlığı’nın 2015 yılındaki 3.3 milyar TL’lik sukuk ihraç hacimleri 2022 Ekim ayı itibariyle 77.8 milyar TL’ye yükselmiştir.

Tasarrufa Dayalı Finansman

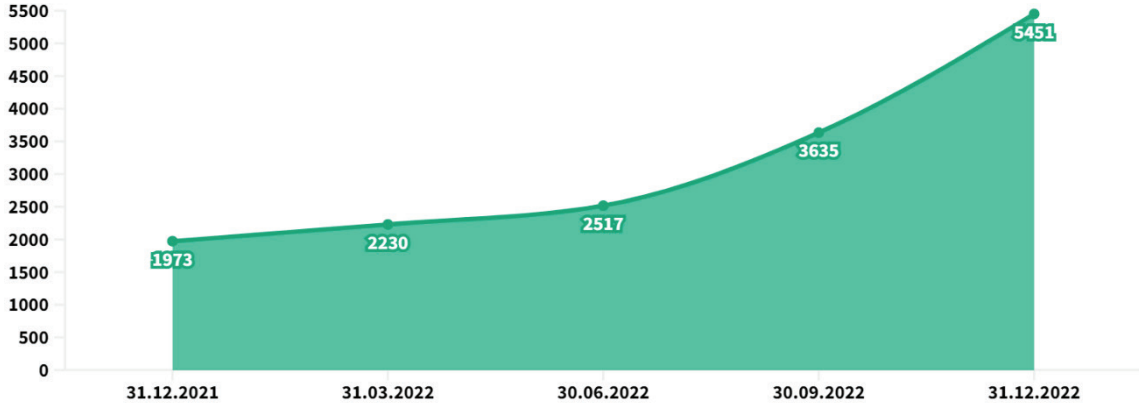
1991 yılında Eminevim şirketi ile başlayan Tasarrufa Dayalı Finansman, 1992 yılında Fuzulev ve 2016’da Birevim’in kurulması ile hız kazanmıştır. 2021 yılında hızlı büyüyen sektöre yönelik yasal mevzuat oluşturularak sektörde faaliyet gösteren şirketler hukuki zemine kavuşmuştur.

2022 yılındaki Eminevim 118 şube ile sektörün en büyüğü olurken 108 şube ile Fuzulev, 98 şube ile Birevim, 68 şube ile Katılımevim yer almaktadır. Bu şirketleri 31 şube ile Sinpaş Yapı ve 4 şube ile İmece Yatırım takip etmektedir.

Eğitim, Araştırma Faaliyetleri ve Diğer Önemli Gelişmeler

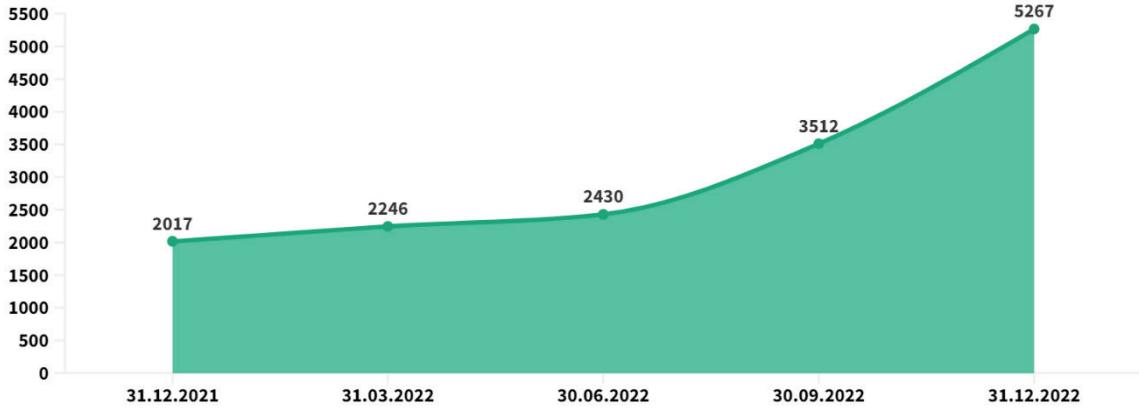
2022 yılı, üniversite bünyelerinde yer alan lisans, yüksek lisans ve doktora ile araştırma merkezlerinin kurumsal yapılarını tamamladığı ve gelişim evresine geçtiği bir yıl olmuştur. Özellikle T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi 2022-2025 Katılım Finans Strateji Belgesi’ndeki stratejik amaç ve hedefler içerisinde yer alan “Beşerî Sermayenin Gelişimi” doğrultusunda tüm aktörler amaca yönelik altyapılarını geliştirmişlerdir. Bu

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

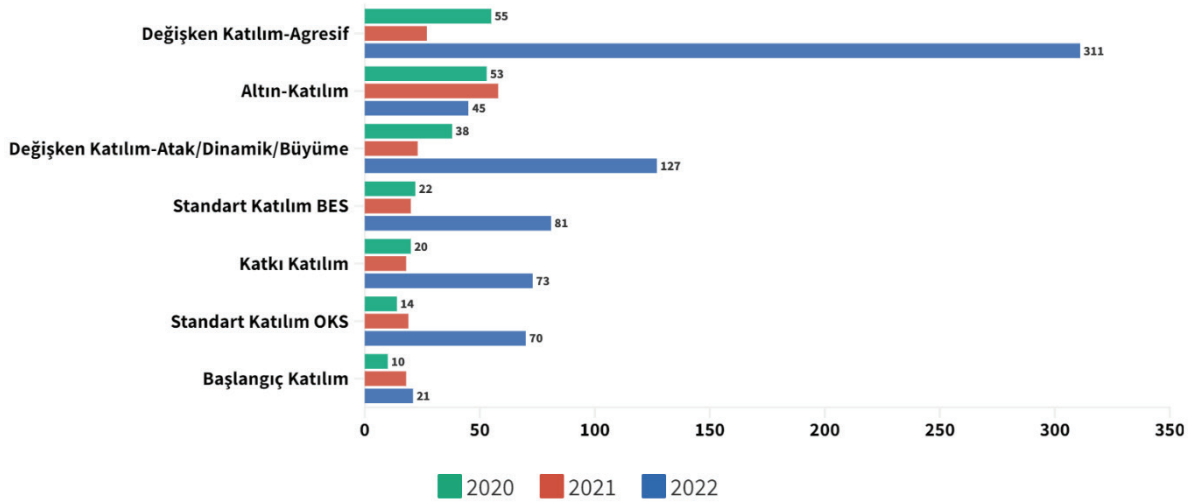
Şekil 10. BİST Katılım 100 Endeksi (2021 Aralık -2022 Aralık)

Kaynak: Borsa İstanbul, Katılım Endeksleri

Şekil 11. BİST Katılım Tüm Endeksi (2021 Aralık-2022 Aralık)

Kaynak: Borsa İstanbul, Katılım Endeksleri

Şekil 12. Faizsiz Bireysel Emeklilik Fonları (% , 2020-2022)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi verilerinden derlenmiştir.

amaca yönelik Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Katılım Finans Daire Başkanlığı tarafından üçüncüsü düzenlenen "Katılım Genç Gelişim" programı ile katılım finans alanında farkındalığın artırılması, insan kaynağı potansiyelinin geliştirilmesi ve sektöre nitelikli, uluslararası rekabete açık yeni yetenekler kazandırılması amacıyla eğitimler verilmiştir. Yine pek çok sivil toplum kuruluşu ve araştırma merkezi katılım finansa yönelik eğitim ve seminerler organize etmişlerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

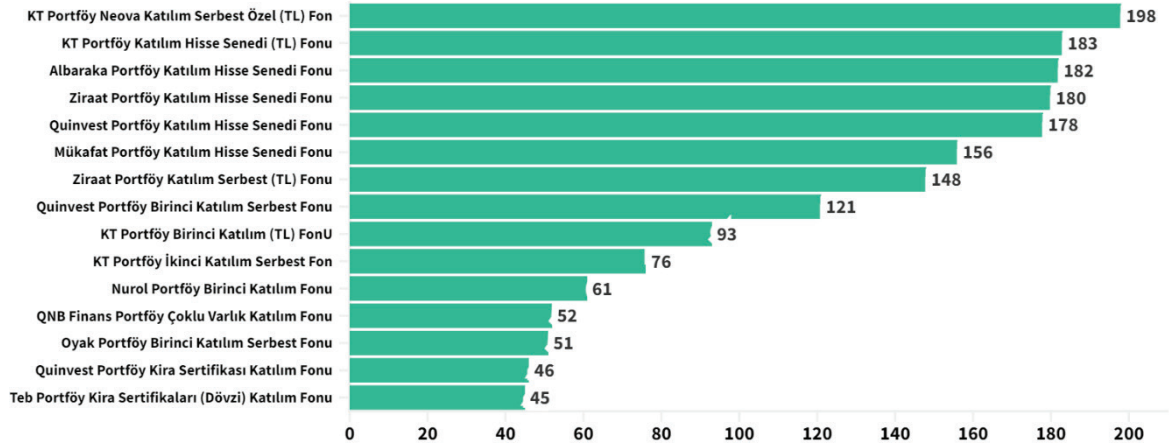
2022 yılı Covid-19 salgını etkisinin atlatılmaya başlandığı ve iyimser beklentilerin hâkim olduğu bir yıl olmuştur. Ancak dünyada ve Türkiye'de enflasyonun çok yüksek olduğu ve piyasaların oldukça kırılgan olduğu bir yıl yaşanmıştır. Buna rağmen İslam iktisadı alanında olumlu gelişmeler dikkat çekmiştir. Katılım bankalarının birçok kalemde yüksek büyüme performansı sergilemesi ve sektörden aldığı payın en yüksek seviyelere ulaşması, katılım sigortacılığının geçen yıla göre yüzde 80 üzerinde büyüme yakalaması, tasarruf finansman şirketlerinin altyapılarını tamamlamaları, sukuk ihraçlarında katılım

bankaları ve Hazine ve Maliyet Bakanlığının artan sukuk ihraç hacimleri göze çarpmıştır.

Faizsiz fonların 2022 yılında yatırımcılara yönelik getirileri de olumlu olmuştur. BIST katılım 100 endeksi yatırımcılara bir yılda yüzde 176, BIST katılım tüm endeksi yüzde 161 getiri sağlamıştır. Yine faizsiz bireysel emeklilik fonlarından Değişken Katılım-Agresif fonu yüzde 311, Değişken Katılım-Atak/Dinamik/Büyüme fonu yüzde 127 ve Standart Katılım BES fonları yüzde 81 getiri sağlamıştır. Katılım fonlarında ise KT Portföy Neova Katılım Serbest Özel (TL) Fonu yatırımcılara yüzde 198 faizsiz getiri sağlayan en yüksek fon olmuştur. KT Portföy Katılım Hisse Senedi (TL) Fonu yüzde 183 ve Albaraka Portföy Katılım Hisse Senedi fonu yüzde 182 faizsiz getiri sağlayan diğer fonlar olmuştur.

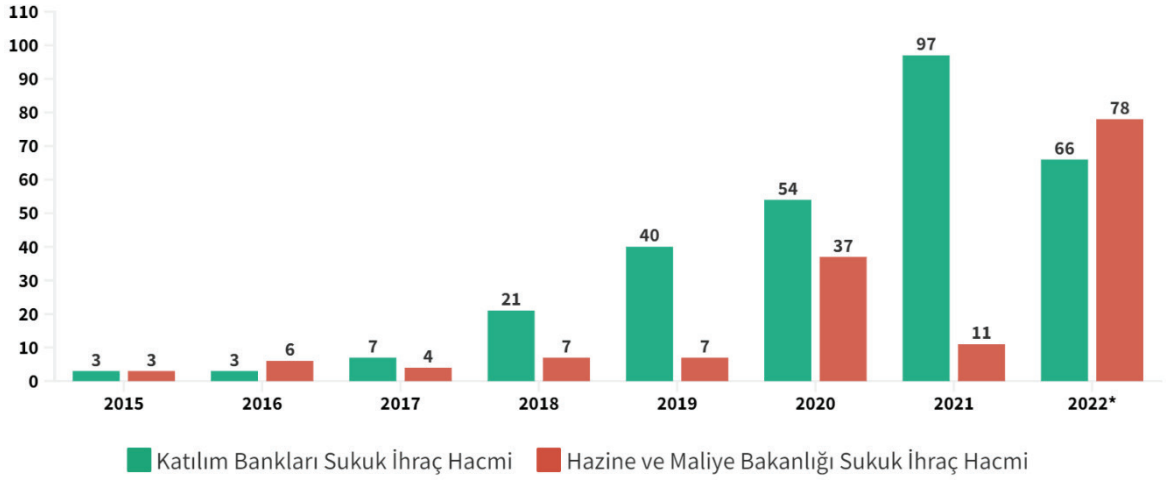
2022 yılında İslam iktisadı alanında yaşanan bu olumlu gelişmelerin 2023 yılında T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi 2022-2025 Katılım Finans Strateji Belgesi'ndeki stratejik amaç ve hedeflerin eyleme dönüştüğü bir yıl olacağı beklenmektedir. Yine kuruluş izni alan 3 dijital katılım bankasının ve yeni kurulacak katılım sigorta şirketlerinin sektördeki payı arttıracakları tahmin edilmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Şekil 13. Katılım Portföy Getirileri (% , 2022)

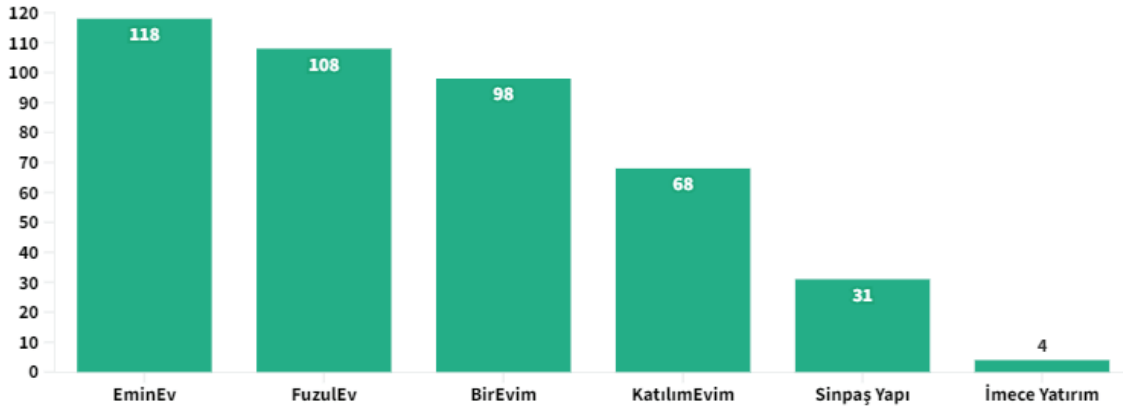
Kaynak: TEFAS verilerinden derlenmiştir.

* 2022 yılı Ocak-Ekim dönemini kapsamaktadır.

Şekil 14. Sukuk İhraç Hacimleri (Milyar TL, 2015-2022)

Kaynak: TKBB verilerinden derlenmiştir.

Şekil 15. Tasarruf Finansman Şirketleri Şube Sayıları (2022)

Kaynak: Şirket verilerinden derlenmiştir.

Tarım Sektörü

Mehmet Şengür

Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisat Bölümü

Tarım geçmişte ve günümüzde ülke ekonomileri için önemli bir sektör olarak varlığını sürdürmektedir. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) olan katkısının yanı sıra yaşamın devamı için temel ürünlerin temini açısından da hayati bir öneme sahiptir. Covid-19 salgını ile dünyada ve ülkemizde tarım sektörü ve tarımsal üretimin taşıdığı önem daha belirgin hale gelmiştir. Dünya genelinde ortaya çıkan salgın gerek tıbbi malzeme/ekipman gerekse tarımsal ürün gibi alanlarda kendine yeterli olmayan ülkelerin ve bu ülkedeki bireylerin yaşamlarını oldukça zorlaştırmıştır. Bu analizde; GSYH'deki ve tarımın payındaki değişim, tarım sektöründeki istihdam ile tarım, ormancılık, balıkçılık fiyat endeksi, hayvan sayıları, tarım, ormancılık, balıkçılık üretim endeksi ve büyüme oranları gibi temel göstergeler ile Türkiye'deki tarım sektörünün görünümü ele alınacaktır.

Tarım Sektörü Büyüme ve İstihdam Oranları

1999 yılından 2021 yılı sonuna baktığımızda, GSYH 1999 yılında yüzde 3,3 oranındaeksi büyüme göstermiştir. Benzer şekilde negatif büyüme 2001 yılında (yüzde 5,9) ve 2009 yılında (yüzde 4,8) yaşanmıştır. 2021 yılı sonunda ise yüzde 11,6'lık bir pozitif büyüme performansı gözlenmektedir. GSYH'deki bu değişim karşısında tarımın milli hâsıla içindeki payı ise 1999-2021 döneminde yüzde 10,5 seviyesinden yüzde 6,7'ye gerilemiştir. İlgili dönemde zaman zaman nispi artışlar yaşanmasına rağmen 23 yıllık dönem içerisinde tarımın GSYH'den aldığı pay

ortalama olarak yüzde 7,84'tür. GSYH'nin ekonomik kriz dönemlerindeki daralmalarından bağımsız olarak tarım sektörünün payında radikal bir değişimin olmadığı görülmektedir.

Ülkelerin ekonomik büyüme performansları üzerinde üretim ve üretimin temel bileşeni olan işgücünün önemli rolü bulunmaktadır. 2010-2021 dönemini dikkate aldığımız zaman tarım sektöründe istihdam edilen bireylerin sayısının 5 milyon 583 bin kişiden 4 milyon 948 bin kişiye gerilediği görülmektedir. 2010 yılından 2021 yılına gelindiğinde tarım sektöründeki istihdam oranı yüzde 11,5 civarında bir azalma göstermiştir. Tarım sektöründeki istihdam rakamlarında ve oranlarındaki azalış ile paralel şekilde tarımın toplam istihdam içerisindeki payı da azalmıştır. 2010 yılında yüzde 24,6 olan tarımın toplam istihdamdaki payı 2021 yılı sonu itibarıyla yüzde 17,2'ye düşmüştür.

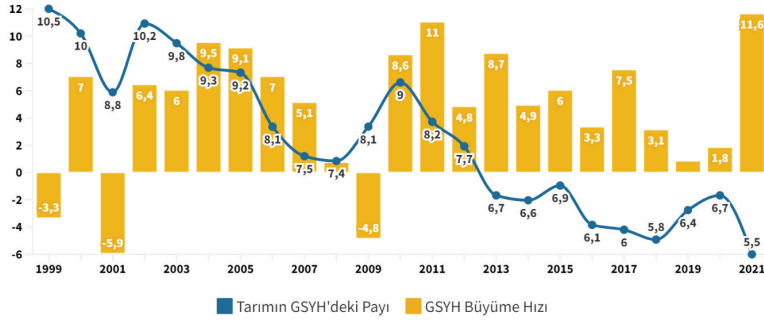
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Büyüme Oranları ve Fiyat Endeksi

2010-2021 döneminde tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün büyüme oranları; 2010 yılında yüzde 7,7 iken 2014 yılında yüzde 0,5'e düşmüş ve ardından tekrar yükseliş ile 2015 yılında yüzde 9,3 seviyesine çıkmıştır. 2016 yılında ise negatif bir büyüme sergilemiş olup sektör yüzde 2,6 küçülmüştür. İlerleyen yıllarda nispi olarak pozitif düzelmeler görülen sektör 2021 yılı itibarıyla tekrardan negatif bir büyüme ile yüzde 2,2'lik daralma yaşamıştır.

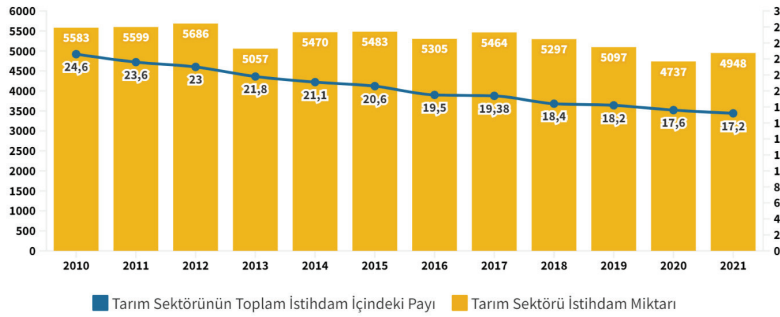
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Eğilim	
Türkiye'nin Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık Sektörü Büyüme Oranı (%)	7,7	3,4	2,2	2,4	0,5	9,3	-2,6	4,9	2,1	3,3	5,9	-2,2		
Tarımın GSYH'deki İçindeki Payı (%)	9	8,2	7,7	6,7	6,6	6,9	6,1	6	5,8	6,4	6,7	5,5		
Toplam Tarım Alanı Değişimi (%)	0,41	-3,2	0,71	0,1	0,57	-0,03	-0,93	-1,54	-0,71	-0,35	0,2	1,42		
Tahıl Yeterlilik Oranı (%)	109,7	98,8	99,9	93,1	98,8	86,4	110,2	97,2	98,0	92,4	87,8	97,4		
Sebze Yeterlilik Oranı (%)	107,9	106,8	106,2	106,6	107,1	106,7	106,8	106,7	106,6	106,4	107,2	110,9		
Yıllık Tarımsal Üretici Fiyat Endeksi Değişimi (%)				5,32	0,22	6,72	12,14	6,98	7,31	11,39	19,84	15,9	20,05	
Yıllık Tarımsal Üretici Fiyat Endeksi Değeri (2015=100)				81,2	80,1	88,8	100	103	115,5	128,9	158,2	181,7	224,8	

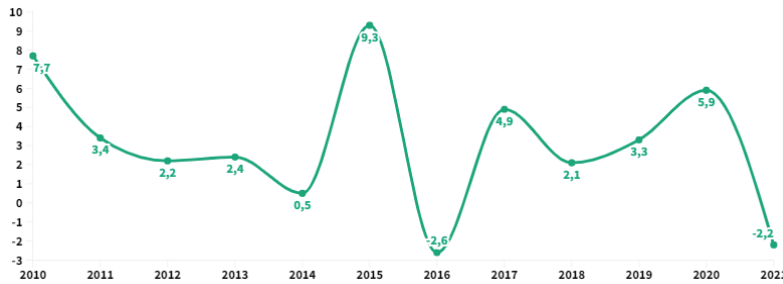
Şekil 16. GSYH Büyüme Hızı ve Tarım Payındaki Değişim (%), 1999-2021

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar

Şekil 17. Tarım Sektörü İstihdamı ve Toplam İstihdam İçindeki Payı (%), 2010-2021

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Şekil 18. Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık Sektörü Büyüme Oranı (%), 2010-2021

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar

Bu daralma Türkiye’de ve dünyada yaşanan başta Covid-19 salgınının ve diğer uluslararası siyasal/ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak görülebilir.

Tarımsal üretici fiyat endeksi (Tarım ÜFE), tarımsal ürünlerini piyasaya sunan çiftçilerin satış fiyatlarında meydana gelen değişimleri ölçmektedir. Üretici fiyat endeksinin on iki aylık ortalama değeri 2012 yılında 81,2 iken 2022 yılı itibarıyla 521,8’e yükseldiği görülmektedir. On bir yıl boyunca üretici fiyat endeksinin sadece 2013 yılında azaldığı görülmektedir. Benzer şekilde üretici fiyat endeksinin yıllık (on iki aylık ortalama değeri) değişim oranı da endeks değeri ile neredeyse doğru orantılı şekilde artış/azalış göstermektedir.

Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörüne ait 2022 yılı için yayınlanan son verilerden oluşturulan ÜFE grafiğine baktığımız zaman ise endeks değeri 683,51 olurken on iki aylık ortalama göre değişim (artış) ise yüzde 132,18 olarak gerçekleşmiştir. Alt kategorilere baktığımızda tarım ve avcılık, orman ürünleri ve balıkçılık için de benzer şekilde gerek endeks değerinde gerekse on iki aylık ortalama değişim oranında artışlar gözlenmektedir.

2022 yılında toplam hayvan sayısının 76 milyon 518 bin civarında olduğu görülmektedir. 2021 yılında benzer şekilde toplam içerisinde sayısal olarak da oransal olarak da ilk sırada küçükbaş hayvanların yer aldığı görülmektedir. 2021 yılından 2022 yılına kadar toplam canlı hayvan sayısında 758 bin 566 adetlik bir artış yaşanmıştır. Bu da yüzde 1 civarında bir artış oranına tekabül etmektedir. Ayrıca büyükbaş hayvan sayısı 160 bin 445 adet azalırken küçükbaş hayvan sayısı 928 bin 351 adet artış göstermiştir. Bu durum kırmızı et fiyatları açısından nispi olarak olumlu bir sonuç meydana getirmiş olsa da süt ve süt ürünleri fiyatlarındaki artışın ve muhtemelen yaşanacak artışların da nedenidir.

2022 yılı içinde fiyatı en fazla azalan ya da en az artan tarımsal ürünler ile fiyatı en fazla artan tarımsal ürünler yer almaktadır. 2022 yılında fiyatı en fazla azalan ürün yüzde 36,24’lük bir oran ile turp olmuştur. Yakacak odunlar, limon ve dolmalık biberde de yüzde 15 ve üzerinde bir fiyat azalışı gözlenmektedir. Fiyatı en fazla artan ürünler içerisinde ise birinci sırada yüzde 36,47’lik bir artış oranı ile palamut-torik gelmektedir. İkinci sırada fiyatı en fazla artan ürün soğan olurken soğanı takip eden üçüncü ürün kabuklu yer fıstığı olmuştur.

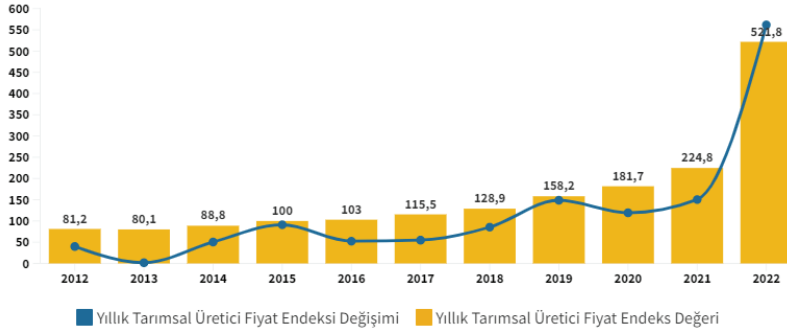
Tarımsal Alanlar ve Tarımda Yeterlilik Derecesi

Türkiye’de toplam tahıl ve sebze açısından 2007-2020 yılları arasındaki yeterlilik derecesi grafikte yer almaktadır. Tahıl bakımından yeterlilik oranı, 2020 itibarıyla 94,7’den 97,4’e yükselmiştir. Bu yükselişe rağmen 2009 ve 2015 yılları dışında toplam tahıl ürünleri bakımından Türkiye’de kendi kendine yeterlilik bulunmamaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak çözüm yolu tahıl ithalatından geçmektedir. Tahılın aksine 2007-2020 döneminde Türkiye’nin sebze açısından kendi kendine yeterli bir nokta olduğu ve nispi olarak küçük artışların yaşandığı görülmektedir.

Türkiye’deki tarım alanlardaki bir önceki yıla göre değişim yüzdesel olarak ele alındığı zaman, 2005 yılından 2021 yılına kadar inişli-çıkışlı bir seyir izlendiği görülmektedir. En fazla azalmanın yaşandığı yıl yüzde 4’e yakın bir oran ile 2007 yılı olmuştur. Benzer şekilde 2011 yılında yüzde 3,2’lik bir negatif değişim yaşanmış, 2021 yılında ise en yüksek pozitif değişim yüzde 1,42’lik oranla yaşanmıştır. 2005-2021 dönemini bir bütün olarak ele aldığımız zaman tarım alanlarının dekar olarak azaldığı gerçekliği ortaya çıkmaktadır.

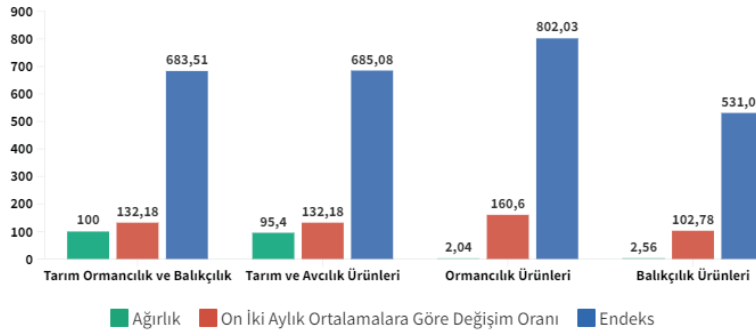
2008-2020 dönemine ait toplam tahıl ekilen alanların bir önceki yıla göre yüzdesel değişimi grafikte yer almaktadır. Öncelikle 13 yıllık

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

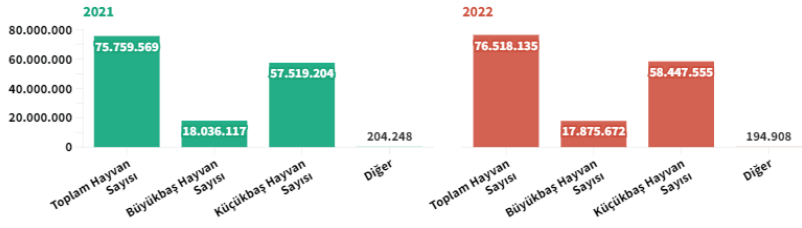
Şekil 19. Tarımsal Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve Yıllık Değişimi (%), Endeks Değeri:2015=100,2012-2022)

Kaynak: TÜİK, Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

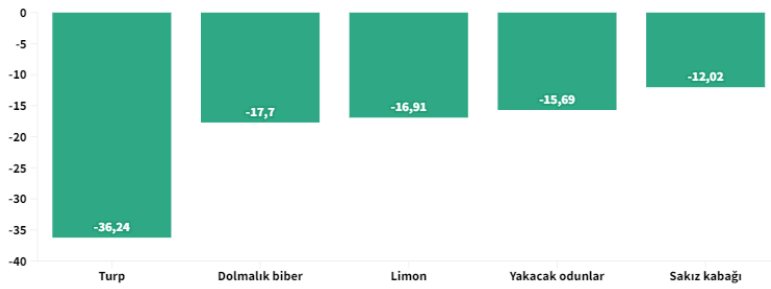
Şekil 20. Tarım ÜFE Değişim Oranı (2022)

Kaynak: TÜİK, Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

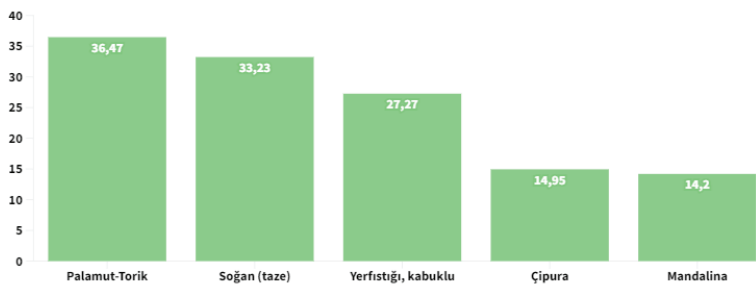
Şekil 21. Hayvansal İstatistikler (2021-2022)

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri

Şekil 22. En Fazla Düşüş Gösteren Seçilmiş Ürünler (%), 2022)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Şekil 23. En fazla Artış Gösteren Seçilmiş Ürünler (%), 2022)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

dönem süresince, tahıl ekilen toplam alanın gerek miktar gerekse oransal olarak azalmış olduğunu ifade edebiliriz. Dönemsel değişimler açısından ise sadece 2009, 2010, 2013, 2014 ve 2020 yılları için ekilen alanlarda önceki yıla göre artışın olduğu gözlenmektedir. Diğer yıllar için ise tahıl ekilen toplam alan azalmış ve 2012 yılında yüzde 5,34 ile en fazla azalış yaşanmıştır.

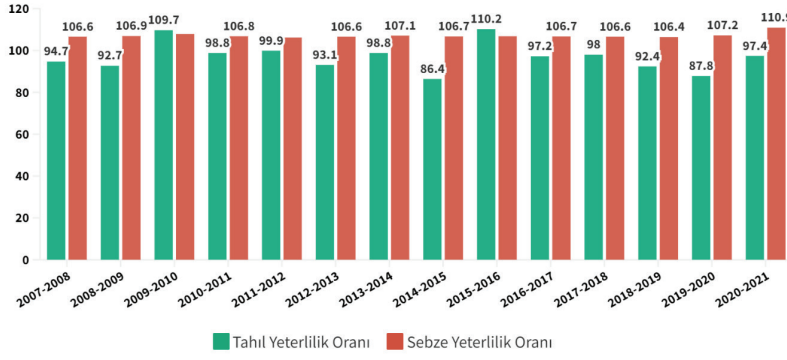
2021 ve 2022 yılı için, yüzde 50 üzerinde bir oranla en fazla paya sahip olduğu ve miktar değişimi bakımında payı en çok artan ikinci ürün olduğu görülmektedir. Üretim miktarı artışı sonucunda, payı en çok artan birinci ürün ise yüzde 22,2 ile tekstilde kullanılan ham bitkiler olmuştur. Tahıllar ve diğer bitkilerin üretim miktarı 2021 yılından 2022 yılına kadar toplamda yüzde 14,5 oranında artış göstermiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarım sektörü tüm dünyada ve ülkemizde diğer sektörler karşısında GSYH içindeki payını zaman içerisinde kaybetmiştir. Bu duruma bağlı olarak tarım sektöründeki istihdam oranları da

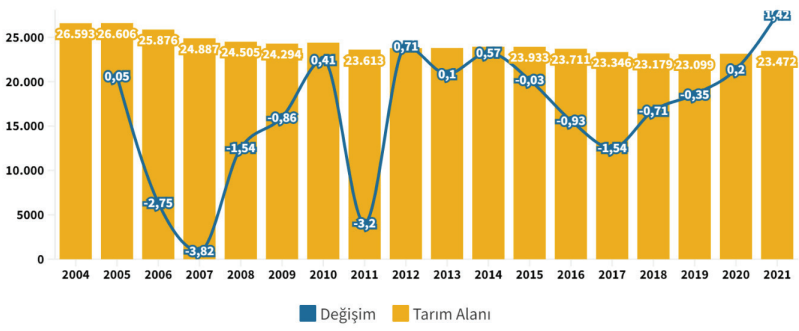
azalma eğiliminde olmuştur. Ancak özellikle Covid-19 salgınının etkisi ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi küresel ölçekli gelişmeler tüm dünyaya tarımın odaklanması gereken bir alan olduğunu hatırlatmıştır. Türkiye’de tarımsal üretim, GSYH’deki payın azalmasına rağmen birçok alanda yeterli ya da yeterliliğe çok yakın noktadır. İlgili bakanlıkça sağlanan desteklerin verimli ve etkin şekilde kullanımı, sektördeki üretim miktarını ve istihdamı artırabilme potansiyeline sahiptir. Ancak hayvancılık açısından durum biraz daha zor görünmektedir. Toplam hayvan sayısında yüzde 1’lik artış olmasına rağmen büyükbaş hayvan sayısının azalması önemli bir sorundur. Bu sorunun, gerek süt ve süt ürünleri gerekse kırmızı et temini açısından mevcut fiyatlama davranışlarını etkilememesi imkânsızdır. Dolayısıyla, tarımsal ve hayvansal üretime yapılacak olan destek ve düzenlemelerin takibi de son derece önemlidir. Sonuç olarak tarım ve hayvancılık sektörü, günlük yaşamdaki birçok ürünün fiyatı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir ve enflasyonist baskının azaltılması noktasında dikkate alınmalıdır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

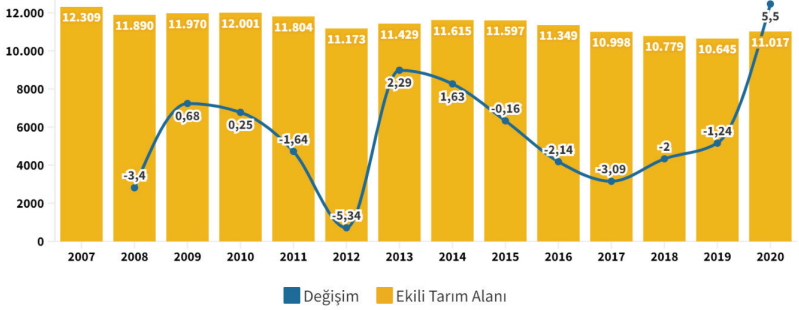
Şekil 24. Tarımda Yeterlilik Derecesi (% 2007-2021)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Ürün Denge İstatistikleri

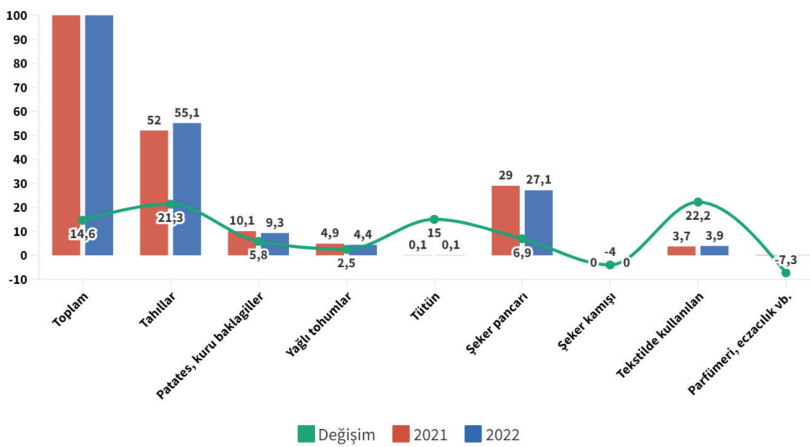
Şekil 25. Tarım Alanı ve Değişimi (Bin Hektar, % 2004-2021)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Şekil 26. Ekili Tarım Alanı, (Bin Hektar, % 2007-2020)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Şekil 27. Bitkisel Ürün Üretim Payları

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Sanayi Sektörü

Seyit Köse

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü

Sanayi, özellikle de imalat sanayi, Türkiye'nin kalkınma sürecini devam ettirebilmesi için hayati öneme sahip ana sektörlerden biridir. Tarım ve hizmetler sektöründen çeşitli girdiler kullanan ve destekler alan sanayi; üretime, istihdama, ihracata, yeniliklere, teknolojiye, maliyetlere ve verimliliğe önemli katkılar sağlayarak maliyetlerini düşürmelerine ve verimliliklerini artırmalarına vesile olmaktadır. 2022 yılının son üç çeyreğine ait verilere göre Türkiye'de sanayinin ve imalat sanayinin GSYH içerisindeki payları sırasıyla yaklaşık yüzde 27,6 ve yüzde 22,7; sanayinin toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 21,8; imalat sanayinin toplam sanayi katma değeri içerisindeki payı yüzde 82 ve toplam ihracat içerisindeki payı ise yüzde 94,6 oranındadır. Dolayısıyla, özellikle imalat sanayi ve alt sektörlerinin daha detaylı bir analizinin yapılması gerekmektedir.

Toplam sanayi ve imalat sanayinin GSYH içerisindeki paylarının 2010 yılındaki yüzde 18,4 ve yüzde 15,1 düzeylerinden, son iki yıldaki sıçramanın etkisiyle, 2022 yılındaki yüzde 27,6 ve yüzde 22,7 düzeylerine aşamalı olarak çıktığı görülmektedir. Buna karşın sanayinin toplam istihdam içerisindeki payı 2017 yılına kadar aşamalı olarak düşüş göstermiş ve sonrasında yükseliş eğilimine geçmiş, 2022 yılında yüzde 21,8 oranına erişmiştir. Toplam sanayi ve imalat sanayinde üretim değerlerinin (zincirleme hacim endeksine göre) 2010 yılından 2022 yılına kadar aşamalı olarak artarak son 12 yılda sırasıyla yüzde 101,2 ve yüzde 109,9 oranlarında büyüdüğü görülmektedir. 2010-2022 yılları arasında sanayinin, imalat sanayinin ve GSYH'nin ortalama yıllık büyüme oranları sırasıyla

yaklaşık yüzde 7,0, yüzde 7,2 ve yüzde 6,0 olarak gerçekleşmiştir. Her iki ana sektör 2018-2020 yılları arasındaki duraklama hariç, diğer yıllarda ve özellikle 2021 yılında GSYH'nin (yüzde 11,4) üzerinde hızlı bir büyüme (sırasıyla yüzde 17,2 ve yüzde 18,5) sergilemiştir. Ancak, son üç çeyrek verilerine göre 2022 yılında sanayide yüzde 5,4, imalat sanayinde ve GSYH'de yüzde 6,2 ile daha düşük oranlı bir büyüme eğilimine girmiştir.

Bu çerçevede Türkiye sanayisini daha derinlemesine kavrayabilmek için imalat sanayinde ana ekonomik faaliyet gruplarının (NACE Rev. 2) 2010 yılı sonrası gelişim sürecini değerlendirmek yerinde olacaktır. Burada bunlardan imalat sanayi içerisindeki payları (2022 yılı üretim değeri yüzde 5 ve üzeri olan) ve son yıllardaki yüksek performansları (imalat sanayinin üzerinde olan) açısından görece önemli olan 14 ekonomik faaliyet grubunu inceliyoruz.

İmalat sanayinde görece önemli paylara sahip olan ana metal sanayi, gıda ürünlerinin imalatı, tekstil ürünlerinin imalatı, kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı ve elektrikli teçhizat imalatı ürün değerleri 2010-2022 yılları arasında aşamalı olarak artmış ancak bu artış iki ana faaliyet grubu hariç imalat sanayi performansının çok altında kalmıştır. Sadece elektrikli teçhizat imalatı ve kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, imalat sanayi performansına yaklaşabilmiştir. Bunda her iki sektörün, özellikle 2021 ve 2022 son iki yılındaki yüksek büyüme performansları etkili olmuştur. İncelediğimiz ana faaliyet grupları içerisinde özellikle ana metal sanayi, en kötü performansı sergilemiştir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilim
Sanayi Sektörünün GSYH İçerisindeki Payı (%)	18,4	19,7	19,2	19,7	20,1	19,7	19,6	20,6	22,3	21,9	22,8	26,1	27,6	
İmalat Sanayinin GSYH İçerisindeki Payı (%)	15,1	16,5	15,8	16,3	16,8	16,7	16,6	17,6	19	18,3	19,1	22,2	22,7	
Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçerisindeki Payı (%)	21,2	21	20,6	21	20,7	20,2	19,6	19,2	19,8	19,9	20,6	21,4	21,8	
İmalat Sanayinin Sanayi Sektörü İçerisindeki Payı (%)	81,6	83,4	82,4	82,8	83,6	84,6	84,7	85,2	85,5	83,7	84	85,3	82	
İmalat Sanayinin Üretim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	116,1	121,2	130,3	138,9	148	153	166,8	168,5	167,2	171,4	201,1	209,9	
Motorlu Kara Taşıtları Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	125,1	115,7	125,8	133,6	159	169,6	198,7	191,9	182,5	170	191,5	214	
Giyim Eşyaları Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	113,2	124,5	126,2	138,2	157,8	163,4	171,3	177,9	190,3	177,8	220,5	279,4	
Temel Eczacılık Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	111,2	128	119,4	138,4	165,4	177,1	190,4	204,4	230,8	253,1	257,2	287,9	
Bilgisayar Elektronik ve Optik Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	104	125,2	142	163,5	170,9	197	223,9	237,2	282,9	291	345,3	349,9	
Gıda Ürünleri Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	110,4	114,5	121,7	126,7	127,3	134,2	145	151,9	152,1	155,4	167,1	168,1	
Tekstil Ürünleri Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi (2010=100)	100	107,7	116,1	124	130,1	134,8	136,8	145,5	148,6	151,7	152,9	184,3	176,1	
Sanayide Çalışılan Saat Başına Üretim Değerinin Gelişimi (2010=100)	100	104,9	101,2	102,8	104,7	109,5	114,5	121,4	124,4	127,2	137,4	136,5	134,3	
İmalat Sanayinde Çalışılan Saat Başına Üretim Değerinin Gelişimi (2010=100)	100	105,5	101,6	104,3	106,7	112	117,1	124,5	126,6	128,7	139,4	138,7	137,4	

Sektördeki bu duruma, üretim değerinde, özellikle 2019 ve ardından 2022 yıllarındaki sert düşüşler neden olmuştur. 2022 yılı ürün değerinde düşüş gösteren diğer sektör, tekstil ürünlerinin imalatı olmuştur.

İmalat sanayinde görece önemli paylara sahip olan motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç), giyim eşyalarının imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı ürün değerleri 2010-2022 yılları arasında aşamalı olarak görece hızlı bir artış sergilemiş ancak bu artış 2020 yılını izleyen son iki yılda başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı (sırasıyla yıllık yüzde 28,0 ve yüzde 10,7) ile giyim eşyalarının imalatında (sırasıyla yıllık yüzde 24,0 ve yüzde 26,7) çok daha yüksek olmuştur. Söz konusu sektörler arasında, 2022 yılında, sadece fabrikasyon metal ürünleri (makine ve teçhizat hariç) imalatında ılımlı bir daralma yaşanmıştır.

İmalat sanayinde görece düşük paylara sahip olan deri ve ilgili ürünlerin imalatının, temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatının, bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatının ve diğer ulaşım araçlarının imalatının, ürün değerleri 2010-2022 yılları arasında aşamalı olarak görece çok hızlı bir artış sergilemiştir. Bu artış 2020 yılındaki keskin bir düşüş hariç diğer ulaşım araçlarının imalatında ve bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatında ortalama olarak daha yüksek olmuştur. 2020 yılını izleyen son iki yılda, en yüksek büyüme oranına erişen sektörler, sırasıyla diğer ulaşım araçlarının imalatı (sırasıyla yıllık yüzde 30,5 ve yüzde 13,9) ve deri ve ilgili ürünlerin imalatı (sırasıyla yıllık yüzde 17,7 ve yüzde 34,8) olmuştur.

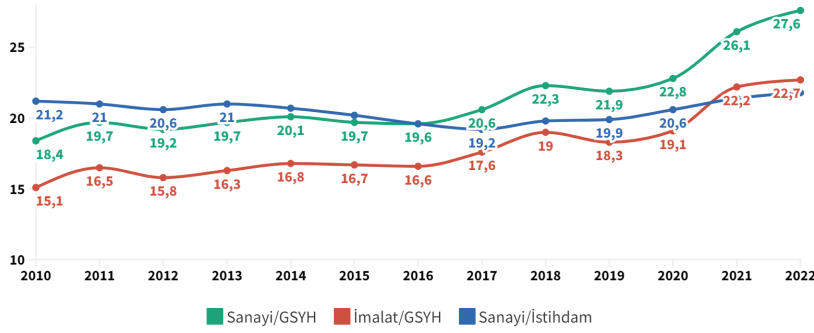
Türkiye imalat sanayi, ihracat gelirlerinin 2010 yılı sonrası gelişim süreci, benzer çerçevede ana ekonomik faaliyet gruplarında (NACE Rev. 2) incelenmektedir. Bunlardan toplam ihracat içerisindeki

payları (2022 yılında yüzde 5 ve üzeri olan) ve son yıllardaki yüksek performansları (imalat sanayinin üzerinde olan) açısından görece önemli olan 12 ekonomik faaliyet grubu ele alınmaktadır.

2022 yılının son 11 aylık verilerine göre Türkiye'nin yaklaşık 231.3 cari milyar dolar olan ihracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 95'i imalat sanayinden kaynaklanmaktadır. İhracat imalat sanayi, 2013-2022 yılları arasında yüzde 57,1 büyümüştür. 2015, 2016 ve 2020 yıllarındaki düşüşler hariç özellikle son iki yılda önemli artış (sırasıyla yıllık yüzde 33,0 ve yüzde 11,8) sergilediği görülmektedir. İmalat sanayi, ihracatının yüzde 10'nu aşan iki ana faaliyet grubundan motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatında, ihracat 2015-2018 yılları arasında hızlı bir büyüme sergiledikten sonra 2019 ve özellikle 2020 yıllarında şiddetli bir daralma yaşamıştır. Ardından son iki yılda tekrar ılımlı büyüme eğilimine girmiş ancak 2017, 2018 ve 2019 düzeylerine henüz erişememiştir. Ana metal sanayinde ihracat 2019 ve 2020 yıllarında daraldıktan sonra 2021 yılında çok şiddetli bir sıçrama (yüzde 75,4) göstermiş ve ardından 2022 yılında tekrar düşüşe geçmiştir.

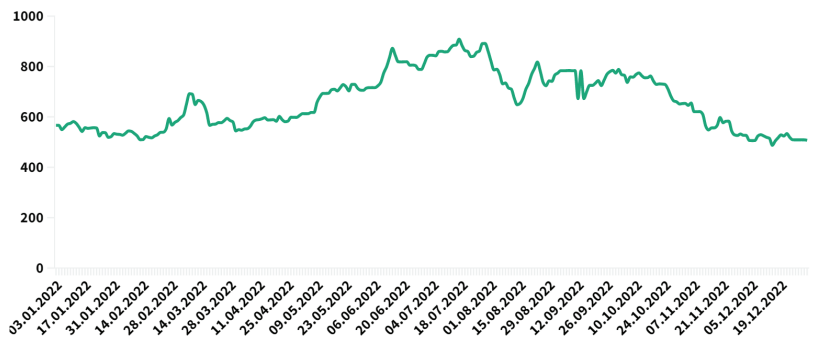
Türkiye toplam ihracatının yüzde 5'ini aşan ancak ihracat performanslarının 2013-2022 döneminde, genel olarak imalat sanayi performansının altında kalan dört ana faaliyet grubunun, ihracat endeks değerlerinin gelişimini göstermektedir. Tekstil ürünlerinin imalatında ve giyim eşyalarının imalatında ihracat, 2015 yılındaki bir daralma sonrası 2020 yılına kadar bir artış gösterememiştir. Giyim eşyalarının imalatı ihracatında 2020 yılındaki bir daralmadan sonra son iki yılda bir sıçrama (sırasıyla yıllık yüzde 22,3 ve yüzde 7,5) yakalanmıştır. Ancak tekstil ürünlerinin imalatında ihracatın 2021 yılındaki sıçramasını (yüzde 28,8) 2022 yılındaki düşüş eğilimi izlemektedir. Elektrikli teçhizat imalatı ihracatında ve kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı ihracatında, 2015 yılında bir daralma yaşanmış ancak 2017 yılından itibaren aşamalı bir büyüme eğilimine geçilmiş, özellikle son iki yılda

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

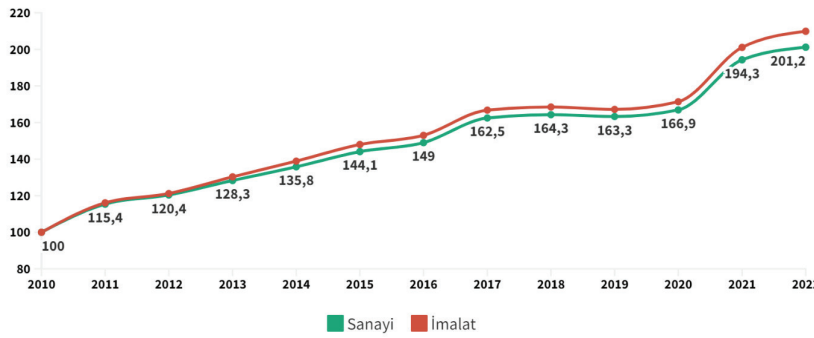
Şekil 28. Sanayi ve İmalat Sanayinin GSYH ve Toplam İstihdam İçerisindeki Payları (% 2010-2022)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar, İşgücü İstatistikleri

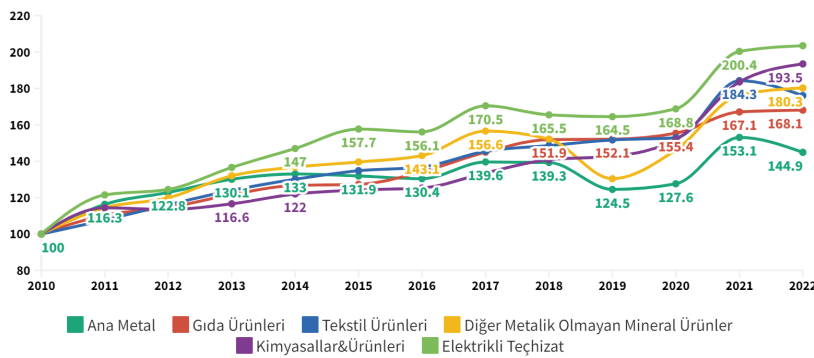
Şekil 29. Yılı Türkiye CDS Değişim Grafiği

Kaynak: doviz724

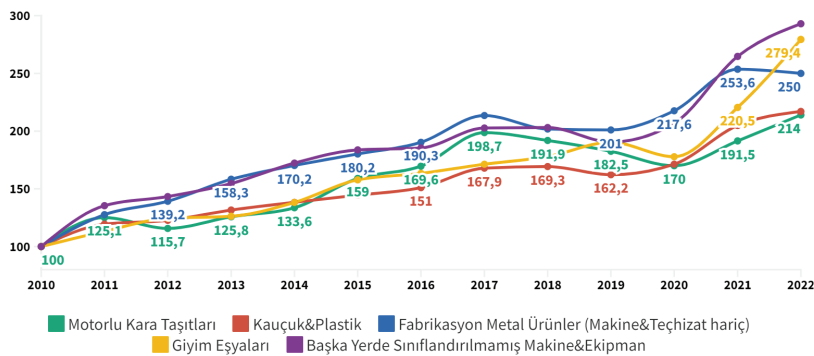
Şekil 30. Sanayinin ve İmalat Sanayinin Üretim Değerlerinin Gelişimi (2010=100, 2010-2022)

Kaynak: TÜİK ve TCMB Üretim Endeksi

Şekil 31. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değerleri: 2010=100, 2010-2022)

Kaynak: TÜİK, Sanayi Üretim Endeksi

Şekil 32. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değerleri: 2010=100, 2010-2022)

Kaynak: TÜİK ve TCMB, Sanayi Üretim Endeksi

her iki faaliyet grubunda da önemli sıçramalar (sırasıyla yıllık yüzde 29,8 ve yüzde 6,3; yüzde 28,9 ve yüzde 8,9) gerçekleşmiştir.

İmalat sanayi ihracatının yüzde 5'ini aşan ve ihracat performanslarının 2013-2022 döneminde, genel olarak imalat sanayi performansının üzerine çıktığı üç ana faaliyet grubunun, ihracat endeks değerlerinin gelişimi görülmektedir. Gıda ürünlerinin imalatı, fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç) ve kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatında ihracat 2015 ve 2016 yıllarındaki ılımlı bir daralma hariç, tüm diğer yıllarda artmıştır. Bu artış son iki yılda, özellikle kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatında çok yüksek (sırasıyla yıllık yüzde 39,3 ve yüzde 35,3) düzeyde gerçekleşmiştir.

İmalat sanayi ihracatının yüzde 5'nin altında kalan ve ihracat performanslarının 2013-2022 döneminde, genel olarak imalat sanayi performansının üzerine çıktığı üç ana faaliyet grubu bulunmaktadır. Mobilya imalatında ihracat, 2015 yılındaki ılımlı daralma ile 2016 ve 2020 yıllarındaki duraklama dışında, 2017 yılı sonrası hızlı bir artış sergilemiş, 2013-2022 dönemde yüzde 102,4 oranında bir artış gerçekleştirmiştir. Deri ve ilgili ürünlerin imalatında ihracat, 2015 yılındaki ılımlı ve 2020 yılındaki sert daralmalar ile 2016 yıllarındaki duraklama dışında, 2017 yılından itibaren artış eğilimine girmiş, özellikle son iki yılda çok güçlü bir artış (sırasıyla yıllık yüzde 39,3 ve yüzde 18,8) göstermiş, 2013-2022 dönemde yüzde 62,2 oranında bir artış gerçekleştirmiştir. Diğer ulaşım araçlarının imalatında ihracat, çoklu hızlı artış (2017 ve 2019) ve düşüş (2015, 2018 ve 2020) yıllarıyla oldukça oynaklık göstermiş, buna rağmen son iki yıldaki sıçrama (sırasıyla yıllık yüzde 33,4 ve yüzde 11,2) sayesinde 2013-2022 döneminde yüzde 90,4 oranında bir artış gösterebilmiştir.

Sanayide ve imalat sanayinde çalışanların verimliliğinin (çalışılan saat başına üretim değeri olarak), 2012 yılındaki düşüş hariç, 2010 yılından 2020 yılına kadar yaklaşık sırasıyla yüzde

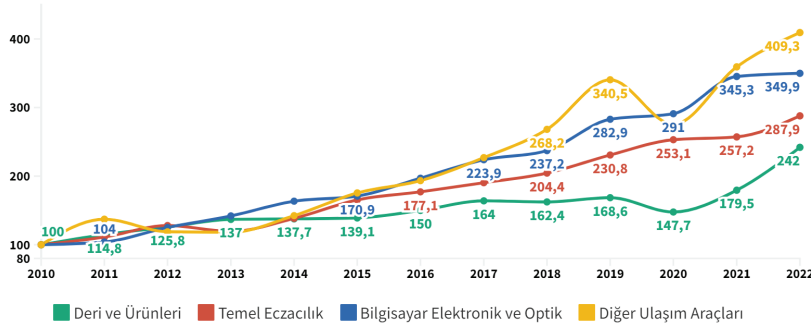
37,4 ve yüzde 39,4 oranlarında arttığını; 2021 ve 2022 yıllarında ise her iki sektörde iki yılın toplamında kabaca yüzde 2 oranında düştüğü gözlenmektedir.

Sanayide ve imalat sanayinde personel maliyetlerinin üretim değerleri içerisindeki paylarının, Türkiye genelindeki gelişmeye paralel olarak, 2011 yılındaki azalma hariç, 2016 yılına kadar artış eğilimi ve ardından 2019 yılındaki artış hariç, 2021 yılına kadar görece hızlı bir düşüş eğilimi yaşadığı görülmektedir. Bu oranlar 2010 yılında yaklaşık sanayide yüzde 8,8, imalatta yüzde 9,3 ve Türkiye genelinde yüzde 12,5 iken, 2016 yılında sanayide yüzde 10,5, imalatta yüzde 11,2 ve Türkiye genelinde yüzde 15,0 ile zirve yapmış; 2021 yılında ise sanayide yüzde 6, imalatta yüzde 7,2 ve Türkiye genelinde yüzde 10,4 ile dip yapmıştır.

Dış ticaret haddi, Türkiye genelinde 2013 yılından 2016 yılına kadar artmış, ardından 2019 yılına kadar düşmüş ve 2020 yılındaki artışı son iki yıldaki sert düşüşler izlemiş; nihayetinde son dokuz yılda yüzde 19,4 oranında gerilemiştir. Gıda-içecek-tütün ürün grubunda dış ticaret haddi 2013 yılından 2015 yılına kadar artmış, ardından 2018 yılına kadar düşmüş ve 2019 yılındaki artışı özellikle son iki yıldaki sert düşüşler izlemiş; nihayetinde son dokuz yılda yüzde 13,5 oranında gerilemiştir. İmalat sanayinde (gıda-içecek-tütün hariç) dış ticaret haddi, 2020 yılındaki artış ve 2021 yılındaki sert düşüş dışında, ilgili dönemde her yıl ılımlı bir düşüş göstermiş; nihayetinde son dokuz yılda yüzde 9,6 oranında gerilemiştir.

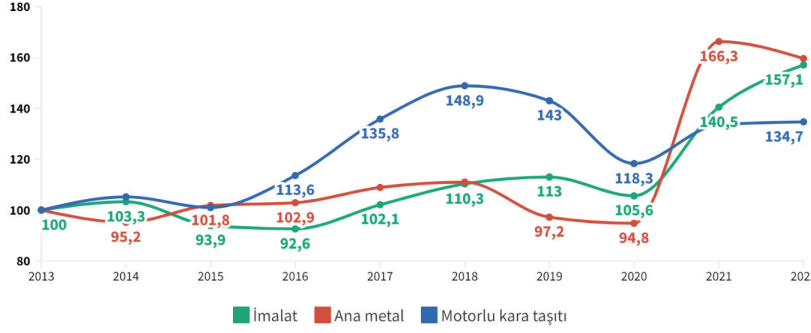
Endeks değerleri, Türk savunma ve havacılık sanayii 2010 yılındaki toplamda sırasıyla yaklaşık 3.707 milyar dolarlık cirodan, 0.853 milyar dolarlık projelerin sözleşme bedelinden kademe olarak sırasıyla 2020 yılında yaklaşık 8.855 milyar dolarlık ciroya (yüzde 138,9 artış); 2021 yılında 3.224 milyar dolarlık ihracata (yüzde 278 artış), 793 adet proje sayısına (yüzde 194,8 artış)

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Şekil 33. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2010-2022)

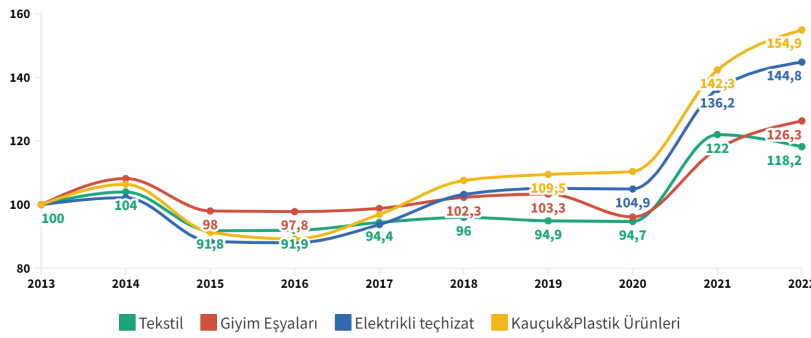
Kaynak: TÜİK ve TCMB, Sanayi Üretim Endeksi

Şekil 34. İhracatın, İmalat Sanayindeki ve En Yüksek Yapıldığı İki Faaliyet Grubundaki Gelişimi (Endeks Değeri: 2013=100, 2013-2022)

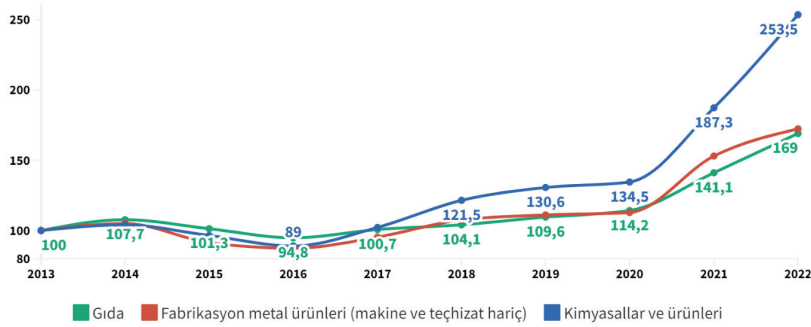
Kaynak: TÜİK ve TCMB, Sanayi Üretim Endeksi

* 2022 yılı Ocak-Eylül arası kapsamaktadır.

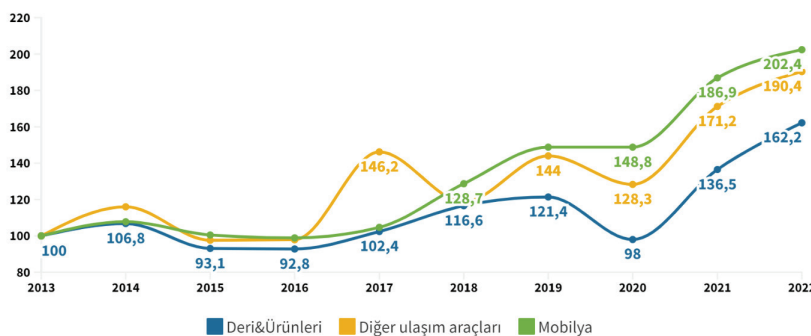
Şekil 35. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK ve TCMB, Sanayi Üretim Endeksi

Şekil 36. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK ve TCMB, Sanayi Üretim Endeksi

Şekil 37. İmalat Sanayinin Altında Performans Sergileyen Önemli Paya Sahip Ana Faaliyet Dallarının Üretim Hacim Değerlerinin Gelişimi, (Endeks Değeri: 2010=100, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK ve TCMB, Sanayi Üretim Endeksi

ve 64.838 lık projelerin sözleşme bedeline (yüzde 165,1 artış) tırmanmıştır.

Orta-yüksek teknoloji düzeyine dayalı ürünlerin ve özellikle üretim ve ihracat içerisindeki paylarının çok düşük oranda olmasına rağmen yüksek teknoloji düzeyine dayalı ürünlerin, 2020 yılındaki düşüş dışında, üretim değerlerinin 2010-2022 döneminde çok hızlı arttığını (sırasıyla yüzde 135,5 ve yüzde 247,9) göstermektedir. Ancak, söz konusu dönemde düşük teknoloji ve orta-düşük teknoloji düzeylerine dayalı ürünlerin üretim değerlerindeki artış (sırasıyla yüzde 94,2 ve yüzde 99) ise imalat sanayindeki genel artışın (yüzde 109,9) altında kalmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de 2010-2022 yılları arasındaki dönemde, sırasıyla diğer ulaşım araçlarının, bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin, temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin, deri ve ilgili ürünlerin, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman, giyim eşyalarının ve fabrikasyon metal ürünleri imalatında (makine ve teçhizat hariç) üretim hacim değerleri, imalat sanayinin genel performansının üzerinde gerçekleşerek sanayi ve imalat sanayinin üretim hacim değerleri performansını, ülke genelinin üzerine taşımıştır.

İmalat sanayinin 2013-2022 dönemindeki ihracat performansı, özellikle son iki yılda faaliyet gruplarının çoğunda gerçekleşen yüksek oranda ihracat sıçramasına dayanmaktadır. Sırasıyla mobilya imalatında, diğer ulaşım araçlarının imalatında, deri ve ilgili ürünlerin imalatında, kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatında, fabrikasyon metal ürünleri imalatında (makine ve teçhizat hariç) ve gıda ürünlerinin imalatında ihracat performansı imalat sanayinin genel performansının üzerinde gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla, bu durum söz konusu dönemde, özellikle fabrikasyon metal ürünleri imalatında (makine ve teçhizat hariç), diğer ulaşım araçlarının

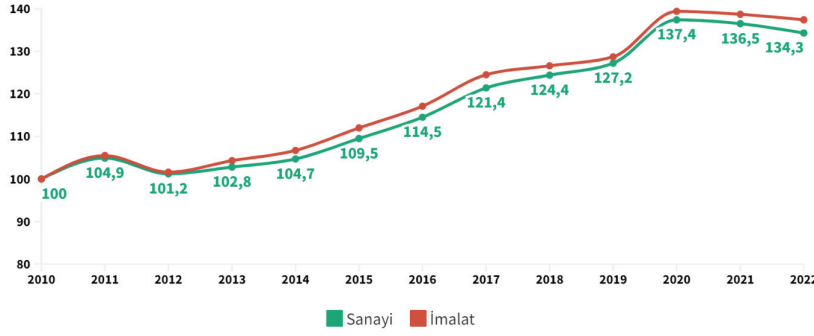
imalatında ve deri ve ilgili ürünlerin imalatında, üretim hacim değerlerindeki yüksek performanslarının, bu faaliyet gruplarının ülke içerisindeki satış gelirleri performanslarından ziyade, önemli derecede ihracat gelirlerindeki yüksek performanslarından etkilendiğini göstermektedir.

Türkiye'de, özellikle yaklaşık son iki yıl içerisinde enflasyon oranında ve döviz kurlarında hızlı artışlar yaşanmıştır. Sanayide ve imalat sanayinde, çalışanların verimliliği genelde artış eğilimi göstermiş ancak çalışanların reel ücretleri gerilemiş ve ürün değerinden aldıkları pay azalmıştır. Dolayısıyla, sanayi rekabet gücünü; teknolojik gelişme, yenilikler ve üretimde verimlilik artışından ziyade, halen önemli ölçüde düşük işgücü maliyetlerine dayandırmaktadır.

Ayrıca, Türkiye genelinde ve imalat sanayinde, dış ticaret hadlerinde düşüşler yaşanmış, Türkiye'de üretilen ürünlerin fiyatları yabancıları karşısında görece ucuzlamıştır. Nihayetinde, Türkiye'deki ürünler, ülke içerisinde gelir elde edenler için pahalılaşırken yabancı ülkelerde gelir elde edenler için ucuzlamıştır. Dış ticaret haddinin önümüzdeki birkaç yıl daha Türkiye'nin aleyhine işlemeye devam edeceği varsayımında, ihracata dayalı kalkınma sürecinin bu haliyle teknolojiye-yeniliklere ve verimlilik artışına dayalı daha yüksek katma değer sağlayan üretim aşamasına/ ürünlere geçene kadar, ülkede çalışanları/ üretenleri fakirleştirmeye devam edeceğini söyleyebiliriz.

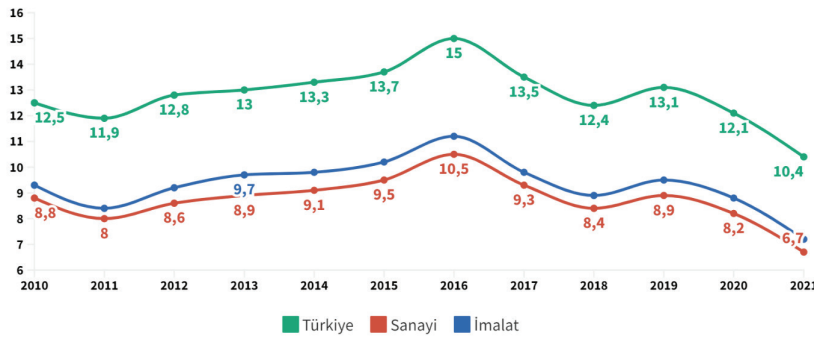
Diğer taraftan, ülke ekonomisindeki payı düşük kalsa da büyük oranda Türk savunma ve havacılık sanayindeki hızlı gelişmelerden kaynaklanan, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin değerinde, 2013 yılı sonrası hızlı artış süreci ümit vericidir. Buradaki teknolojik gelişmelerin, gelişmiş ülkelerin geçmiş tecrübelerine bakarak zamanla imalat sanayinin diğer alt sektörlerindeki teknolojik gelişmeleri ve yenilikleri tetikleyebileceğini, bunları kullanan tarım ve hizmetler sektöründe de verimliliği artıracaklarını öngörebiliriz.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

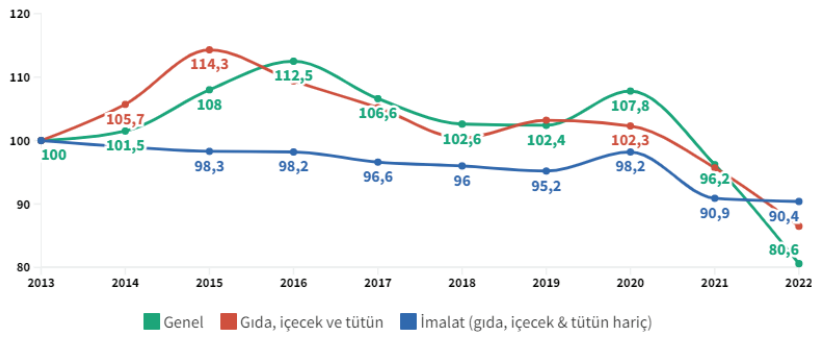
Şekil 38. Sanayi ve İmalat Sanayinde Çalışılan Saat Başına Üretim Değerinin Gelişimi (Endeks Değeri: 2010=100, 2010-2022)

Kaynak: TÜİK, TCMB

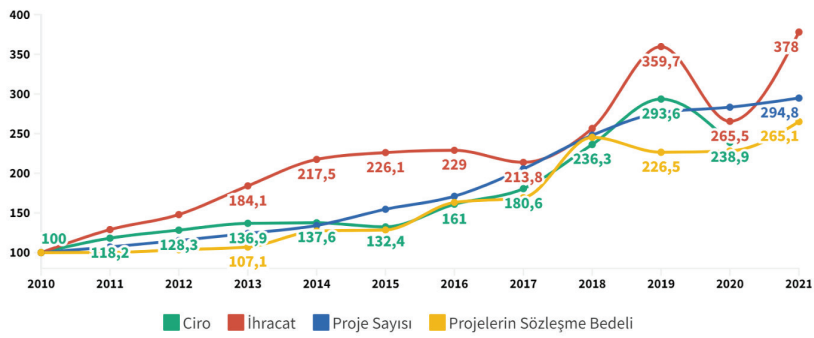
Şekil 39. Türkiye Genelinde, Sanayide ve İmalat Sanayinde Personel Maliyetlerinin Üretim Değerleri İçerisindeki Payları (%), 2010-2021)

Kaynak: TÜİK, TCMB

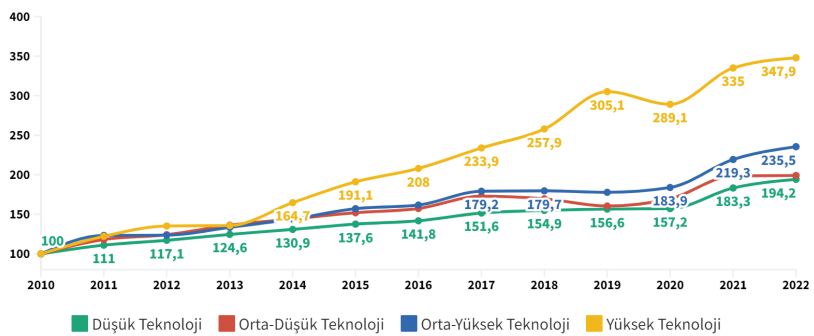
Şekil 40. Dış Ticaret Hadlerinin Gelişimi (Endeks Değeri: 2013=100, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK, TCMB

Şekil 41. Türk Savunma ve Havacılık Sanayinin Gelişimi, 2010-2021 (Endeks Değeri: 2010=100)

Kaynak: TÜİK, TCMB

Şekil 42. Teknoloji Düzeylerine Göre Ürün Gruplarının Üretim Değerlerinin Gelişimi (Endeks Değeri: 2010=100, 2010-2022)

Kaynak: TÜİK, TCMB

Hizmetler Sektörü

Nurbay Sey

Arş. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü

Hizmetler sektörü, tarım ve sanayi sektöründen farklı olarak fiziki olmayan hizmetlerin üretildiği bir endüstri alanı olarak tanımlanabilir. Tarım toplumlarında nispeten geri planda kalan hizmetler sektörü, sanayi sektörünün öne çıkmasıyla dünya ekonomisindeki payını artırmış ve özellikle gelişmiş ülkelerin sanayileşme süreçlerini tamamlamalarının ardından, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için en önemli sektör haline gelmiştir. Bu açıdan, dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olan ve bu payını yıllar itibariyle artırmakta olan hizmetler sektörünün Türkiye açısından mevcut durumunu değerlendirmek, gelecekte oluşturulacak stratejilerin etkinliğini sağlamak adına oldukça önemlidir. Bu analizde hizmetler sektörünün Türkiye için taşıdığı öneme değinilmiştir.

2021 yılında Türkiye’de istihdam edilenlerin yüzde 53,3’ünün hizmetler sektöründe istihdam edildiği ve sektörün GSYH içindeki toplam payının yüzde 52,7 olduğu dikkate alındığında, hizmetler sektörünün Türkiye ekonomisi için taşıdığı önem daha da iyi anlaşılmaktadır. Bu anlamda hizmetler sektöründe ortaya çıkan gelişmelerin iyi okunması ve analiz edilmesi Türkiye ekonomisi için oldukça önemlidir.

Türkiye’de hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı artış eğilimi göstermektedir. Öyle ki 2010 yılında toplam istihdam içinde hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı yüzde 48,6 iken bu oran 2016 yılında yüzde 53,7’ye, 2021 yılında ise yüzde 55,3’e yükselmiştir. İstihdamda yaşanan bu hızlı artışa karşın, hizmetler sektörünün GSYH içindeki payı aynı oranda artmamıştır. Nitekim hizmetler sektörünün GSYH

içindeki payı 2010 yılında yüzde 54,3 iken 2021 yılında yüzde 52,7’ye gerilemiştir.

Nihayetinde hizmetler sektörü hem GSYH içindeki büyüklüğü hem de istihdamdaki payı açısından Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir sektördür. Fakat gelişmiş ülkelerde bu iki orana bakıldığında Türkiye’nin bu sektörde istenen ölçüde bir gelişim katetmediği görülecektir. Öyle ki 2021 yılında GSYH içinde hizmetler sektörünün payı Almanya’da yüzde 62,88, ABD’de yüzde 77,59, OECD ülkelerinde yüzde 70,96’dır. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı ise yine Almanya’da yüzde 71,61, ABD’de yüzde 78,74 ve OECD ülkelerinde yüzde 72,65’tir. Bu anlamda Türkiye’nin, hizmetler sektöründe gelişim gösterebilmesi için yatırımlarını, bu sektör içerisinde bulunan bilişim sektörü gibi katma değeri yüksek alanlarda artırması gerekmektedir.

Hizmetler Sektöründe Büyüme

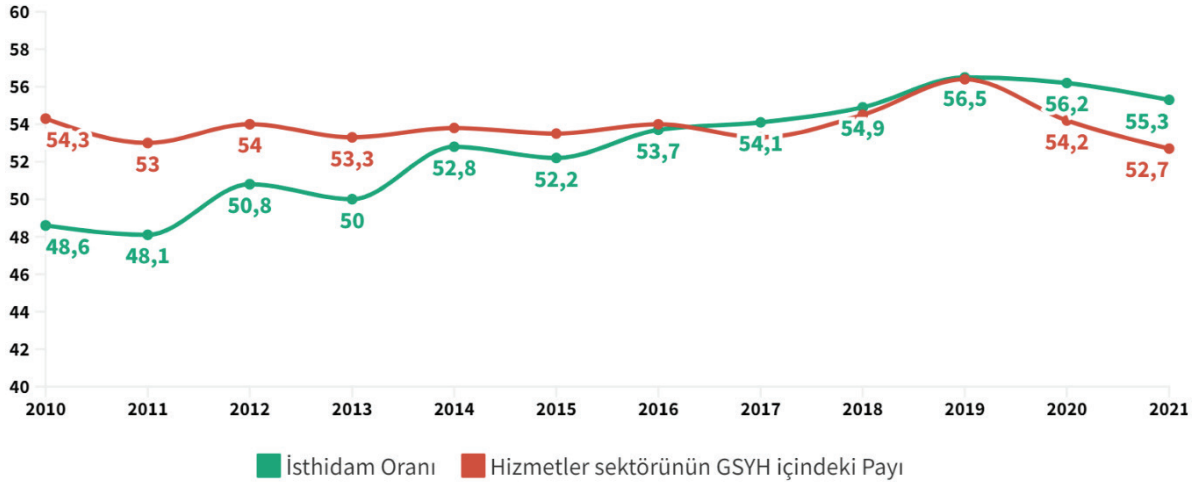
Türkiye’nin ekonomik büyümesine sektörel bazda bakıldığında özellikle son yıllarda hizmetler sektöründe gerçekleşen büyüme oranlarının, sanayi ve tarım sektörlerine göre daha iyi bir gelişim gösterdiği söylenebilir. 2016 Rusya-Türkiye Krizi ve 2019-2020 Covid-19 salgını gibi özel olayın yaşandığı istisna dönemler dışında 2010 yılından itibaren bu üç sektör arasında en fazla büyüyen sektör hizmetler sektörü olmuştur.

Türkiye’nin son 10 yıllık sürecinde, hizmetler sektörü diğer sektörlere nazaran daha iyi bir gelişim göstermiştir.

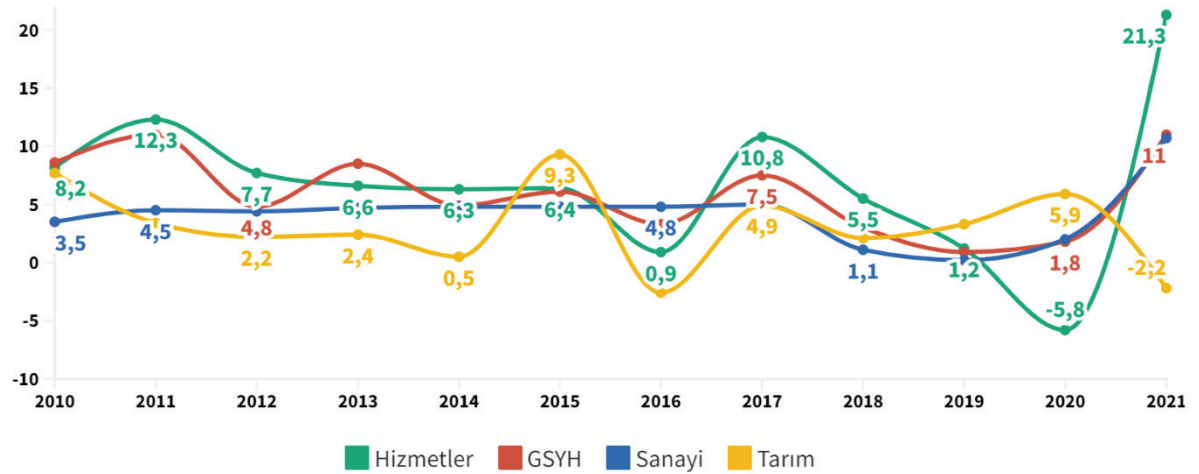
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Eğilim
Hizmetler Sektörünün GSYH İçindeki Payı (%)	54,3	53	54	53,3	53,8	53,5	54	53,3	54,5	56,4	54,2	52,7	
Hizmetler Sektöründe İstihdam Oranı (%)	48,6	48,1	50,8	50	52,8	52,2	53,7	54,1	54,9	56,5	56,2	55,3	
Hizmet Sektöründe Büyüme (%)	8,2	12,3	7,7	6,6	6,3	6,4	0,9	10,8	5,5	1,2	-5,8	21,3	

Şekil 43. Hizmetler Sektörünün GSYH İçindeki Payı ve Hizmetler Sektöründe İstihdam (% , 2010-2021)

Kaynak: World Bank, TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Şekil 44. Toplam Büyüme, Hizmetler ve Diğer Temel Sektörlerde Büyüme (% , 2010-2021)

Kaynak: TÜİK, Yıllık Hesaplar

Hizmetler sektöründe önemli büyüme oranlarının görüldüğü yıllar 2011 ve 2017 yıllarıdır. Bu yıllarda hizmetler sektörü sırasıyla yüzde 12,3 ve yüzde 10,8 oranında büyüme kaydetmiştir. 2017 yılındaki önemli artışın sebebi, 2016 yılında hizmetler sektörünün Rusya-Türkiye krizine bağlı olarak yeterince bir gelişim gösterememesidir. Nitekim 2017 yılında elde edilen yüksek büyüme oranı 2018 ve 2019 yıllarında yakalanamamıştır. 2020 yılında ise Covid-19 salgının etkisiyle hizmetler sektöründe eksi yüzde 5,8 oranında daralma yaşanmış, bu daralmanın yarattığı etkiyle de 2021 yılında hizmetler sektörü yüzde 21,3 oranında büyüme göstermiştir.

Fakat bu gelişimin gelecekte ne yönde hareket edeceğini ve 2022 yılı özelinde nasıl bir seyir izlediğini daha iyi kavrayabilmek adına 2021 ve 2022 yılları arasındaki çeyreklik dönemlerde tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe ortaya çıkan GSYH'deki büyüme rakamlarını karşılaştırmak faydalı olacaktır. Buna göre Türkiye'de 2022 yılında hizmetler sektörünün büyüme oranları her üç çeyrekte de tarım, sanayi ve GSYH büyümesinden fazla olmuştur. Hizmetler sektörü, 2022 yılının ilk çeyreğinde yüzde 11,7, ikinci çeyreğinde yüzde 9,7, üçüncü çeyreğinde ise yüzde 5,8 oranında büyüme göstermiştir. Hizmetler sektöründe 2021 yılında gerçekleşen büyüme oranlarının da yüksek olduğu dikkate alındığında 2022 yılında gerçekleşen büyümenin baz etkisinden ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında 2022 yılının üçüncü çeyreğinde gerçekleşen yüzde 5,8'lik büyüme, sanayi sektöründe gerçekleşen yüzde 1,1 ve tarım sektöründe gerçekleşen yüzde 0,3'lük artışa nazaran oldukça iyi bir orandır. Bu anlamda 2022 yılının ilk üç çeyreğinde hizmetler sektöründe gerçekleşen büyüme oranlarının tatmin edici olduğu söylenebilir.

2022 yılında hizmetler sektöründe ortaya çıkan bu büyümenin hangi alt sektörlerdeki gelişmelerden kaynaklandığının daha iyi anlaşılabilmesi için sektörlerin GSYH içindeki paylarına

ve hizmetler sektörünün alt dallarında ortaya çıkan büyüme rakamlarına bakmak faydalı olacaktır. Hizmetler sektörünün ana belirleyicisi, turizm faaliyetlerinin de dahil olduğu hizmet faaliyetleridir. 2022 yılında hizmet faaliyetlerinin çeyreklik verilerinde gözlemlenen artışın temelinde iki sebebi vardır. Bu sebepler, yüksek döviz kuru ve Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan savaştır. Öyle ki döviz kurunun yüksek olması yabancı turistler açısından Türkiye'yi görece ucuz bir tatil merkezi haline getirmiş ve bu durum ülkedeki yabancı turist sayısını artırarak sektörün büyümesini sağlamıştır. Yine Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan savaş dolayısıyla Rusya vatandaşlarının birçok Avrupa ülkesi tarafından çeşitli ambargolara maruz kalması, Rus turistlerini tatil için Türkiye'ye yönlendirmiş ve bu da Türkiye'de hizmetler faaliyetlerinin büyümesi ile sonuçlanmıştır.

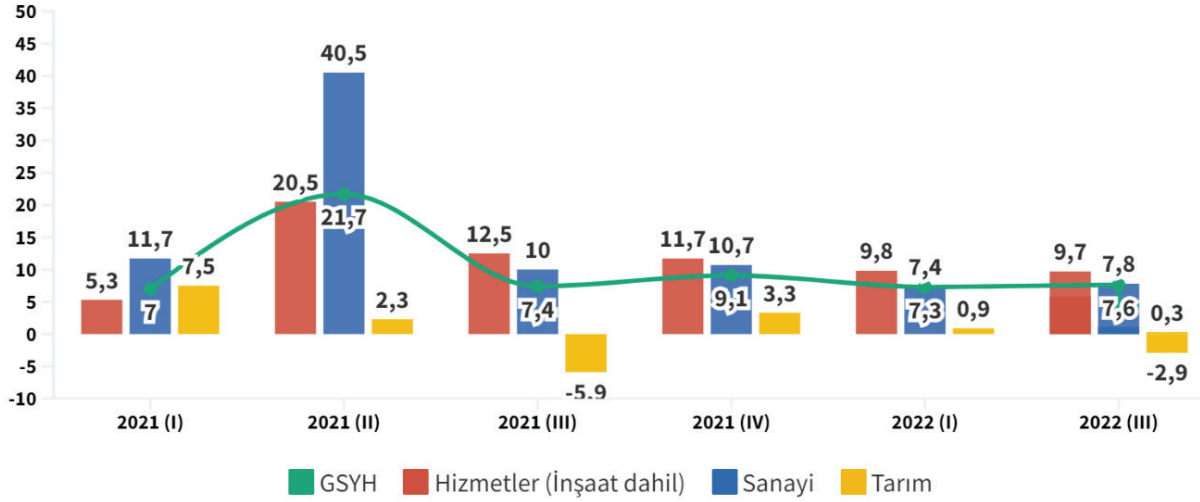
2022 yılında hizmetler sektörünün diğer alt dallarında ortaya çıkan büyüme oranlarına bakıldığında Türkiye'de önemli bir istihdam alanı olan inşaat sektöründe yaşanan daralma dikkat çekmektedir. 2021 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren bu sektörde daralma devam etmektedir. 2022 yılının ilk çeyreğinde yüzde 7,2, ikinci çeyreğinde yüzde 10,9 daralan sektör, 2022 yılının üçüncü çeyreğinde ise yüzde 14,1 oranında daralmıştır. Bu daralmanın sebepleri ise dünyada artan girdi fiyatları ve döviz kurunun yüksek olması sebebiyle katlanan maliyetlerdir.

2022 yılında hizmetler sektöründe ortaya çıkan artışlara bakıldığında ise en dikkat çeken sektörün, finans ve sigortacılık faaliyetleri olduğu görülmektedir. Bu sektör 2022 yılının ilk çeyreğinde yüzde 24,2, ikinci çeyreğinde yüzde 26,6 ve üçüncü çeyreğinde yüzde 21,6 oranında büyümüştür. Buradaki büyümenin temel sebebi Merkez Bankası tarafından uygulanan düşük faiz politikasıdır. Fakat finans ve sigortacılık faaliyetlerinin, 2022 yılının üçüncü çeyreğinde GSYH içindeki payı ancak yüzde 3,3'tür.

Tablo 1. 2021 ve 2022 Yıllarının İlk Dokuz Ayında Turizm İstatistikleri

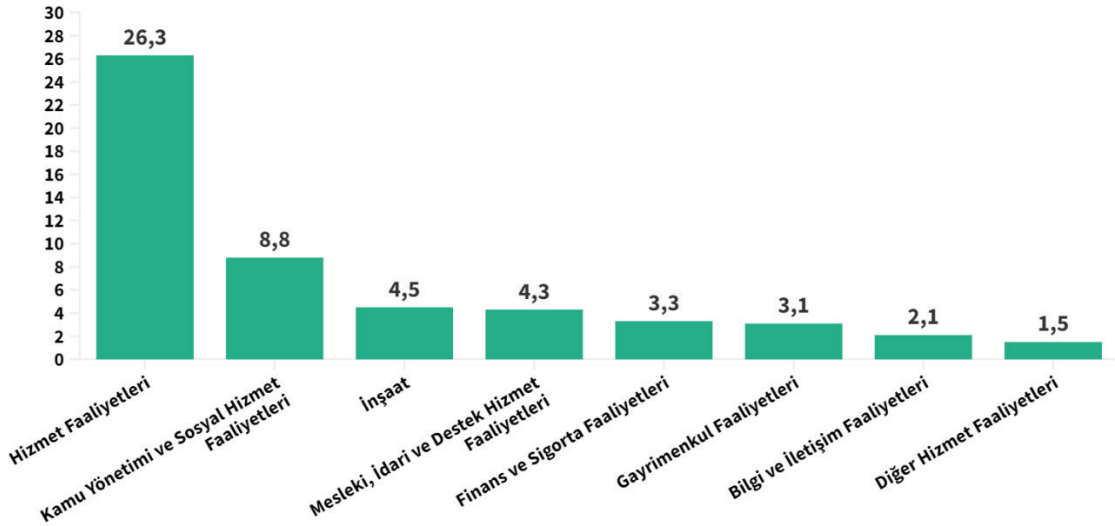
	2021 ilk 9 ay	2022 ilk 9 ay	Değişim oranı (yüzde)
Turizm Geliri (Milyar USD)	20,87	35,03	67,9
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	20,3	39,4	94,0
Kişi Başına Harcama (USD)	1028	889	-13,5

Kaynak: TURSAB

Şekil 45. Toplam Büyüme, Hizmetler ve Diğer Temel Sektörlerde Büyüme (% 2021-2022)

Kaynak: TÜİK, Dönemsel Hesaplar

Şekil 46. Hizmet Alt Sektörlerinin GSYH İçindeki Payları (% 2022)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar

GSYH içinde payı yüksek olmasa da katma değeri yüksek ürünlerin üretildiği bilgi ve iletişim faaliyetlerinde bakıldığında 2022 yılında önemli büyüme oranlarının yakalandığı görülecektir. Bilgi ve iletişim faaliyetleri sektörü 2022 yılının ilk çeyreğinde yüzde 16,8, ikinci çeyreğinde yüzde 5,3 ve üçüncü çeyreğinde yüzde 13,9 oranında büyümüştür. Sektördeki bu büyüme oranlarının uzun vadede de devam etmesinin Türkiye ekonomisine önemli katkılar sunacağı açıktır. Bu anlamda, bu sektörde ortaya çıkan büyüme oranlarının kalıcı olmasına yönelik politikalar üretilmelidir.

Turizm

Turizm sektörü gerek GSYH içindeki payı gerekse de ülkeye sağladığı döviz getirisi açısından Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir sektördür. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisindeki önemini artıran bu sektörün ayrıca incelenmesinin yararlı olacağı açıktır. Bu alt başlıkta turizm sektörünün son 10 yıllık süreçte daha sonra ise 2022 yılı özelinde yaşadığı gelişmeler değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin son 10 yıldaki turizm gelirlerine bakıldığında, turizm gelirlerinin belirli bir ortalama etrafında hareket ettiği ve istenenin aksine istikrarlı olarak bir artış eğilimi içerisinde olmadığı görülmektedir. Yine de turizm gelirlerinin Türkiye ekonomisine katkısı oldukça yüksektir. Öyle ki 2012 yılında turizmden elde edilen gelir 29 milyar doların üzerindedir ve bu rakam aynı yılın toplam ihracatının yüzde 19,2'sini oluşturmaktadır. 2021 yılında ise turizmden elde edilen gelir 30 milyarı aşmış ve turizm gelirlerinin ihracat içerisindeki payı yüzde 17 olmuştur. Bu rakamlar turizm sektörünün Türkiye ekonomisi için taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

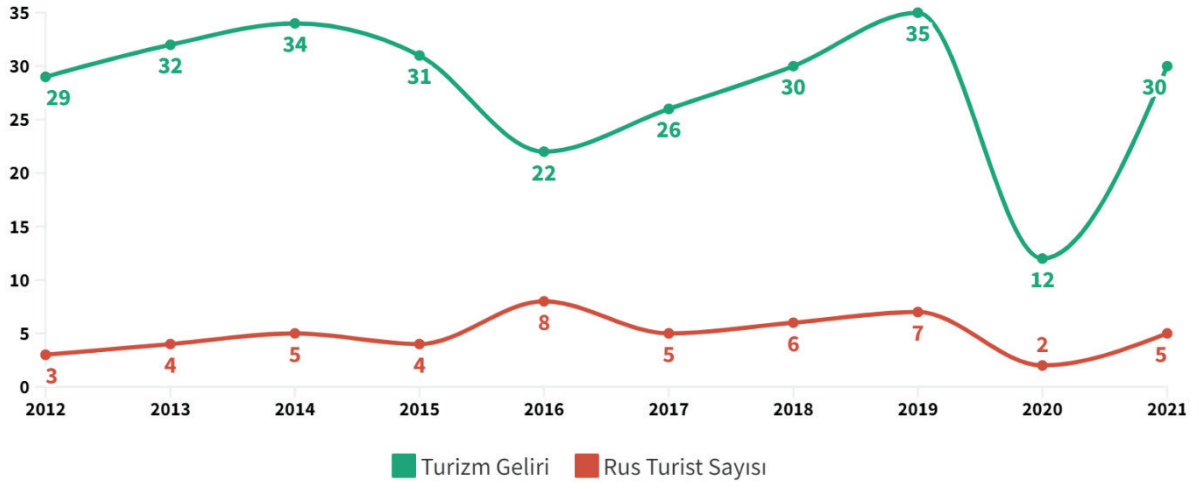
Son 10 yıllık süreçte turizm gelirlerinde istikrarlı bir artışın olmadığı göze çarpmaktadır. Dikkat çeken bir diğer durum ise turizm gelirleri ile Rus turist sayısı arasındaki ilişkidir. Nitekim 2016

yılında Rusya ve Türkiye arasında ortaya çıkan siyasi sorunlardan kaynaklı azalan Rus turist sayısı aynı yıl Türkiye'nin turizm gelirlerinde önemli bir kayba neden olmuştur. Türkiye'nin turizm gelirleri ile Rus turist sayısını gösteren eğriler oldukça paralel hareket etmektedirler. Bu anlamda 2022 yılında artan Rus turistler nedeniyle turizm sektöründeki kazanımların konjonktürel olup olmadığının iyi analiz edilebilmesi için bu sektörün detaylıca incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de turizmin 2022 yılında nasıl bir seyir izlediğine bakıldığında, yılın ilk dokuz ayında yabancı turistlerin kişi başına harcamalarının 2021 yılının ilk dokuz ayına göre azaldığı, buna karşın yabancı turist sayısında yüzde 94'lük bir artışın ortaya çıktığı görülmektedir. Yabancı turist sayısındaki bu artış Türkiye'nin turizm gelirlerini 2022 yılında, 2021 yılının aynı dönemine göre yüzde 67,9 oranında arttırmıştır. 2022 yılının ilk 9 ayında 39 milyon 390 bin 915 yabancı turist Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye bu turistlerden toplamda 35 milyar dolardan fazla bir gelir elde etmiştir. Fakat yukarıda da söylendiği gibi artan turist sayısı ve turizm gelirinin büyük bir kısmı Rusya-Ukrayna savaşına bağlı olarak Rusya vatandaşlarının turizm için Türkiye'yi tercih etmek durumunda kalmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

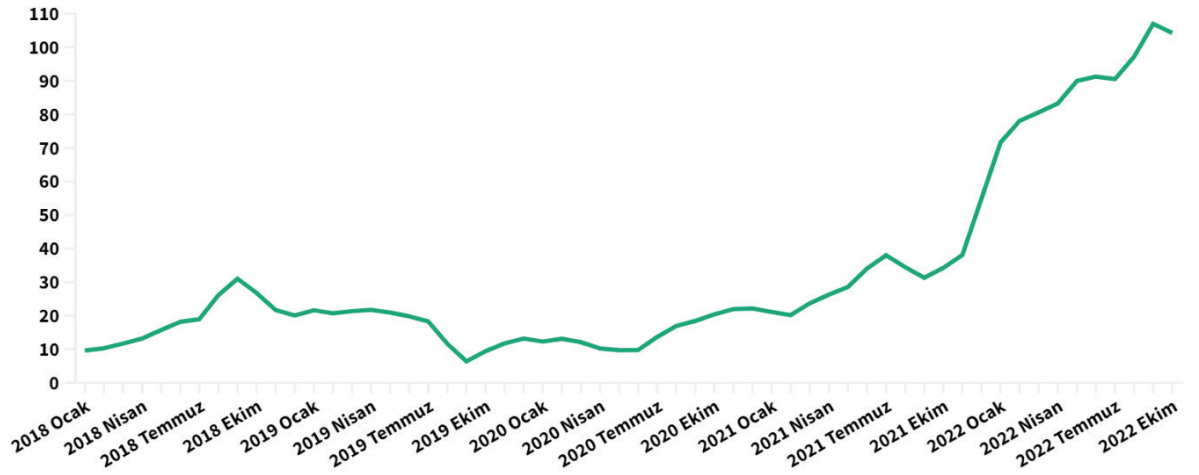
Bu anlamda 2022 yılında turizm açısından yaşanan önemli kazanımların devam etmesine yönelik politikalar ortaya konmalıdır. Bu doğrultuda Türkiye'nin farklı ülkeler için önemli bir turizm merkezi hale gelmesi sağlanmalı, bunun için de Türkiye'nin kültür turizmi, eğitim turizmi, sağlık turizmi gibi farklı turizm türlerinde uluslararası tanıtımlara yönelmesi gerekmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin sadece belirli bölgelerini ziyaret eden yabancı turistlerin Türkiye'nin farklı turistik bölgelerine seyahat etmeleri sağlanmalıdır. Yine yabancı turistlerin ülkede harcadıkları paranın artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmelidir. Öyle ki 2021 yılının ilk 9 ayında yabancı turistler Türkiye'de ortalama 1028

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Şekil 47. Turizm Gelirleri ve Rus Turist Sayıları (Milyar Amerikan Doları, 2012-2021)

Kaynak: TURSAB, Turizm Sayıları & Turizm Gelirleri

Şekil 48. Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (% , 2018-2022)

Kaynak: TÜİK, Hizmet Üretici Fiyat Endeksi İstatistikleri

dolar harcamışken, 2022 yılının ilk 9 ayında bu rakam ortalama 889 dolara düşmüştür.

Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (H-ÜFE)

TÜİK'in tanımına göre Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (H-ÜFE), belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretimi yapılan hizmetlerin üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişimlerini ölçen fiyat endeksidir. H-ÜFE'nin düşük olması hem yeni yatırımların yapılması hem de mevcut üretim faaliyetlerinin devam etmesi adına oldukça önemlidir. Bunun yanında H-ÜFE'deki değişim, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)'ye de yansıyor hizmetler sektöründe talebi etkilemektedir. Bu anlamda H-ÜFE'de istikrarlı bir yapı, hizmetler sektörü için büyük bir önem taşımaktadır.

Özellikle 2020 yılının Haziran ayından itibaren H-ÜFE'deki istikrar ortadan kalkmıştır. 2020 yılının Haziran ayında yüzde 9,66 olan H-ÜFE oranı, 2021 yılının Ocak ayında yüzde 21,11'e yükselmiştir. H-ÜFE'de yaşanan bu artış 2021 yılında daha da artmış ve 2022 yılının Ocak ayında gerçekleşen H-ÜFE oranı yüzde 71,63'e gelmiştir. 2022 yılının Haziran ayında yüzde 91,27'e gelen H-ÜFE, Temmuz ayında az da olsa bir azalış göstererek yüzde 90,56'ya gerilemiş fakat bu düşüş devam etmeyerek H-ÜFE Ağustos ayında yüzde 97,20'ye yükselmiştir. 2022 yılının Eylül ayında yüzde 107,01'e kadar yükselen bu oran Ekim ayı itibariyle yüzde 104,28 olarak gerçekleşmiştir.

Gelecek aylarda ise 2021 yılında H-ÜFE'de aşırı artış nedeniyle baz etkisinden kaynaklı olarak bu oranın düşmesi beklenmektedir. Fakat yine de mevcut durumda H-ÜFE 2022 yılında oldukça yüksek bir düzeyde seyretmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle son yıllarda uygulanan para politikalarının etkisi oldukça fazladır. Bunun dışında uluslararası düzeyde gerçekleşen fiyat artışları Türkiye'deki girdi maliyetlerini artırmış ve bu da H-ÜFE'nin yükselmesi ile sonuçlanmıştır.

2022 yılında hizmetler sektöründe yaşanan olumlu gelişmelerin kalıcı olabilmesi için mevcut üretim faaliyetlerinin sürmesi ve yeni yatırımların yapılması gerekmektedir. Bu da H-ÜFE'nin istikrara kavuşması ile mümkündür. Dolayısıyla özellikle 2020 yılının Haziran ayından sonra istikrardan uzaklaşarak aşırı artış gösteren H-ÜFE'nin azaltılmasına yönelik para politikalarının izlenmesi, hizmetler sektöründe yaşanan olumlu gelişmelerin devam etmesi adına önemlidir.

Hizmetler Devrimi

Hizmetler devrimi, hizmet sektöründe ortaya çıkan gelişmelerin istihdam yaratması, sanayi ve hizmetler sektöründeki üretimi artırarak hızlı bir ekonomik büyüme ve kalkınmaya dönüşmesidir. Bu yönleriyle hizmetler devriminin, birçok sektörde üretimi artırarak yoksulluğu ve işsizliği azaltması beklenir (Ghani & Kharas, 2010). Bu tanımdan hareketle, Türkiye'nin hizmetler devriminin neresinde olduğu değerlendirildiğinde, istenilen aşamadan oldukça uzakta olduğu görülmektedir. Öyle ki 2021 yılı itibariyle Türkiye'de toplam GSYH içinde hizmetler sektörünün oranı yüzde 52,7'dir. Bu oran birçok gelişmiş ülkede yüzde 60'ın üzerindedir. Yine Türkiye'de, 2021 yılında toplam istihdam içerisinde hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı yüzde 53,3'tür ve bu oran gelişmiş ülkelerin oldukça altındadır. Bu anlamda Türkiye'de hizmetler sektörünün yarattığı katma değer ve sektörün istihdama katkısı istenen düzeyde değildir.

Türkiye'de hizmetler sektöründe istihdam büyük oranda turizm sektöründedir. Turizm sektörünün ise diğer sektörleri uzun vadede destekler bir niteliği olduğu söylenemez. Bu yönüyle Türkiye'de hizmetler sektöründe ortaya çıkan gelişmelerin diğer sektörlerle olumlu etkisi sınırlıdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin hizmetler devrimi gerçekleştirebilmesi için katma değer yaratan bilişim sektörü gibi alanlarda yatırımlarını

artırması gerekmektedir. Nitekim özellikle son yıllarda silah sanayisinde geliştirilen yazılımlar, fiziki üretime dönüşerek Türkiye'nin bu alanda ihracatını artırmıştır. Fakat yine de mevcut durumda bilgi ve iletişim faaliyetleri sektörünün toplam GSYH içindeki oranı ancak yüzde 1,12'dir. Yine bu sektörün toplam ihracat içerisindeki payı da ancak yüzde 1'dir.

Buna karşın, son yıllarda bu sektörde ortaya çıkan gelişmeler ve 2022 yılında bilgi ve iletişim faaliyetleri sektöründe gerçekleşen büyüme oranları, Türkiye'nin hizmetler devriminde önemli kazanımlar elde etmesine yönelik bir sinyal taşımaktadır. Öyle ki bilgi ve iletişim faaliyetleri sektörü 2022 yılının birinci çeyreğinde yüzde 16,8, ikinci çeyreğinde yüzde 5,3 ve üçüncü çeyreğinde yüzde 13,9 oranında büyümüştür. Bu sektörde ortaya çıkan yazılımların sanayi ve hizmet sektöründe üretime dönüşme potansiyeli dikkate alındığında, Türkiye'nin 2022 yılında bilgi ve iletişim faaliyetleri sektöründe ortaya koyduğu büyüme oranlarının sürmesinin orta ve uzun vadede Türkiye'yi hizmetler sektöründe iyi yerlere getireceği açıktır. Bu anlamda 2022 yılında gerçekleşen gelişmeler, Türkiye'nin gecikmeli de olsa hizmetler devriminde var olma-ya çalıştığını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyük bir sektör haline gelen hizmetler sektörü, gelişmekte olan bir ekonomiye sahip Türkiye için de oldukça önemli bir sektördür. Bu anlamda bu sektörde yaşanan gelişmelerin iyi analiz edilmesi Türkiye ekonomisinin geleceği açısından oldukça önemlidir.

2022 yılının hizmetler sektörü açısından olumlu bir yıl olduğu söylenebilir. Öyle ki hizmetler sektörü yılın ilk çeyreğinde yüzde 9,8, ikinci çeyreğinde yüzde 9,7 ve üçüncü çeyreğinde yüzde 5,8'lik bir büyüme göstermiştir ve bu büyüme oranları tarım ve sanayi sektörlerinde ortaya çıkan büyüme oranlarından daha yüksektir. Hizmetler sektöründe ortaya çıkan bu büyümede etkili olan alt dallar; turizmin dahil olduğu hizmet faaliyetleri sektörü, bilgi ve iletişim faaliyetleri sektörü, finans ve sigortacılık faaliyetleri sektörüdür. Bu alt sektörlerde ortaya çıkan yüksek büyüme oranları, hizmetler sektörünün bir bütün olarak büyümesine katkı sunmuştur. Özellikle bilgi ve iletişim sektörünün katma değer yaratma noktasındaki önemi dikkate alındığında, bu sektörde ortaya çıkan büyüme oranları Türkiye ekonomisinin geleceği açısından umut vericidir. Hizmetler sektöründe ortaya çıkan bu olumlu gelişmelerin yanında 2022 yılında Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (H-ÜFE) oldukça yüksek seyretmiştir. 2022 yılının Ocak ayında yüzde 71.63 olarak gerçekleşen H-ÜFE, Ekim ayında yüzde 104.28'e kadar yükselmiştir.

Sonuç olarak, hizmetler sektörünün 2022 yılındaki performansının tatmin edici olduğu söylenebilir. Fakat hizmetler sektörü adına 2022 yılında yaşanan bu olumlu gelişmelerin kalıcı olabilmesi için H-ÜFE'nin düşürülmesi ve konjonktürden kaynaklı ortaya çıkan olumlu gelişmelerin konjonktürün ortadan kalkması durumunda da devam etmesi sağlanmalıdır. Öyle ki turizmde yaşanan gelişmeler Rusya-Ukrayna savaşı sonrası artan Rus turistlerden, finans ve sigortacılık faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler ise büyük oranda Merkez Bankası tarafından uygulanan düşük faiz politikasından kaynaklanmıştır.

Enerji Sektörü

Mustafa Çakır

Dr., Samsun Üniversitesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü

Türkiye, Doğu ile Batı arasında önemli jeopolitik konuma ve enerji geçiş koridoruna sahip bölgesel bir güçtür. Dünyada var olan petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 60'ına komşu olması nedeniyle bölgesindeki en büyük doğal gaz ve elektrik pazarlarından biri haline gelmiştir. Son on yılda birçok sektörde etkileyici bir ekonomik büyüme kaydeden Türkiye, 2022 yılı üçüncü çeyreğinde de yüzde 3,9 büyümüştür. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'sını (GSYH) oluşturan sektörler incelendiğinde, finans ve sigorta faaliyetleri yüzde 21,6, bilgi ve iletişim faaliyetleri yüzde 13,9, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri yüzde 12,6, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri yüzde 7,6, hizmet faaliyetleri yüzde 6,9, diğer hizmet faaliyetleri yüzde 4,9, gayrimenkul faaliyetleri yüzde 4,1, tarım, ormancılık ve balıkçılık yüzde 1,1 ve sanayi yüzde 0,3 büyüme kaydederken inşaat sektörü yüzde 14,1 küçülmüştür (TÜİK, 2023).

Türkiye'nin enerji ihtiyacı, ekonomisindeki istikrarlı büyümeye ve artan nüfusuna paralel olarak her geçen gün artmaktadır. Türkiye, geçtiğimiz 20 yılda İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri arasında enerji talebinin en hızlı arttığı ülke olmuştur. Bu dönemde, elektrik ve doğalgaz talep artışında Çin'den sonra dünyada ikinci sırada gelmektedir. Enerji talebi ve tüketiminin artmaya devam etmesi beklenen Türkiye, enerji ihtiyacının yüzde 76'dan fazlasını yurt dışından ithal etmekte ve enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü ithal fosil yakıtlardan karşılamaktadır. Bu durum Türkiye'nin cari açık ve

ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Türkiye'deki toplam kurulu elektrik gücü 2022 yılında 103,3 bin (MW)'a ulaşmıştır. Kurulu gücün kaynaklara göre dağılımında hidrolik enerji yüzde 30,4, doğal gaz yüzde 24,4, kömür yüzde 21, rüzgâr yüzde 11, güneş yüzde 9,1, jeotermal yüzde 1,6 ve diğer kaynaklar ise yüzde 2,5 paya sahiptir. Tabloya göre Türkiye'nin kurulu elektrik gücünün yüzde 46'sı fosil yakıtlardan, yüzde 54'ü ise yenilenebilir kaynaklardan oluşmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulu gücü her geçen yıl artmaktadır. 2021 yılında yenilenebilir kurulu enerji kaynaklarının toplam kurulu güç içindeki payı yüzde 53,33 iken bu oran 2022 yılında yüzde 54'e yükselmiştir. Bu artışa, hem Türkiye'nin coğrafi konumunun ülkeye sunduğu yenilenebilir enerji potansiyeli hem de ülkenin yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine verdiği önem olmaktadır. Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine büyük önem vermektedir. Nitekim 2017 yılında Milli Enerji Politikası kabul edilmiş ve yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması ana öncelikler arasında yer almıştır. Türkiye, yenilenebilir enerjide kurulu güç bakımından Avrupa'da 5. ve dünyada 12. sıraya yükselmiştir.

Türkiye'nin toplam kurulu elektrik üretim kapasitesi ise 2022 yılında 308 milyon (MWh)'a ulaşmıştır (Tablo 1). Bu üretimin kaynaklara göre dağılımına bakıldığında yüzde 30,4'ü hidrolik enerji, yüzde 24,4'ü doğal gaz, yüzde 21'i

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilim
Kurulu Elektrik Güç Kapasitesinin Yıllar İtibarıyla Gelişimi (Bin MW)	49.524	52.911	57.059	64.008	69.520	73.147	78.497	85.200	88.551	91.267	95.891	99.820	103.808	
Türkiye Kurulu Gücünün Kamu Sektörüne Dağılımı (%)		45,6	43,4	37,2	31,5	27,8	25,6	23,4	20,9	21,5	22,3	21,4		
Türkiye Kurulu Gücünün Özel Sektörüne Dağılımı (%)		54,4	56,6	62,8	68,5	72,2	74,4	76,6	79,1	78,5	77,7	78,6		
Sanayi İşletmelerinin Elektrik Tüketimi (Mwh)	79	88	92	93	98	104	108	116	118	116	120	137		
Toplam Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Enerji Payı (%)	12,28	11,91	12,52	13,31	9,76	14,06	14,47	13,17	14,84	19,25	19,15	16,5		
Güneş Enerjisine Dayalı Kurulu Güç Gelişimi (MW)		0	0	0	40	249	833	3.421	5.063	5.995	6.667	7.816	8.479	
Rüzgar Enerjisine Dayalı Kurulu Güç Gelişimi (MW)		1.729	2.261	2.760	3.630	4.503	5.751	6.516	7.005	7.591	8.332	10.607	10.976	

Tablo 2. Türkiye'nin Kurulu Elektrik Gücü Kapasitesi ve Birincil Kaynaklara Göre Enerji Üretimi

Birincil Kaynak*	Üretim (MWh)	Santral Adedi	Kurulu Güç (MW)	
			(MW)	Katkısı %
Akarsu	19.967.513	610	8.296	8,0
Asfaltit Kömür	1.568.086	1	405	0,4
Atık Isı	758.049	94	388	0,4
Barajlı	46.638.109	141	23.275	22,4
Biyokütle	7.494.746	384	1.921	1,9
Doğal Gaz	71.864.228	345	25.345	24,4
Fuel Oil	694.464	9	252	0,2
Güneş	2.773.914	9.353	9.425	9,1
İthal Kömür	63.191.070	16	10.374	10,0
Jeotermal	10.223.442	63	1.691	1,6
Linyit	44.762.877	46	10.192	9,8
LNG	0	1	2	0,0
Nafta	0	1	5	0,0
Rüzgâr	34.561.065	358	11.396	11,0
Taş Kömür	4.089.119	4	841	0,8
Toplam	308.586.680	11.426	103.808	100

* Elektrik üretim dönemi 2022 Ocak-Aralık dönemini kapsamaktadır.

Kaynak: TEİAŞ, 2023a.

kömür, yüzde 11'i rüzgâr, yüzde 9,1'i güneş, yüzde 1,6'sı jeotermal ve yüzde 2,5'i ise diğer kaynaklardan oluşmaktadır (TEİAŞ, 2023a). Tabloya göre Türkiye'nin elektrik enerjisi üretiminin yüzde 60,58'i fosil yakıtlardan, yüzde 39,42'si ise yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır. Buna göre Türkiye, enerji talebinin çoğunu fosil yakıtlardan karşılamakta ve fosil yakıt ithalatına olan bağımlılığı, ülkenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin en büyük kırılganlığı olarak görülmektedir.

Türkiye'de enerji sağlayan santrallerin sayısı 2016'dan bu yana önemli ölçüde artış göstermiştir. Bunda "çatı mevzuatı" olarak bilinen 10 kW'a kadar kurulu güce sahip güneş elektrikli sistemleri kurulumlarına yönelik düzenleme yürürlüğe girmesi etkili olmuştur. Toplam elektrik üretim istasyonu 2015 yılında 1.521 iken bu sayı 2022 yılında 11.426'ya ulaşmıştır (TEİAŞ, 2023a).

Türkiye'nin kurulu elektrik gücü kapasitesi rakamlarına göre 2008 yılından sonra elektrik sektöründe hızlı bir büyüme gerçekleşti. 2015 yılında toplam kurulu güç 41.817 MW olarak kaydedilirken bu rakam 2010 için yüzde 10,64, 2013 için yüzde 12,18, 2017 için yüzde 8,54, 2020 için yüzde 5,07 yıllık büyüme oranlarıyla büyümüş ve 2022 yılında 103.808MW'a ulaşmıştır (TEİAŞ 2020b). Bu artışta özel sektörün payı ciddi önemlidir. Özel sektör Türkiye'nin kurulu elektrik gücü kapasitesinde 2011 yılından sonra özel sektörün payı artarken kamunun payı azalma eğilimi göstermektedir.

Türkiye'de özellikle 2011 yılından sonra yenilenebilir enerji yüzdesinin artış eğilimine girdiği görülürken sıvı yakıtların yüzdesi azalma eğilimi göstermektedir. Elektrik enerjisi üretiminde doğal gazın payı 2008 yılında pik noktasına (yüzde 49,7) ulaşmış, 2008 yılından sonra azalma eğilimi göstermiştir.

Enerji üretiminde yenilenebilir enerjinin arttığı gibi toplam enerji tüketiminde de yenilenebilir enerjinin payı artış göstermektedir. Türkiye'de,

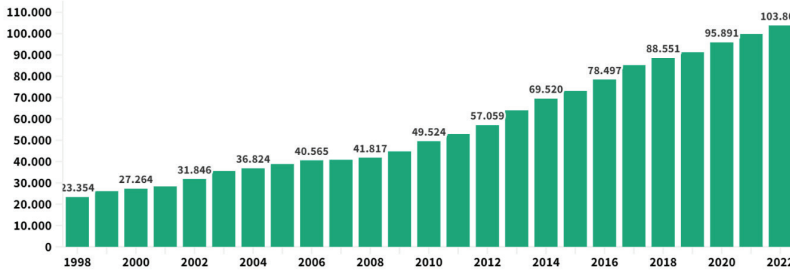
özellikle 2014 yılından sonra yenilenebilir enerji yüzdesinin artış eğilimine girdiği görülmektedir. Ancak bu artış yeterli seviyeye hala ulaşmamıştır. Yenilenebilir enerji kullanımının artması Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına hem yardımcı olacak hem de enerjide dışa bağımlılığı azaltmasında yardımcı olacaktır. Elektrik tüketiminin sektörel kullanımına bakıldığında sanayii işletmelerinin (137,39 milyon Mwh) en fazla enerji tükettiği ve yıllar itibariyle hızlı bir şekilde enerji tüketiminin arttığı görülmektedir. Sanayi işletmelerini sırasıyla mesken, ticarethane, resmi daire, tarımsal sulama, sokak aydınlatması ve diğer takip etmektedir.

Türkiye, enerji stratejisinde hem yerli fosil yakıt kaynaklarını kullanmada hem de enerji üretiminde yerli ve yenilenebilir kaynaklı elektrik kurulu gücünün toplam kurulu güce oranını 2023 yılına kadar yüzde 59'dan yüzde 65'e çıkarmayı hedeflemiştir (ETKB 2019). Bu doğrultuda hem güneş enerjisi yatırımlarını hem de rüzgâr enerjisine dayalı kurulu gücünü sürekli arttırmıştır.

2022 Haziran itibariyle güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisine dayalı kurulu güç sırasıyla 8.479 MW ve 10.976 MW ulaşmıştır. Güneş enerjisinin toplam kurulu güç içerisindeki payı yüzde 8,35'e ulaşırken rüzgâr enerjisinin toplam kurulu güç içerisindeki payı ise yüzde 10,81 olmuştur.

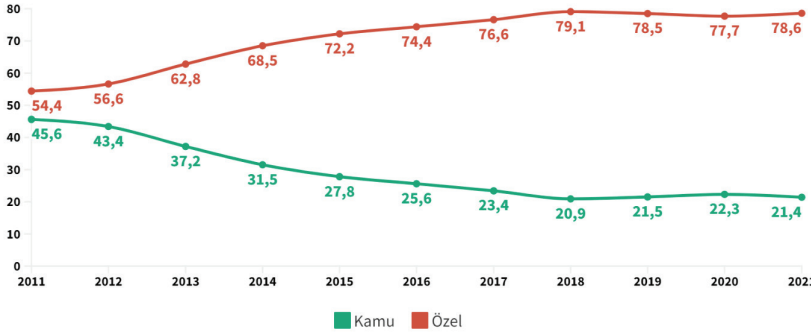
Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle önemli bir güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel doğrultusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) 2006 yılında Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli Atlası'nı (REPA-V1) ve 2010 yılında Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası'nı (GEPA) yayınlamıştır. GEPA'ya göre Türkiye'nin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2.741 saat olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu ve güneşlenme süreleri çatı ve cephe tipi güneş enerjisi sistemleri için uygun olduğu bilinmektedir. Türkiye'de yaklaşık 11,6 milyon adet bina bulunmakta ve bunların yaklaşık yaklaşık yüzde 87'sini konut nitelikli binalar

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

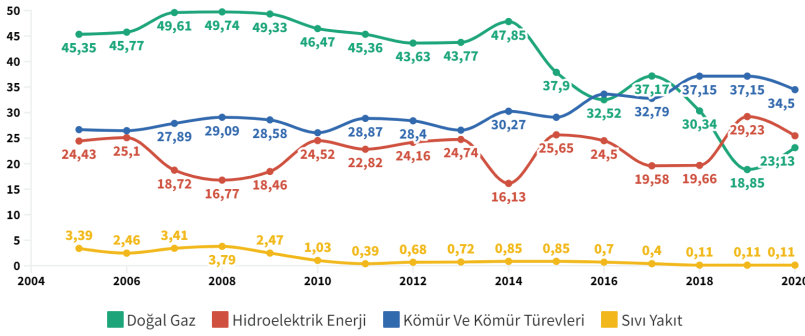
Şekil 49. Kurulu Elektrik Güç Kapasitesinin Yıllar İtibariyle Gelişimi (Bin MW, 1998-2022)

Kaynak: TEİAŞ, 2023b.

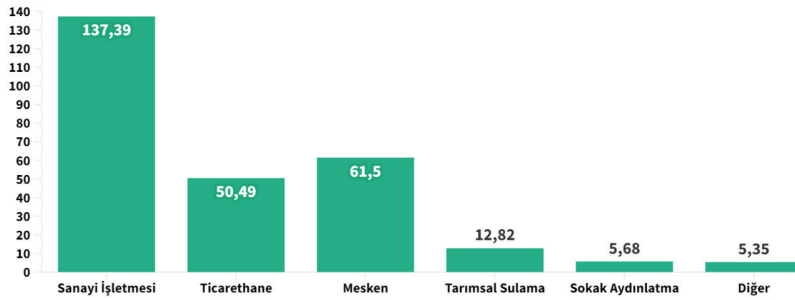
Şekil 50. Türkiye Kurulu Gücünün Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı (%), 2011-2021)

Kaynak: TEİAŞ, 2023a.

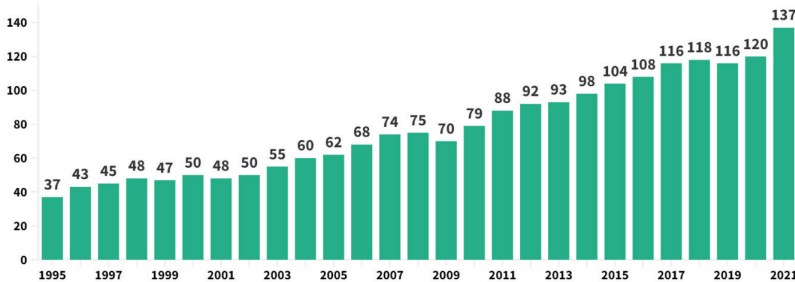
Şekil 51. Enerji Kaynaklarına Göre Elektrik Enerjisi Üretim Paylarının Yıllara Göre Gelişimi (%), 2004-2020)

Kaynak: TEİAŞ, 2023b.

Şekil 52. Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi (Mwh, 2021)

Kaynak: TEİAŞ, 2023b.

Şekil 53. Sanayi İşletmelerinin Yıllar İtibariyle Elektrik Tüketimi (Mwh, 1995-2021)

Kaynak: TEİAŞ, 2023b.

oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ETKB (2023a)'e göre önümüzdeki yıllarda binaların çatı ve cep-helerine güneş enerjisi yatırımlarının artacağı öngörülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye enerji ihtiyacını karşılamak için büyük ölçüde fosil yakıtlara bağımlıdır ve enerji üretiminde fosil yakıtlar arasında en büyük paya doğal gaz sahiptir. Dolayısıyla, Türkiye her yıl milyarlarca dolarlık enerji ithalatı gerçekleştirmektedir. Bu enerji bağımlılığı enerji fiyatlarındaki değişikliklerden dolayı hem ülke ekonomisini kırılgan hale getirmekte hem de ülkenin cari açığının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla

enerjide dışa bağımlılığı azaltma gayretinde olan Türkiye, yerli ve yenilenebilir enerji üretim kaynaklarını çeşitlendirmeye gayret etmektedir. Bu doğrultuda başta güneş ve rüzgâr enerjisi kurulu güçleri olmak üzere diğer yenilenebilir enerji santral kapasitelerini yapılan düzenlemelerin de etkisiyle ciddi mesafeler almıştır. Türkiye'de özellikle 2014 yılından sonra yenilenebilir enerji yüzdesinin artış eğilimine girdiği görülmektedir. Ancak bu artış yeterli seviyeye hala ulaşamamıştır. Yenilenebilir enerji kullanımının artması Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına hem yardımcı olacak hem de enerjide dışa bağımlılığı azaltmasında yardımcı olacaktır.

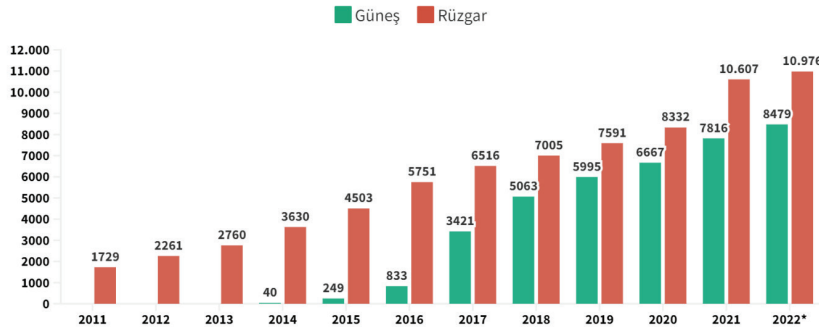
Türkiye'de 2021 yılında elektrik üretiminin %9,84'ü rüzgar enerjisinden sağlandı.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Şekil 54. Toplam Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Enerji Payı (%)

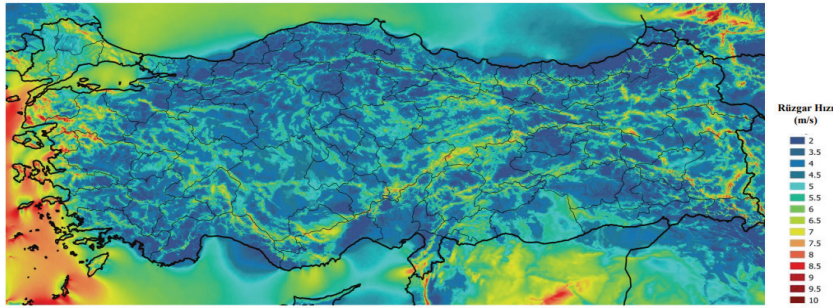
Kaynak: ETKB, 2023a.

Şekil 55. Güneş ve Rüzgâr Enerjisine Dayalı Kurulu Güç Gelişimi (MW, 2011-2022)

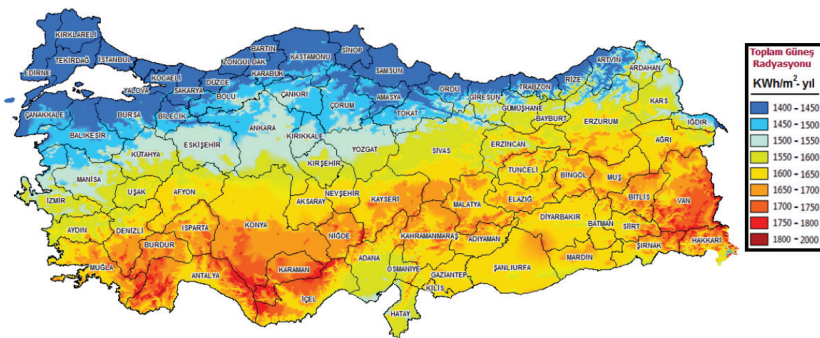
Kaynak: ETKB, 2023a.

*2022 verileri Ocak-Haziran arası kapsamaktadır.

Şekil 56. Yıllık Ortalama Rüzgâr Hızı Dağılımı (100 Metre, 2022)

Kaynak: ETKB, 2023c.

Şekil 57. Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası (GEPA)

Kaynak: ETKB, 2023c.

İnşaat ve Konut Sektörü

Yalçın Elmas

Dr., Bolu Abat İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

İnşaat sektörü, diğer sektörleri kuvvetlice peşinden sürükleyebilecek ileri ve geri bağlantılara sahiptir. Birçok sektörden girdi sağlayıp onları uyarırken üretilen yeni konutlar beyaz eşya, tekstil, mobilya vb. ürün talebini etkilemektedir. Bu özelliği nedeniyle hükümetler tarafından yönlendirilen sektörde, zaman zaman arz talep dengesizliklerine bağlı fiyat balonları da gözlenmektedir. İnşaat sektörü aynı zamanda alt yapı hizmetleri ve gayri safi yatırım harcamalarının önemli bir bileşenidir. Sektörün başka bir çıktısı olan konut vb. diğer gayrimenkuller ise güvenli bir tasarruf aracı olarak kullanılmaktadır.

İnşaat ve gayrimenkul sektörleri 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de önemli bir gelişme göstermiş ve GSYH'deki toplam payları yüzde 18'i aşmıştır. Buna rağmen son beş yıl içerisinde iki sektörün de paylarının azaldığı ve bunun GSYH'nin büyümesini olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Elbette iki yönlü bir nedenselliğin varlığı da dikkate alınmalıdır. Bu daralma bağlamında 2022 yılında konut satışları aylık 100-150 bin bandında sıkışmış iki ve üçüncü çeyrekler de göreceli olarak durgun bir görünüm sergilemiştir.

Yıllık konut satışları 2022 yılının Ocak-Kasım Döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 34,11 düşüş göstermiştir. Ancak Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Kasım 2022'de 273.548 adet satış gerçekleşirken Aralık 2022 de 409.012 adet satış yapılmıştır. Bu satışların yaklaşık yarısının arsa, tarla vb. gayrimenkul satışları olduğu düşünüldüğünde, geri kalan kısmının bağımsız olarak tescil edilmesi muhtemeldir. Emlak Beyan değerlerindeki artış

beklentisi ile her yıl Aralık ayında tapu müdürlüklerinde yoğunluk yaşanmaktadır. Dolayısıyla, yıllık konut satışlarının önceki yıl değerlerine yaklaşarak durağan bir görünüm sergileyeceği öngörülebilir.

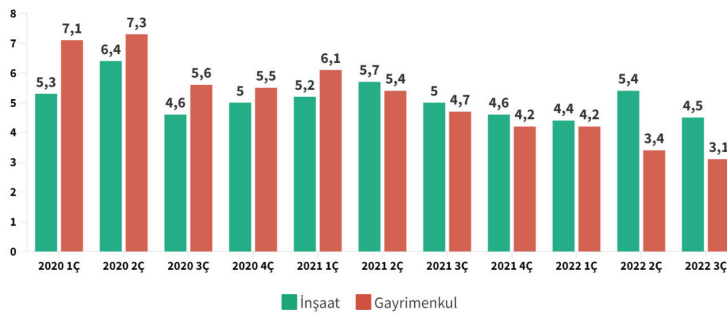
İnşaat ve konut sektöründeki yavaşlama, ilk el ve ikinci el konut satışları arasındaki makası gidererek arttırmaktadır. Bu durum Covid-19 sonrası tedarik zincirlerindeki problemler, Rusya-Ukrayna Savaşı ve diğer küresel etkiler sebebiyle 2022 yılında da devam etmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi, borçlanma vadesinin kısılması, inşaat maliyetlerinin yükselmesi ve yüksek enflasyon da bunun diğer nedenleri olarak sıralanabilir. Gerek yeni konut üretiminin azalması gerekse yaşanan ekonomik sıkıntılar ikinci el konut satışlarını nispi olarak yükseltmiştir. Kasım 2022'de bir önceki yılın aynı dönemine göre neredeyse tüm illerde konut satışlarının düştüğü gözlemlenmektedir. Bu durumun istisnası olarak Şırnak, Ağrı ve Çankırı illeri gösterilebilir. Şırnak'ta bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 43,04 oranında bir yükselme izlenmiştir. Bunun sebebi terör olayları nedeni ile yıkılan konutların yerine TOKİ tarafından yapılan taşınmazların hak sahiplerine "Tahsis" işlemleridir. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün TAKBİS sisteminde bu işlem "Satış veya Satış+İpotek" olarak tescil edildiğinden Şırnak'ta konut satışları artmış gibi görünmektedir.

Enflasyon ve küresel emtia fiyatlarının artışına bağlı olarak gelişen konut fiyatlarındaki yükseliş 2022 yılı boyunca sürmüştür.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

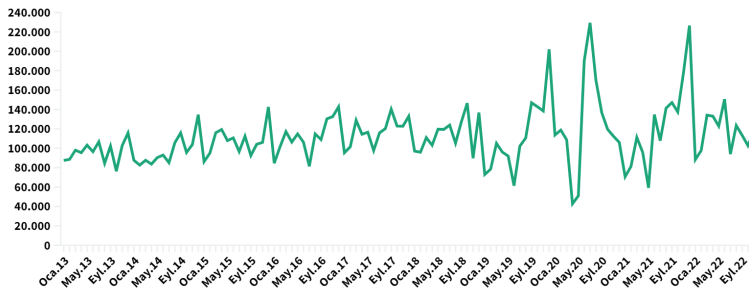
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilim
Konut Satış Sayıları	1.157.190	1.165.381	1.289.320	1.341.453	1.409.314	1.375.398	1.348.729	1.499.316	1.491.856	1.159.853	
Yabancılara Yapılan Konut Satış Sayıları	12.181	18.959	22.830	18.189	22.234	39.663	45.483	40.812	58.576	55.021	
Yabancılara Yapılan Konut Satışlarının Oranı (%)	1,1	1,6	1,8	1,4	1,6	2,9	3,4	2,7	3,9	4,7	
Satış Durumuna Göre İlk El Satış Sayısı	529.129	541.554	598.667	631.686	659.698	651.572	511.682	469.740	461.523	382.190	
Satış Durumuna Göre İkinci El Satış Sayısı	628.061	623.827	690.653	709.767	749.616	723.826	837.047	1.029.576	1.030.333	895.469	

Şekil 58. GSYH'da İnşaat ve Gayrimenkul Sektörlerinin Payı (%), 2020/1Ç- 2022/3Ç

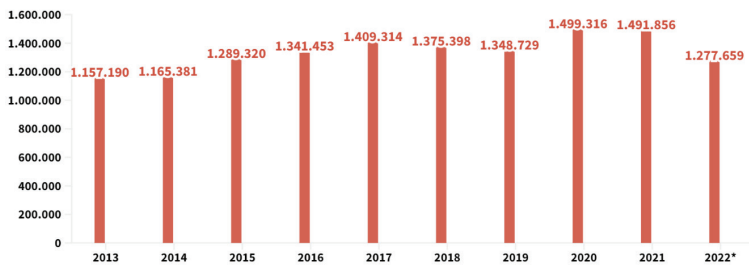
Kaynak: TÜİK, Dönemsel Hesaplar

Ç: Çeyrek

Şekil 59. Aylara Göre Konut Satışları (Adet, Ocak 2013-Kasım 2022)

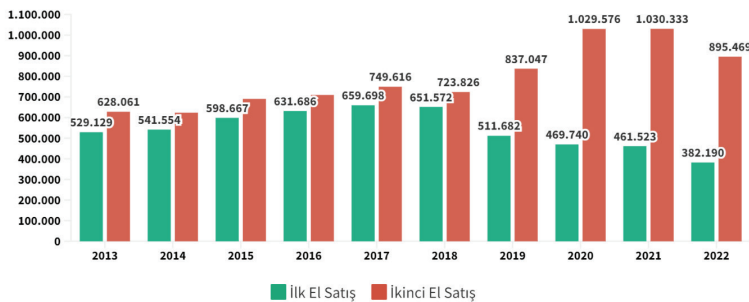
Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

Şekil 60. Yıllara Göre Konut Satışları (Adet, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

*2022 verileri Ocak-Kasım aralığını kapsamaktadır.

Şekil 61. Satış Durumuna Göre Konut Satış Sayıları (Adet, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

*2022 verileri Ocak-Kasım aralığını kapsamaktadır.

Konut fiyatlarındaki artış tüm dünyada genel fiyat düzeyinin üzerinde bir seyir gösterirken Türkiye 2022 yılında konut fiyatlarının en hızlı arttığı ülke olmuştur. Konut Fiyat Endeksi, Ekim 2021'de 229,20 iken Ocak 2022'de 605,80 değerine ulaşarak önceki yıla göre yüzde 144,87'lik bir değişim sergilemiştir. 2022 yılında konut fiyatları Antalya'nın da bulunduğu TR61 bölgesinde yüzde 180,31 oranında artarken Muğla'nın yer aldığı TR32 bölgesindeki yüzde 162,20 seviyesine ulaşmıştır. Bu illerde Türkiye ortalamasının üzerinde bir durum izlenmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası, Rus vatandaşlarının belirtilen bölgelerdeki konut yatırımları bunun önemli bir nedenidir.

Esasen konut fiyat artışlarının temel sebeplerinden birisi de küresel emtia fiyatlarındaki artışlardır. 2022 yılının ilk yarısında demir cevheri; taş, kum, kil; cam ve cam ürünleri, kilden inşaat malzemesi; çimento, kireç, alçı; metal yapı ürünleri gibi mal fiyatları önceki yılın aynı dönemine göre ciddi şekilde yükselmiştir. Ancak yılın ikinci yarısında fiyatların nispeten dengeli hale geldiği görünmektedir. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren şirket yetkilerinin "Gelecek 3 Aylık Dönemdeki Satış Fiyatları Beklentisi Endeksi" 2022 yılının ilk üç çeyreklik dönemi boyunca önceki yıla göre düşük kalmıştır. Yılın son çeyreğinde ise olumsuz fiyat beklentilerinin yeniden artış eğilimine girdiği görülmektedir.

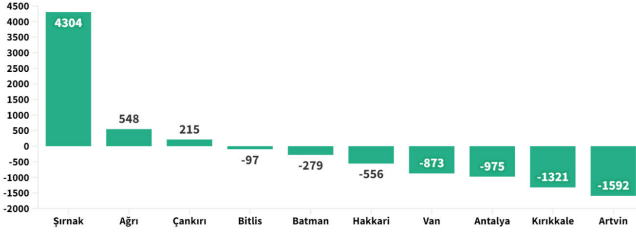
Kasım 2022'de bir önceki yılın aynı ayına göre maliyetler yüzde 103,47 oranında büyürken ciro yüzde 97,41'lik bir artış izlemiştir. İnşaat Ciro Endeksi, konut satış miktar ve fiyatlarının çarpımından oluşan sektördeki toplam geliri ya da hasılatı göstermektedir. Söz konusu verinin oluşturulmasında fiyattan arındırma işlemi yapılmamaktadır. Tek başına değerlendirildiğinde ciro yıl boyunca sürekli artmıştır. Miktar düşerken cirodaki artışın sebebi artan fiyatlar olarak görünmektedir. Maliyet Endeksi ise fiyat ve mevsim etkilerinden arındırılarak düzenlenmektedir. Buna rağmen iki endeks karşılaştırıldığında maliyetlerin gelirin

üzerinde bir görünüme sahip olduğu bundan dolayı karlılığın azalmakta olduğu söylenebilir. Sektördeki daralma bu tespiti desteklemektedir. Asgari ücret ve diğer ücretlerde yıl boyunca iki artış gerçekleşmesine rağmen malzeme maliyetleri işçilik maliyetlerinin çok üzerinde gerçekleşmiştir. Kasım 2022 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre malzeme maliyetleri yüzde 108,55 ve işçilik maliyetleri yüzde 85,18 düzeyinde yükseliş göstermiştir.

Çalışan sayısı halen 2018 yılının oldukça gerisinde olmakla birlikte 2022 boyunca dengeli bir seyir izlemiştir. İstihdam Ekim 2022 de bir önceki yıla göre yüzde 4,82 yükselerek 1 milyon 520 bin 545 kişiye ulaşmıştır. Bina inşaatındaki çalışan sayısı 933.887 kişi olurken bina dışı inşaat işlerinde çalışan sayısı 242.439 kişi seviyesindedir. Alt yapı yatırımlarındaki daralma nedeni ile bina dışı istihdam sabit kalırken bina inşaatında çalışanlar göreceli olarak artmıştır.

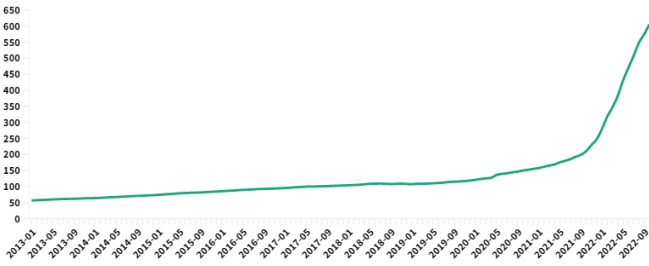
Yabancıların konut alımlarının konut fiyatlarındaki artışın önemli bir nedeni olduğu konusunda ülkemizde yaygın bir tartışma yaşanmaktadır. Bu itibarla on yıllık dönemde yabancılara satışlar artan bir seyir izlemiştir. 2022 yılında bu eğilim sürerek yabancılara yapılan satışlar 61.104 adet ile toplam konut satışlarının yüzde 4,8'i seviyesine gelmiştir. Bayburt, Ardahan, Tunceli, Kilis, Gümüşhane, Iğdır, Hakkari, Artvin illerindeki hane sayılarının toplamı 2022 yılında 273.664 adet iken 2015-2022 yılları arasında yabancılara kümülatif olarak 312.142 adet konut satışı yapılmıştır. Bir başka bakış açısı ile bu değer Sakarya veya Eskişehir ya da Kahramanmaraş illerindeki toplam hane sayısına erişmiştir. Bu satışlar içerisinde Irak uyruklu kişilere ait kümülatif konut sayısı 49.753, İranlıların 36.068, Rusya Federasyonu vatandaşlarının ise 32.147 adete ulaşmıştır. TKGM verilerine göre halen 242.907 adet konut yabancıların mülkiyetindedir. 2022 yılı Ocak-Kasım döneminde Rus vatandaşlarının edindikleri 13.909 adet konut da dikkat çekicidir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

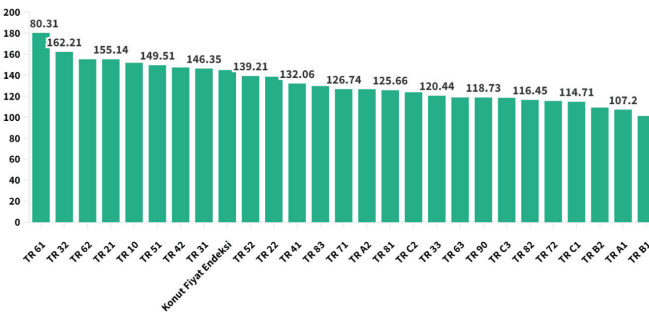
Şekil 62. İllere göre konut satış sayıları (Adet, Kasım 2021-Kasım 2022)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

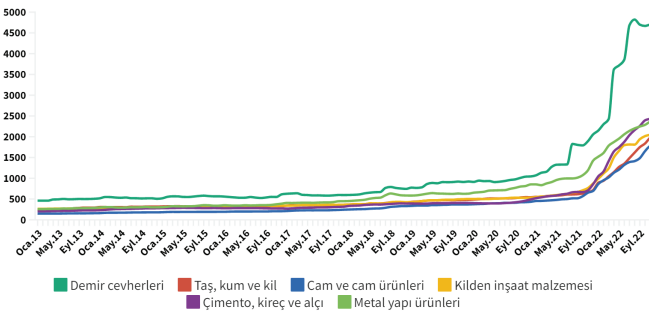
Şekil 63. Konut Fiyat Endeksi (Endeks Değeri: 2017=100, Ocak 2013-Eylül 2022)

Kaynak: TCMB, Reel Sektör İstatistikleri

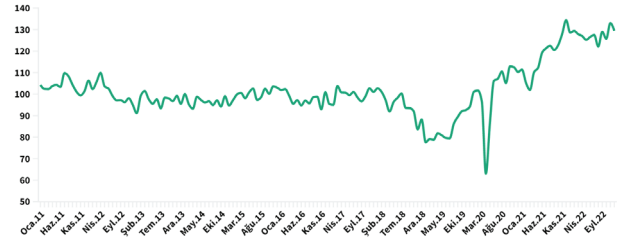
Şekil 64. İllere göre Konut Fiyatlarındaki Değişim ve KFE (Aylık, Endeks Değeri:2017=100, 2022)

Kaynak: TCMB, Reel Sektör İstatistikleri

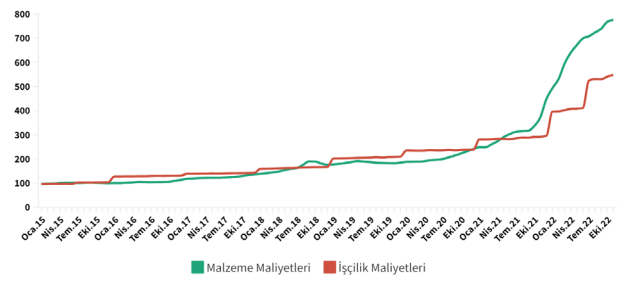
Şekil 65. İnşaat Sektöründe Kullanılan Ürün Fiyatları (Endeks Değeri:2015=100, Ocak 2013- Aralık 2022)

Kaynak: TCMB, Reel Sektör İstatistikleri

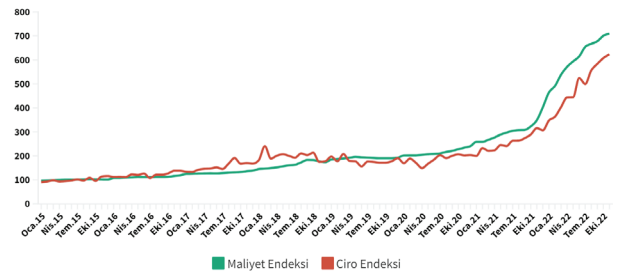
Şekil 66. Gelecek 3 Aylık Dönemde Satış Fiyatları Beklentisi (Ocak 2013- Aralık 2022)

Kaynak: TCMB, Reel Sektör İstatistikleri

Şekil 68. İnşaat Maliyet ve Ciro Endeksleri (Endeks Değeri:2015=100, Ocak 2015-Kasım 2022)

Kaynak: TÜİK, İnşaat Ciro ve Üretim Endeksleri

Şekil 67. Kaynağına göre İnşaat Maliyetleri Endeksleri (2015=100, Ocak 2015-Kasım 2022)

Kaynak: TÜİK, İnşaat Maliyet Endeksi

Bunların yanı sıra tek kişinin bulunduğu hanelerin sayısı 2020 de 4.404.997 kişi iken 2021 de 4.781.600 düzeyine gelmiştir. İkamet edilen il dışında istihdam edilmeye bağlı olarak çekirdek aileden uzaklaşma, boşanma oranlarının artması veya benzeri diğer nedenlerle her yıl yaklaşık 350 binin üzerinde yeni hane oluşmaktadır. Yukarıda da açıklandığı gibi ilk el konut satışlarının senelik 450-500 bin seviyesinde olduğu düşünüldüğünde tek kişilik hane artışının talep üzerinde bir baskı yarattığı söylenebilir.

Konut kredisi faizlerinde 2021 yılı boyunca meydana gelen artışlar 2022 yılında da sürmüş, Aralık ayında ise yüzde 20'nin altına gerilemiştir. Faiz oranlarının artması, vade döneminin yetersiz olması ve konut fiyatlarının artışı hep birlikte talebin daralmasına yardım eden unsurlar olarak görünmektedir. Bu itibarla inşaat sektörü güven endeksi değerlerinin 2022 yılının ilk çeyreğinde düşmüş olmasına rağmen yılın diğer dönemlerinde nispeten düzelmekte olduğu söylenebilir. Mevcut veriler fiyat beklentisi verileri ile uyumlu değildir.

Sonuç ve Değerlendirme

İnşaat ve konut sektörlerindeki fiyat dalgalanmaları; çoğu zaman artan nüfus, değişen sosyoekonomik durum, yabancılara konut satışı, kredi faizlerinin düşmesi (artması) gibi talep

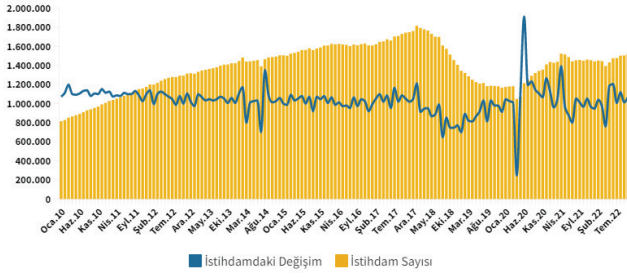
koşullarından kaynaklansa da son zamanlarda maliyet temelli arz şokları sebebi ile ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik koşulların yanı sıra iklim ve çevre konuları da sektör açısından önem kazanmaya başlamıştır. Konutlarda enerji verimliliği, karbon salınımının azaltılması, döngüsel ekonomi, atık yönetimi başlıca hususlardır. Özellikle inşaat sektörüne girdi sağlayan sektörlerde gerçekleştirilecek bir yeşil dönüşüm şirketlerin gelecekteki rekabet güçlerini arttırarak ülke ekonomisine katkı sağlayabilir.

Aslında tüm bu niceliksel tartışmalar, 10 ilimizi etkileyen büyük deprem felaketiyle birlikte anlamsız hale gelmiştir. Dayanaksız yapı stoğu nedeni ile kaybettiğimiz binlerce vatandaşımızın derin acısı, sektörün yapısal olarak değişimini zorunlu kılmaktadır. Sektöre olan güven azalmasına rağmen ortaya çıkan nitelikli konut ihtiyacının acilen karşılanması gerekmektedir. Bozulan altyapının yeniden tesisi de önemli bir sorundur.

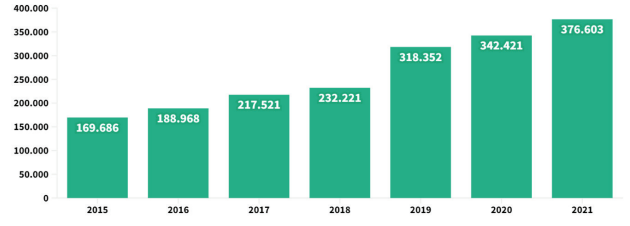
Bu itibarla 2022 yılı sektörde durağanlığın sürdüğü bir dönem olurken 2023 yılı muhtemelen son 24 senenin muhasebesinin yapılacağı, derinleşmiş sorunlar ile artan ihtiyaçların hızlı ve kökten çözülmesi gereken bir milat olacaktır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

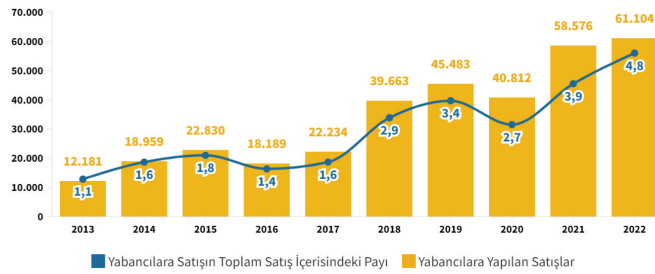
Şekil 69. İnşaat sektörü ücretli çalışan istatistikleri (% Ocak 2013-Ekim 2022)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

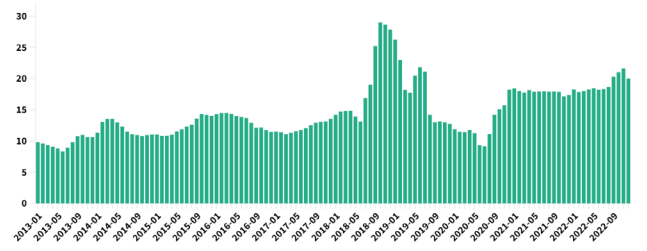
Şekil 72. Tek Kişilik Hane Halkında Önceki Yıla Göre Artış Miktarı (2015-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

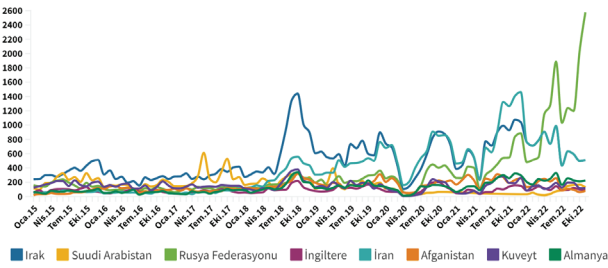
Şekil 70. Yabancılar Satışlar ve Toplam Satışlara Oranı (% 2013-2022)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

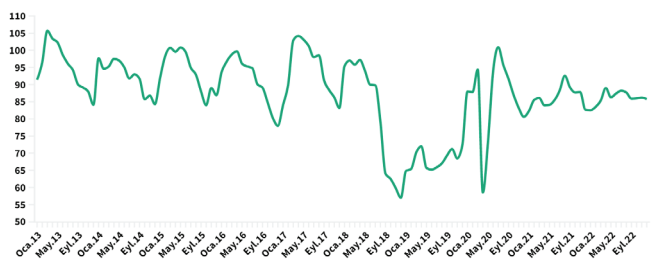
Şekil 73. Konut Kredisi Faiz Oranları (% Ocak 2021-Aralık 2022)

Kaynak: TCMB, Konut Kredi Faizleri

Şekil 71. Ülkelerine Göre Yabancılar Satışlar (Ocak 2013- Kasım 2022)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

Şekil 74. İnşaat Sektörü Güven Endeksi (Ocak 2015-Aralık 2022)

Kaynak: TÜİK, Ekonomik Güven

Ödemeler Dengesi

Haşmet Gökırmak

Doç. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

Bir ülkenin ödemeler dengesi, uluslararası ekonomide belirli bir zaman diliminde ülkeye akan tüm para ile dünyanın geri kalanına para çıkışı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. 2021 yılında küresel olarak yaşanan ödemeler dengesindeki iyileşmenin Covid-19 salgının etkisinin azalmasıyla birlikte 2022 yılında da devam etmesi beklenmekteydi. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve sonrasında ortaya çıkan enerji krizi (enerji fiyatlarındaki artış) ve bunun ulaştırma maliyetlerine de etkisi nedeniyle ödemeler dengesindeki açık son 20 yılda oluşan değerlerden çok daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2021 yılı itibarıyla 46 milyar ABD doları olan Türkiye dış ticaret açığı 2022 yılı itibarıyla 110,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Tablo 1'de ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesine yönelik istatistikler sunulmuştur. Türkiye'nin dış ticaret hacmi önemli ölçüde artarak 618,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ticaret açığının 2022 yılda ulaştığı seviye önceki yıllardan ayrılmaktadır.

20 Aralık 2021'de döviz kuruna yapılan müdahale ve sonrasında alınan tedbirlerle Türk lirasında yaşanan hızlı değer kaybı dengelenmiştir. Bu tedbirlere rağmen 2022 yılı içinde ihracat yüzde 12,8 artarken ithalat yüzde 34,3 artmıştır. Türkiye'de 2022 yılında yaşanan yüksek enflasyon ihracat mallarının işçilik, hammadde vb. üretim maliyetlerini arttırmıştır. Döviz kurlarının yüksek olması yurtdışından alınan hammadde ve ara ürün fiyatlarının yükselmesine ve üretim maliyetlerinin artmasına katkıda bulunmuştur. Yükselen ürün maliyetleri Türkiye'de üretilen ürünlere olan talebin daha hızlı artmasına engel teşkil etmiştir. İthalattaki artışta ise Covid-19 döneminde yaşanan tedarik zinciri

aksaklıkları, Türk lirasının değer kaybedeceği endişeleri, dünyanın birçok ülkesinde enerji fiyatlarındaki artışa bağlı fiyat seviyelerindeki artış (yüksek enflasyon) nedeniyle daha önceki yıllardan daha fazla stok tutma eğiliminin önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Sonuç olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı bir önceki yıla göre önemli ölçüde azalarak yüzde 69,7 seviyesine düşmüştür.

T.C. Merkez bankası verilerine göre Ocak-Ekim 2022 dönemi cari işlemler açığı 38.176 milyon ABD doları olurken, aynı dönemde altın ve enerji hariç cari işlemler hesabı 43.041 milyon ABD doları fazla vermiştir. 2022 yılında yaklaşık 21 milyar ABD dolarına ulaşarak cari işlemler hesabında önemli bir düşüşe neden olmuştur. Net hata ve noksan ölçüm hataları veya zaman uyumsuzlukları, beyan yanlışlıkları, kayıt dışı finansman girişlerin artması veya turizm sektöründe uygulanan anketlerdeki ölçüm hatalarından kaynaklanmaktadır.

Ülke ekonomisinde yaşanan gelişmeler nedeniyle 2022 yılı içinde kredi risk primi (kredi temerrüt takası [Credit Default Swap 'CDS']) değerlerinde büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Ülkelerin kredi borçlanma maliyetlerini artıran risk primi olarak tanımlanan kredi temerrüt takası değeri hesaplanırken ülkenin GSYH büyüme oranı, cari denge-GSYH oranı, ihracat-GSYH oranı, ithalat-GSYH oranı, ihracatının büyüme hızı, faiz oranları, risksiz faiz oranı, borç-GSYH, borç-ihracat, rezervler-borç, rezervler-ithalat, rezervler-GSYH oranları, reel döviz kuru, dış borç, hükümet gelirleri, hane halkı borcu, GSYH, kişi başı risk iştahı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, siyasi istikrar, temerrüt geçmişi, hisse senedi piyasasındaki dalgalanma

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilimler
Türkiye'nin Yıllık İthalatı (Milyar ABD Dolar)	186	241	237	261	251	214	202	239	231	210	220	271	364	
Türkiye'nin Yıllık İhracatı (Milyar ABD Dolar)	114	135	152	161	167	151	149	164	177	181	170	225	254	
Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar)	-72	-106	-84	-99	-85	-63	-53	-74	-54	-30	-50	-46	-110	
Dış Ticaret Hacmi (Milyar ABD Dolar)	299	376	389	422	418	365	351	403	408	391	389	497	619	
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	60,4	55	63,5	60,9	65,3	69,7	72,8	67,9	75,6	85	76,3	82	69,7	

Tablo 3. Ödemeler Dengesi (Milyon ABD doları)

	2021 Ocak-Ekim	2022 Ocak-Ekim
A- CARI İŞLEMLER HESABI	-1.953	-38.176
1. İhracat	180.598	208.803
2. İthalat	201.237	283.219
Mal Dengesi	-20.639	-74.416
3. Hizmet Gelirleri	49.959	76.398
4. Hizmet Giderleri	22.976	31.931
Mal ve Hizmet Dengesi	6.344	-29.949
5. Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	5.454	6.136
6. Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	14.693	13.815
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-2.895	-37.628
7. İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	942	-548
B. SERMAYE HESABI	-64	-27
C. FİNANS HESABI	-26.592	-23.497
8. Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	4.785	3.980
9. Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	10.617	10.301
10. Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	951	3.768
11. Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	5.143	-10.530
12. Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	10.584	8.241
13. Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	27.152	39.715
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	24.575	-14.706
D. NET HATA VE NOKSAN	9.705	20.970
GENEL DENGE	-34.280	-6.264
E. REZERV VARLIKLAR	34.280	6.264
14. Resmi Rezervler	34.280	6.264
15. Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

gibi çok karmaşık veriler ve değişkenler baz alınmaktadır. 2022 yılında Türkiye'nin temerrüt takası değeri yılın ilk ayına göre 46,94 puan kadar azalmıştır. 2022 yılı yüzdesel değişim ise yüzde -9,25 kadar olmuştur. Türkiye CDS primi 2022 yılında 15 Aralık 2022 tarihinde 487,15 puan ile en düşük, 16 Temmuz 2022 tarihinde 908,4 puan ile en yüksek değerde gerçekleşmiştir.

En çok ihracat yapılan ilk beş ülke Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık ve İtalya'dır. Almanya son otuz yıldaki konumunu koruyarak bu yıl da Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke olmuştur. Birim ihracat değeri yüzde 14,7 artışla 1,44 dolara yükselmiştir. Türkiye'den yurtdışına en fazla satışı yapılan ürün grupları otomotiv ürünleri, yedek parça, hazır giyim ürünleri, tekstil ürünleri, beyaz eşya, hazır gıda, konserve ürünler, balık, fındık ve çaydır. Yurtdışından en fazla satın alınan ürün grupları mineral yakıtlar, demir ve çelik ürünleri, kazanlar, makinalar, plastikler, plastik mamulleri, elektrikli makine ve cihazlardır. Tablo 4, en fazla ithalatı yapılan ürün gruplarını göstermektedir.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra artan ham petrol fiyatları nedeniyle Türkiye'nin mineral yakıt ithalatı 2021 yılı rakamlarına göre 2022 yılının ilk on bir ayında yüzde 74 artarak 88.3 milyar dolara ulaştı.

TÜİK verilerine göre yüzde 85'inden fazlasını alınının oluşturduğu değerli metaller ithalatı 2022 yılının ilk on bir ayı itibariyle 20,4 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2022 yılı içinde altın ithal miktarının 2021 yılına oranla önemli miktarda artarak 264.840 kilograma ulaştığını görülmektedir.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) 2021 yılında toplam 7,1 milyardan Ekim 2022 sonu itibarı ile 5,2 milyar ABD dolarına düşmüştür. 2002 yılından itibaren Hollanda'da yaşayan vatandaşlar ve şirketler Türkiye'de açık ara ile en fazla DYSY gerçekleştirmişlerdir. 2022 yılı itibariyle en yüksek sermaye yatırımı İspanya'dan gelmiştir.

Ham petrol fiyatları Rusya'nın Ukrayna'yı işgali nedeniyle birlikte büyük artışlar göstermiştir. Türkiye net enerji ithalatçısı olduğundan petrol ve petrol fiyatlarına bağlı olan doğal gaz

fiyatlarındaki artışlar dış ticaret dengesine olumsuz olarak etki yapmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

2022 yılı hem dünya hem de Türkiye ekonomisi içi oldukça zor bir yıl olmuştur. Artan enerji fiyatları nedeniyle birçok ülkede enflasyon yükselmiş ve ekonomik büyümede yavaşlamalar kaydedilmiştir. 2022 yılı, Türkiye için de yüksek enflasyon ve yüksek cari hesap açığının yaşandığı bir yıl olmuştur. Son yıllarda, Türk lirasında yaşanan değer düşüşleri, ihracat değerlerini yükseltse de diğer para birimlerin değerlerinde ve emtia fiyatlarındaki artış ithalat değerlerini arttırarak ticaret açığının artmasına neden olmuştur.

İhracatın, ithalatı karşılama oranı bir önceki yıla göre önemli ölçüde azalarak yüzde 69,7 seviyesine düşmüştür. Ödemeler dengesindeki açık ise son 20 yılda oluşan değerlerden çok daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2021 yılı itibariyle 46 milyar ABD doları olan Türkiye dış ticaret açığı 2022 yılı itibariyle 110,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir. 2021 yılında toplam 7,1 milyar ABD doları olan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında düşüşler yaşanarak Ekim 2022 sonu itibarı ile 5,2 milyar ABD dolarına düşmüştür.

2021 yılı sonunda alınan tedbirlerle Türk lirasında yaşanan hızlı değer kaybı dengelenmiştir. Fakat döviz kurlarının yüksek olması yurtdışından alınan hammadde ve ara ürün fiyatlarının yükselmesine ve üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Artan petrol, hammadde ve ara ürün fiyatları nedeniyle 2022 yılı içinde ithalat yüzde 34,3 artarken ihracat, Türk lirasındaki değer düşüşüne rağmen yalnızca yüzde 12,8 artmıştır. 2022 yılında yakıt ve diğer ihraç mallarındaki fiyatlarında ve işçi ücretlerindeki artışlar nedeniyle tüketici fiyat endeksi yüzde 64,27 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle 2022 yılı içinde kredi risk primi değerlerinde büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Kredi risk primi artışı nedeniyle ülkenin dış borç maliyetlerinde artışlar yaşanacaktır.

Tablo 4. En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler (Ocak- Kasım 2022, Bin ABD doları)

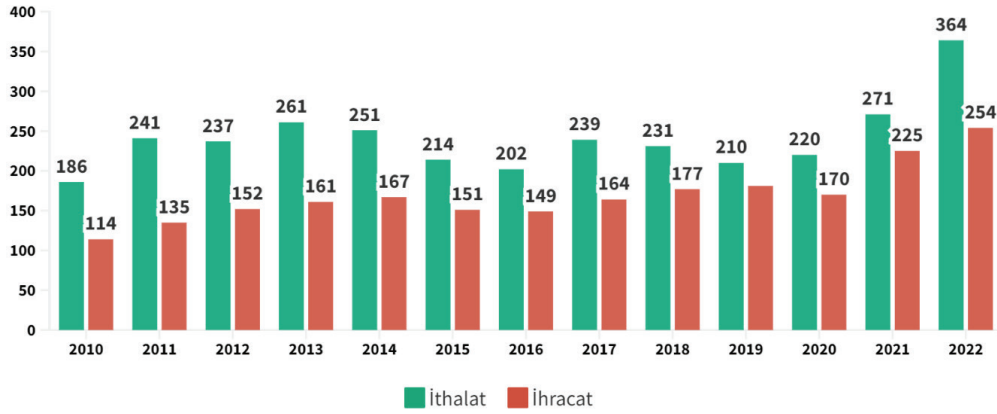
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	23.882.504
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	20.416.387
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	15.015.305
Demir ve çelik	13.828.865
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	12.294.182

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo 5. En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler (Ocak- Kasım 2022, Bin ABD doları)

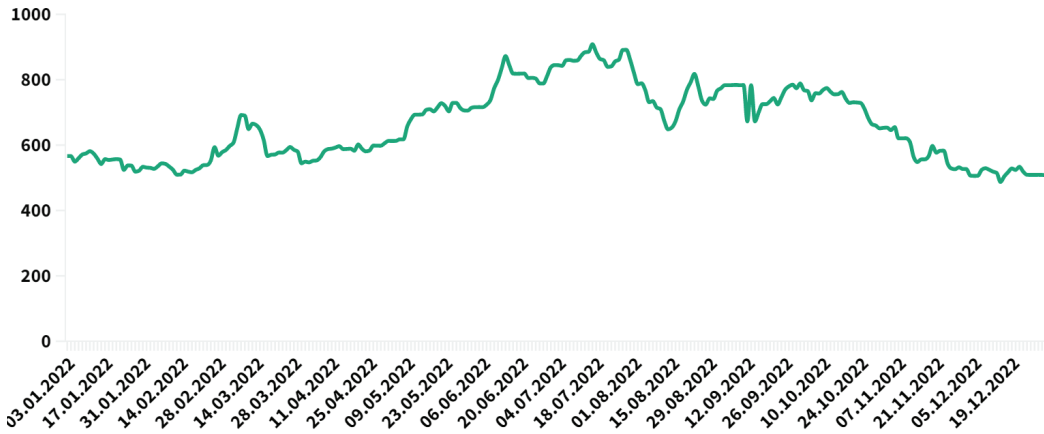
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	88.367.819
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	30.914.467
Demir ve çelik	26.667.069
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	20.414.477
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme cihazları	19.249.663

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

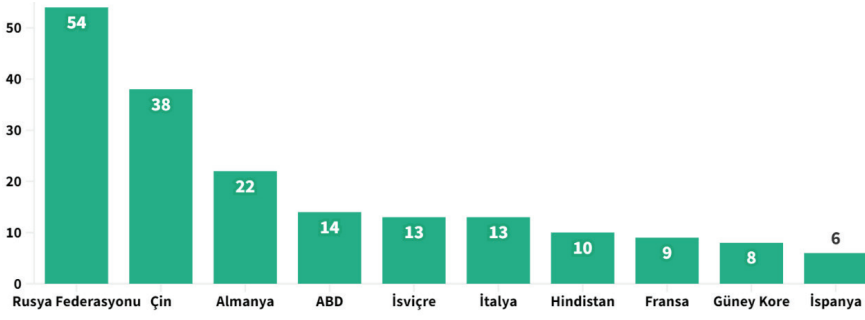
Şekil 75. Türkiye'nin Yıllık İhracat ve İthalatı (Milyar ABD Doları, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

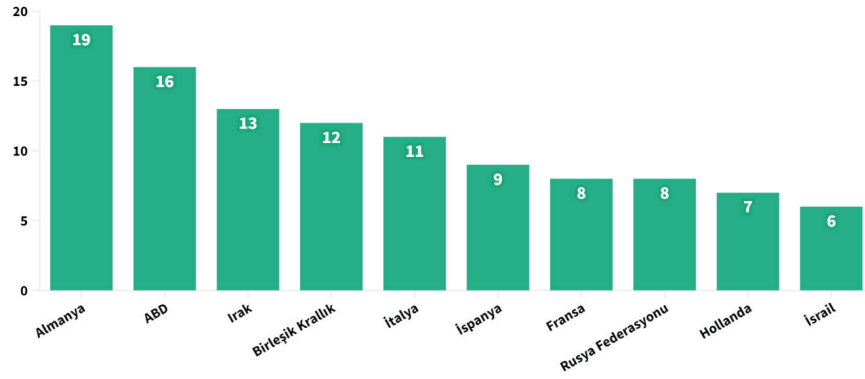
Şekil 76. CDS Primi Değişimi

Kaynak: Investing

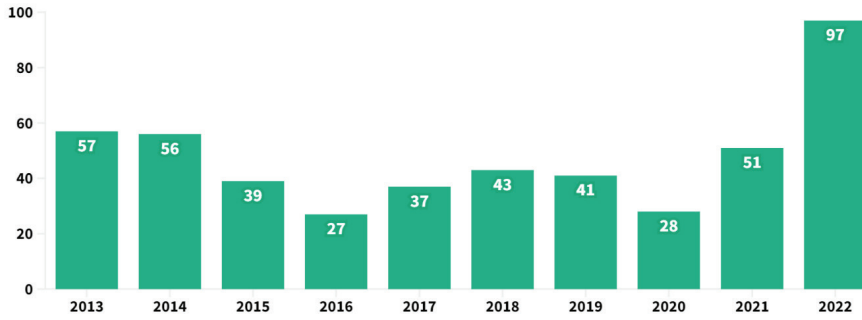
Şekil 77. Türkiye'nin En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

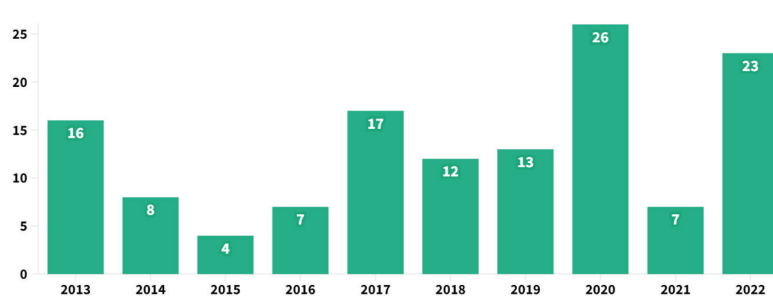
Şekil 78. Türkiye'nin En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Şekil 79. Türkiye'nin Mineral Yakıt İthalatı (Milyar ABD Doları, 2013-2022)

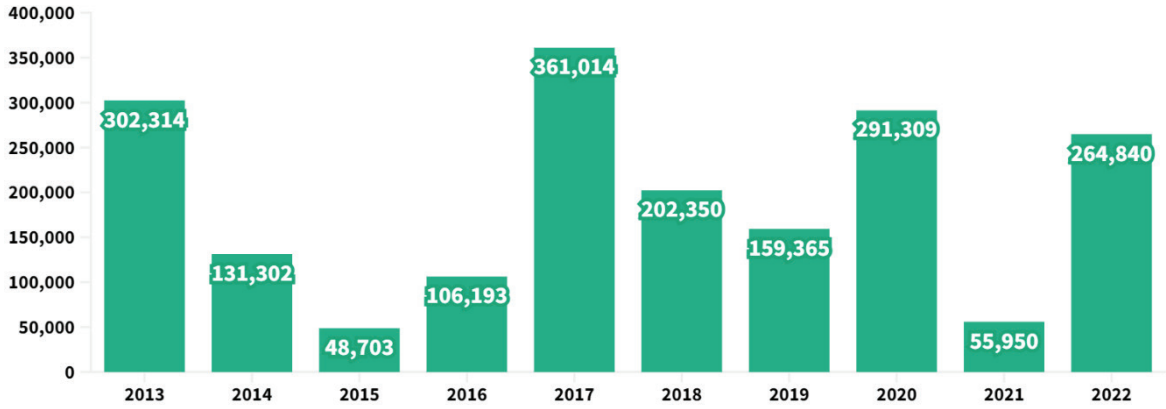
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Şekil 80. Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller, İnciler, Taklit Mücevherci Eşyası ve Metal Paralar İthalatı (Milyar ABD Doları, 2013-2022)

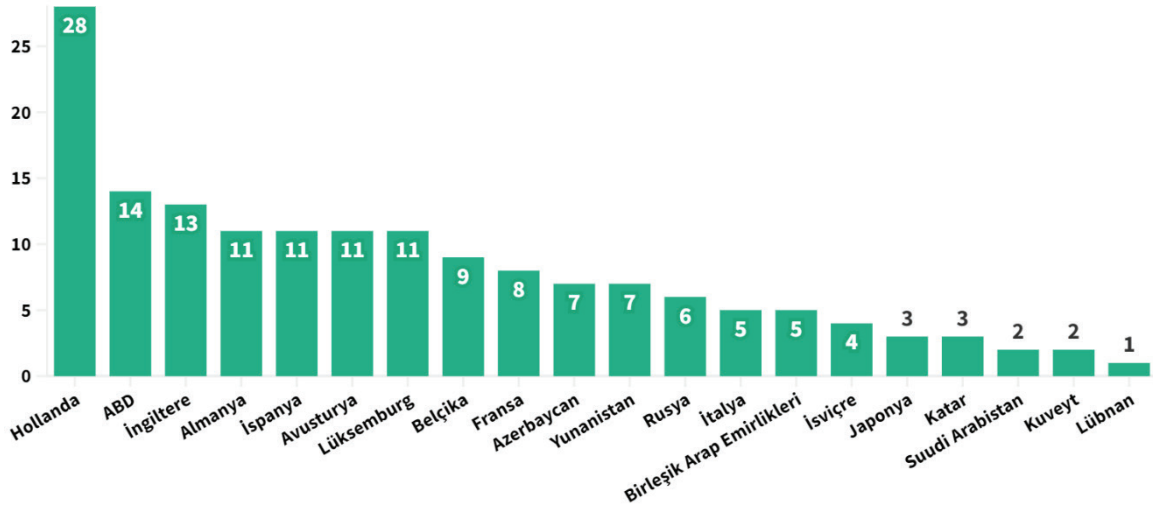
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

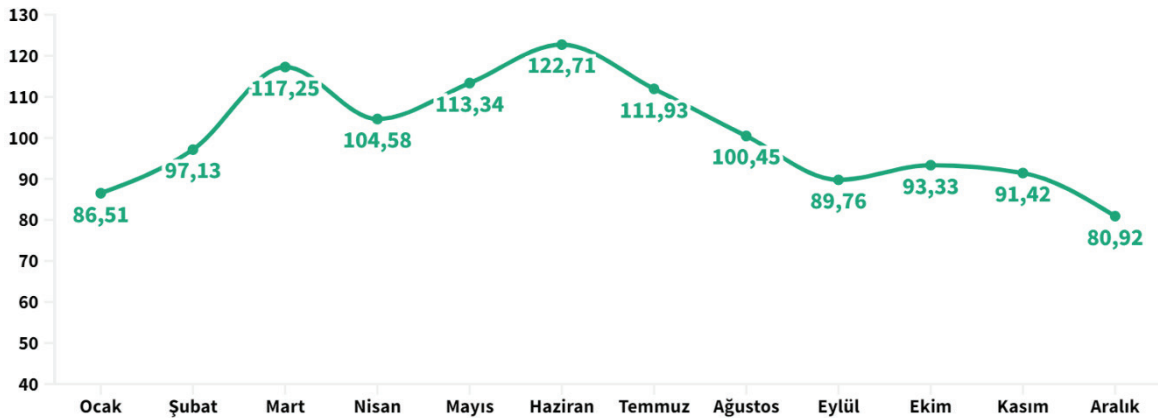
Şekil 81. Kıymetli Madenler Piyasası Altın İthalat Verileri (Kg, 2013- 2022)

Kaynak: Borsa İstanbul, Kıymetli Madenler Piyasası Verileri

Şekil 82. Türkiye'de En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Yapan Ülkeler (Milyar ABD Doları, 2002- Ekim 2022)

Kaynak: TÜİK

Şekil 83. Brent Ham Petrol Fiyatları (ABD Doları/Varil, 2022)

Kaynak: U.S. Energy Information Administration

Merkez Bankası ve Para Politikası

İrfan Ersin

Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi İktisat Bölümü

Reel ve finans piyasalarının sağlıklı işleyişinde para politikaları önem arz etmektedir. Merkez bankaları, fiyat ve finansal istikrarı gözeterek istihdam, büyüme ve cari denge gibi makroekonomik gelişmeleri göz önünde bulundurlar. Küresel bir salgın hastalık olan Covid-19, dünya ekonomisi üzerinde olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Ekonomik büyümede meydana gelen gerileme, cari işlemler dengesizlikleri, enflasyonist gelişmeler gibi birçok gösterge pandemiden etkilenmiştir. Özellikle merkez bankaları, pandeminin neden olduğu ekonomik gerilemeyi minimuma indirmek için toplam talebi artırıcı gevşek para politikalarına başvurmuş ve bu süreçte para arzlarında artış meydana gelmiştir. Pandemi sürecinde meydana gelen para arz artışları, 2022 yılında küresel düzeyde enflasyonun artışına yol açmıştır. Bu genişletici politikalar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından da yapılmış, 2021 ve 2022 yılları içinde para arzında önemli artışlar gerçekleşmiştir. 2022 yılında yüksek enflasyonlarla karşı karşıya kalan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, geç de olsa sıkı para politikalarına başvurmuş ancak Türkiye istihdam ve büyümede gerileme endişesi ve yüksek döviz kurlarının ülke ihracatına pozitif katkı sağlayacağı düşüncesi, TCMB'yi gevşek para politikalarına itmiştir. TCMB, Türkiye'nin 2022 yılı içinde yaşadığı yüksek enflasyon oranlarına karşı bankacılık üzerindeki denetimleri sıkılaştırmış, düşük faiz politikasını bankacılık sektörü üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. 2022 yılı içinde yüksek kurlara karşın, TL'yi güçlendirmeye yönelik makro ihtiyati tedbirlere başvurmuştur. Bu noktada zorunlu karşılıklar oranı, reeskont kredileri, rezerv opsiyon mekanizması, açık piyasa işlemleri, faiz denetimleri gibi para politikası araçlarını etkin kullanmaya çalışmıştır.

Para Politikası Faizi

Merkez bankası, 2010 yılı sonrası makro ihtiyati tedbirler altında para politikası araçlarını geliştirerek fiyat ve finansal istikrarı sağlayıcı politikalar hedeflemişlerdir. Fiyat ve finansal istikrar merkez bankası için her ne kadar yasal olarak öncelikli konular olsa da merkez bankası son yıllarda ekonomik büyüme, istihdam ve cari açık gibi makro politikaları de facto olarak daha çok önemsemıştır. Bu noktada 2022 yılı için enflasyonist süreçte rağmen TCMB'nin büyüme, istihdam ve cari açığı öncelendiği para politikası kurul kararlarında görülebilmektedir. TCMB, para politikası için politika faiz oranını belirlerken gerekçelerde bu tür vurgulara rastlamak mümkündür. Enflasyonist gelişmelerde de "jeopolitik gelişmelerin yol açtığı enerji maliyeti artışlarının gecikmeli ve dolaylı etkileri, ekonomik temellerden uzak fiyatlandırma oluşumlarının etkileri, küresel enerji, gıda ve tarımsal emtia fiyatlarındaki artışların oluşturduğu güçlü negatif arz şoklarının" etkili olduğu para politikasının 2022 yılı tüm kararlarında ifade edilmiştir. Ek olarak, büyüme ve istihdam vurgusu, "Küresel büyümeye yönelik belirsizliklerin ve jeopolitik risklerin daha da arttığı bir dönemde sanayi üretiminde yakalanan ivmenin ve istihdamdaki artış trendinin sürdürülmesi ile arz ve yatırım kapasitesindeki yapısal kazanımların sürekliliği açısından finansal koşulların destekleyici olması kritik önem arz etmektedir." ifadesiyle 2022 yılı para politikası karar metinlerinde sıkça yer almıştır (TCMB, 2022).

TCMB, politika faizinde 2022 yılı için uzun süre sabit faiz politikasını benimsemiştir.

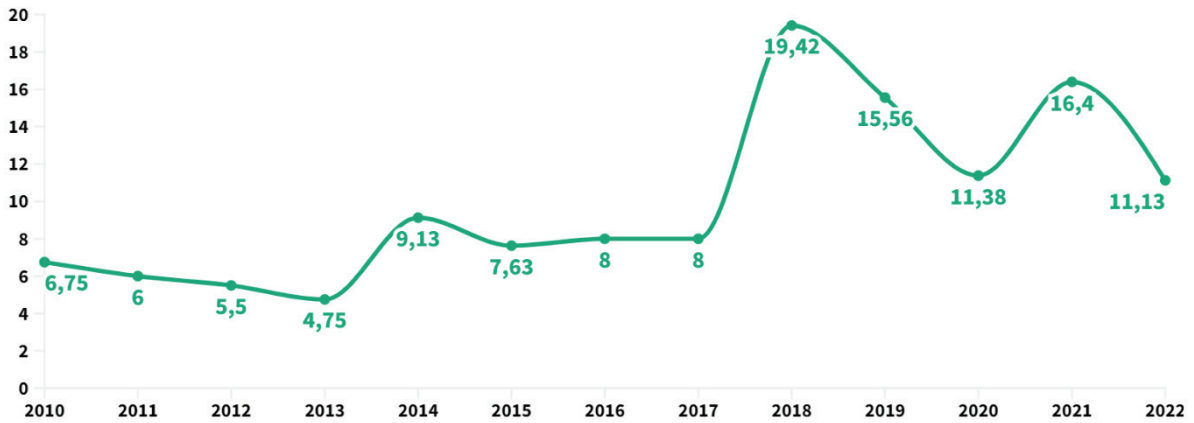
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilimler
TCMB Ortalama Politika Faiz Oranları (%)	6,75	6	5,5	4,75	9,13	7,63	8	8	19,42	15,56	11,38	16,4	11,13	
TCMB Altın Rezervleri (Milyon dolar)	9.888	19.970	20.872	20.134	17.548	14.051	23.541	19.950	25.079	43.241	38.488	45.850		
TCMB Döviz Rezervleri (Milyon dolar)	78.330	100.320	112.002	106.314	95.703	92.050	84.110	71.980	81.240	49.965	72.563	82.904		
Emisyon Hacmi (Milyar TL)	49	55	61	76	86	104	123	131	134	156	188	235	342	
Bankacılık Sektörüne Kullandırılan Krediler (Milyon TL)	689	3.050	6.812	12.971	19.482	22.776	37.597	48.100	80.772	101.932	138.421	198.163	264.761	

Şekil 84. Politika Faiz Oranları (% 2022)

Kaynak. TCMB, Para Politikası

Şekil 85. TCMB Ortalama Politika Faiz Oranları (% 2010-2022)

Kaynak. TCMB, Para Politikası

Enflasyonun çok yüksek hızla artmasına karşın ve fiyat istikrar bozulmalarına rağmen düşük faiz politikasını sürdürmüştür. TCMB, Ocak-Temmuz döneminde politika faizini yüzde 14 olarak belirlerken Ağustos için yüzde 13, Eylül için yüzde 12, Ekim için yüzde 10,5, Kasım ve Aralık için yüzde 9 belirlemiştir. TCMB para politikası kurulu, mevcut politika faizinin küresel talebe ilişkin artan riskleri dikkate alarak yeterli düzeyde olduğunu değerlendirmiş, Kasım ayı toplantısında ağustos ayında başlatılan faiz indirim döngüsünün sonlandırılmasına karar vermiştir.

TCMB, birden fazla faizin araç olarak kullanıldığı asimetrik ve geniş bir koridor sistemi ile aktif likidite politikasına dayalı esnek bir çerçeve ortaya koymuştur. TCMB 2010 yılı sonrasında özellikle zorunlu karşılıklar ve Rezerv Opsiyon Mekanizması politikalarını finansal istikrar çerçevesinde kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca TCMB, politika faiz noktasında geniş faiz koridor politikasını da yeni parasal araçlar çerçevesinde dikkate almıştır (TCMB, 2022). 2010 yılı sonrası TCMB politika faiz oranları incelendiğinde, 2010 yılında yüzde 6,5 olarak başlayan politika faiz oranı, 2013 yılında en düşük seviyede yüzde 4,5 olarak belirlenmiş ancak 2014 yılının Ocak ayında bu faiz oranı yüzde 10 olarak belirlenmiştir. Döviz kurundaki artışlar sebebiyle risk ve belirsizlik vurgusu yapan TCMB, bu kararda fiyat istikrarının bozulma endişesinin (2014 Ocak enflasyon oranı yüzde 7,31) yer aldığını ifade etmiştir (TCMB, 2014). Türkiye’de fiyat istikrar bozulmalarının belirgin olduğu 2017-2018 yıllarında politika faiz oranı 3 katına çıkarılmıştır. 2018 sonrasında faiz oranları azalış gösterirken, 2020-2021 dönemi faiz oranları tekrar yükseltmiş ve 2021 sonrasında kademeli olarak faiz oranları sabit bırakılmış ve düşürülmüştür. TCMB’nin 2010 yılı sonrası faiz kararlarında oldukça dalgalı bir politika belirlediği, özellikle 2018 sonrasında ani artış ve azalışlarla politika faiz kararlarının geliştiği anlaşılmaktadır. Bu ani değişimlerde Cumhurbaşkanı’nın faiz söylem etkisinin yer aldığı düşünülmektedir.

Başlıca Parasal Göstergeler

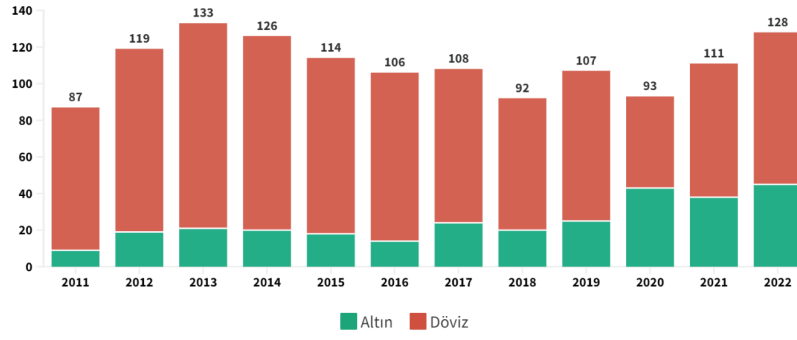
Rezerv Miktarı

TCMB brüt rezervleri incelendiğinde 2010 yılı sonrası toplam rezervin en yüksek olduğu yıl 132 Milyar dolar ile 2013 yılıdır, ikinci yıl ise 128 Milyar dolar ile 2022 yılıdır. Toplam rezerv içinde altın ve döviz değişimlerinin yıldan yıla farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yaklaşık 50 Milyar dolar ile döviz rezervinin en düşük olduğu yıl olan 2019’da, altın rezervi 43.2 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı sonrasında kurlarda meydana gelen dalgalanmalara karşın TCMB, 2020 yılı Kasım ayına kadar düşük faiz politikasını uygulamış ve kurları kontrol edebilmede TCMB döviz rezervleri kullanılmıştır. 2020 Kasım sonrasında merkez bankası (Naci Ağbal dönemi-4 ay), TCMB politika faizini yükseltmiş ve 2021 Mart itibarıyla politika faiz oranları kademeli olarak düşürülmüştür. Nitekim döviz rezervleri Naci Ağbal döneminde faiz artışlarıyla tekrar yükseliş göstermiş ancak 2021 Mart sonrasında yükselen kurlara müdahale ve faizlerin düşüşü döviz rezervlerin azalışına yol açmıştır. TCMB bankası net uluslararası rezervler 2010 sonrasında kur artışları sebebiyle azalış göstermiştir. 2010 yılı net rezervler 65.1 milyar dolarken 2022 yılında 31 milyar dolara gerilemiş, son veriyi temsilen 2023 Ocak ayında da 24.4 milyar dolar olarak gözlemlenmiştir.

Merkez Bankası rezervlerinde swap işlemleriyle elde edilen dövizler de yer almaktadır. Swap işlemleriyle gelen dövizin belli bir süre sonrasında tekrar geri gitmesi nedeniyle kalan rezervlerin miktarı önemli görülmektedir. 2021 yılı Ocak ayı swap hariç net rezervler -44.2 milyar dolar gerçekleşirken 2022 yılı Ocak ayında bu rezervler -36.3 milyar dolara gerilemiş, 2022 Mart ayında da -56.5 milyar dolara çıkmıştır. 2022 yılı son aylarında meydana gelen brüt rezerv artışlarıyla swap hariç net rezervler 2022 Aralık ayında -43.5 milyar dolara gerilemiştir.

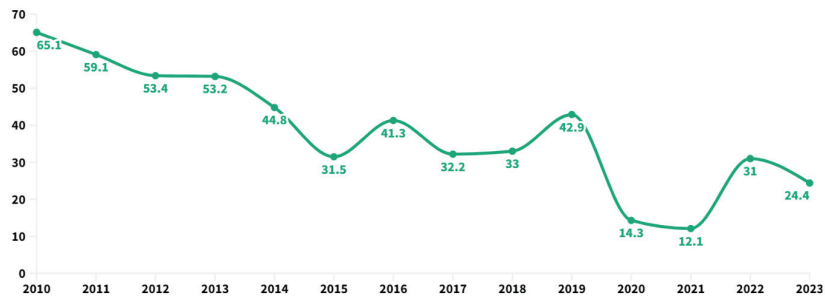
2022 yılı değerlendirildiğinde, Merkez Bankası brüt rezervleri Ocak ayında toplam 110.2 milyar

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

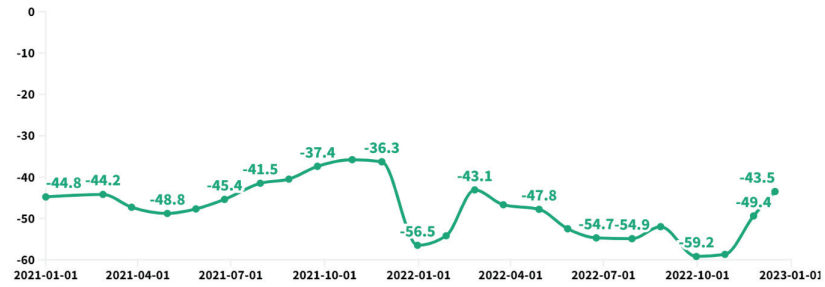
Şekil 86. TCMB Altın ve Döviz Rezervleri (Milyar ABD Doları, 2011-2022)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

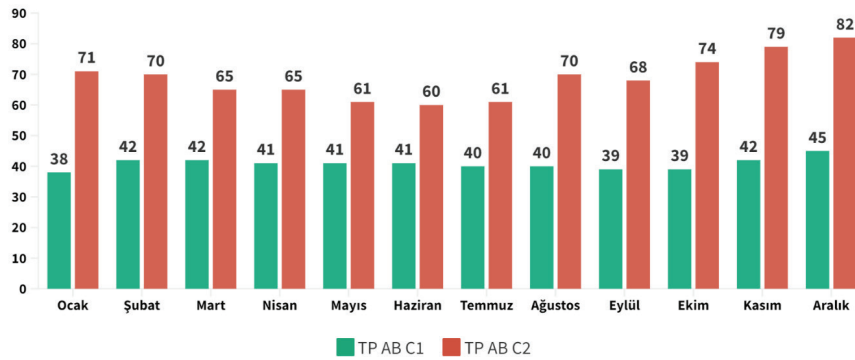
Şekil 87. Uluslararası Net Rezervler (Milyar ABD Doları, 2010-2023)

Kaynak: TCMB Net Uluslararası Rezervler Merkez Bankası döviz alış-satış kur ortalamasına bölünerek yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 88. Swap Hariç Net Rezervler (Milyar ABD Doları, 2021 Ocak-2023 Ocak)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

Şekil 89. TCMB Brüt Rezervleri (Milyar ABD Doları, 2022)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

dolar iken Aralık ayında 128.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Altın rezervleri Ocak-Aralık dönemi içinde 38-45 milyar dolara arasında değişkenlik gösterirken döviz rezervleri 101-128 milyar dolar arası değişkenlik göstermiştir. Döviz rezervlerinin, önceki yıllara göre brüt artışında kur korumalı vadeli mevduat politikasının etkili olduğu söylenebilir. Merkez Bankası'nın liralasma stratejisi, ihracatçıların yaptığı ihracatın yüzde 40 tutarının TCMB'ye satılması gibi politikalar brüt rezerv artışlarına katkı sağladığı düşünülmektedir (TCMB, 2023).

Emisyon Hacmi

TCMB emisyon hacim verileri incelendiğinde 2011 yılında 55,1 milyar TL'lik emisyon verisi 2022 yılına kadar artış göstermiş ve 2022 yılında emisyon hacmi 341,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2023 Ocak ayında da emisyon hacmi azalış göstererek 333,6 milyar TL olarak işlem görmüştür. İktisat literatüründe para arzıyla enflasyon arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur (Yıldırım vd. 2016, Kibritçioglu, 2002).

Türkiye'de özellikle 2020 yılı sonrasında emisyon hacmi hızlı bir artış sağlamıştır. Özellikle küresel düzeyde, Covid-19 salgın hastalığının etkisiyle dünya merkez bankaları para arz artış politikalarını benimsemiş, genişletici para politikalarıyla geniş kredi politikalarına başvurmuştur. Başta ABD olmak üzere Avrupa Merkez Bankası, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin merkez bankaları emisyon hacimlerini artırmıştır (Gharehgozli ve Lee, 2022).

TCMB emisyon hacim verileri 2022 yılı özelinde incelendiğinde, Ocak ve Aralık ayları arasında 237 milyar TL ve 341 milyar TL olarak aylar itibariyle emisyon hacmi söz konusu olmuştur. Özellikle büyüme ve istihdam odaklı politikayı önceleyen TCMB, kredi kanalını etkin kullanmaya çalışmıştır. İktisat yazınında, monetarist iktisat ekolünün para arzının büyüme oranları ile orantılı bir şekilde hareket etmesi gerekliliği kabul görmüştür. Büyüme oranı üzerinde bir para arzı artışının enflasyonist etki yapacağı birçok iktisatçı tarafından kabul görse de uygulamalarda istisnalar

olabilmekte ve hala günümüzde bu varsayım tartışılmaktadır (Aktan, 2010). Pandeminin etkisiyle birçok ülke merkez bankasının yaptığı gibi Türkiye'de emisyon hacminde 2021-2022 yıllarında ciddi artışlara gitmiştir. Emisyon hacmi ve enflasyon verileri karşılaştırıldığında emisyon hacmi ve enflasyon oranlarının belli aylarda doğru orantılı hareket ettiği gözlemlenmiştir.

Para Arzları

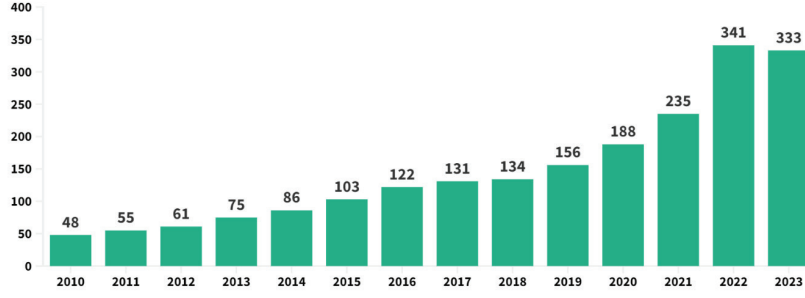
Türkiye'de emisyon hacmiyle toplam para arzları kontrol edildiğinde M2 tanımlı para arzında Ocak-Aralık aylarında ağırlıklı yer aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle kur korumalı vadeli mevduat politikasının M2 tanımlı para arzında etkin olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. 2022 Ocak ayında 5,1 trilyon TL'lik M2 tanımlı para arzı gerçekleşirken Aralık ayında bu veri 7,8 trilyon TL'ye çıkmıştır. M1 para arzındaysa Ocak ayında 2 trilyon TL'lik bir veri söz konusuysa Aralık ayında bu veri 2,9 trilyon TL'ye çıkış göstermiştir. M3 para arzındaysa M2 para arzından çıkarıldığında repo + para piyasası fonları + ihraç edilen menkul kıymetler, Ocak-Aralık ayında 95 milyon TL ve 185 milyar TL arasında değişkenlik göstermektedir.

Toplam Mevduat

TCMB'nin para arz politikasıyla Türkiye'de toplam mevduat da şekillenmiştir. Türkiye'de bankacılık sektörü incelendiğinde 2022 yılı Ocak ayında toplam mevduat 5,3 trilyon TL iken Kasım 2022 verilerinde bu veri 8,5 trilyon olarak gerçekleşmiştir. Merkez Bankası'nın uygulamış olduğu kur korumalı vadeli mevduat politikasıyla bankacılık mevduatlarında 2022 yılı içinde önemli artışlar sağlanmıştır. Merkez Bankası'nın bu politikasıyla geniş kredi politikasını hedeflediği anlaşılmaktadır.

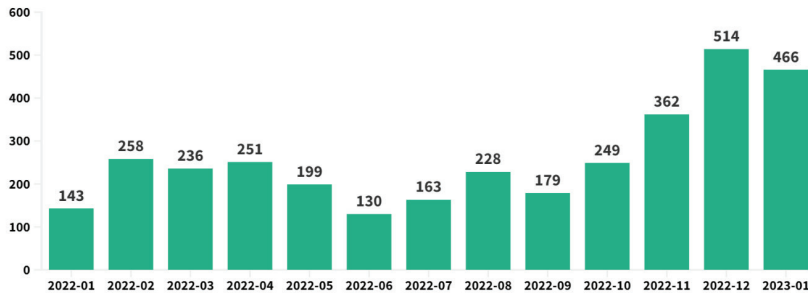
Toplam mevduatta artış meydana gelmesi, tasarruf artışı ve bunların krediye dönüşmesi noktasında olumlu bir seyir olarak değerlendirilmektedir. 2022 yılı içinde enflasyonun çok yüksek oluşu, artan toplam mevduatın enflasyon etkisiyle mi yükseldiği sorusunu gündeme getirmektedir. 2022 yılı için krediler, vadesiz mevduat ve vadeli mevduat

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

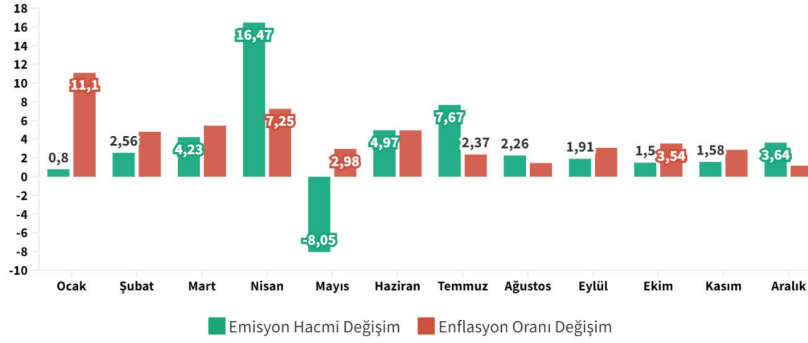
Şekil 90. Emisyon Hacmi (Milyar TL, 2010-2023)

Kaynak: TCMB, Emisyon ve Banknotlar

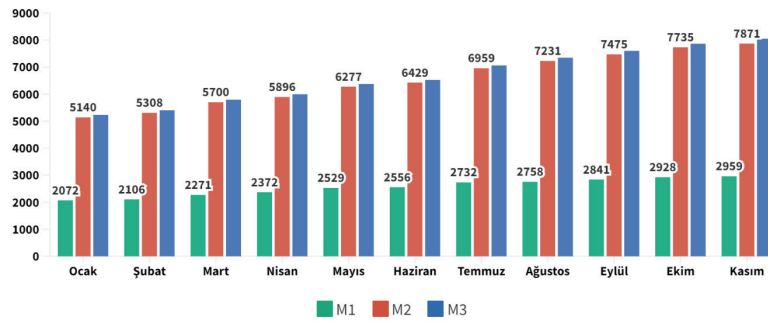
Şekil 91. Emisyon Hacmi (Milyar TL, Ocak 2022-Ocak 2023)

Kaynak: TCMB, Emisyon ve Banknotlar

Şekil 92. Emisyon Hacmi Değişim ve Aylık Enflasyon Değişim Oran Karşılaştırılması (% , 2022)

Kaynak: Emisyon hacmi değişim oranı TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 93. M1, M2 ve M3 Para Arzı (Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)

Kaynak: TCMB, Para Politikası

verileri incelendiğinde, kur korumalı vadeli mevduat politikasıyla vadeli mevduatlardan yıl içinde önemli artış olduğu ve bunun kredi artışlarıyla doğru orantılı hareket ettiği gözlemlenmektedir.

Bankacılık sektörünün TCMB'nin düşük faiz politikasına enflasyon sebebiyle sıcak bakmamasına karşın TCMB, 24 Kasım tarihinde bankalara gönderdiği yazıyla TL mevduat oranı yüzde 60 ve üzeri olan bankalar için yüzde sıfır, yüzde 50-60 bandı için yüzde 3 komisyon uygulayacağını ilan etmiştir. TL mevduat oranı yüzde 50'nin altında kalan bankalardan alınan yüzde 3'lük komisyonun ise yüzde 8'e çıkarıldığını belirtmiştir. Komisyonların TCMB nezdindeki zorunlu karşılık ve ihbarlı döviz mevduat hesaplarında döviz olarak tutulan tutarlar üzerinden tahsil edileceği belirtilmiştir (TCMB, 2022).

Kredi Politikası ve Faiz Oranları

TCMB, 2022 yılı içinde genişletici para politikasını tercih ederek bankaları fonlamayı önemsemiş ve bu noktada kredi artışlarına gitmiştir. TCMB kredilerinde reeskont kredi miktarının yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2022 Ocak ayında Merkez Bankası 8,9 milyar TL reeskont kredisi kullanırken Aralık ayında ciddi artışla 156,9 milyar TL kredi kullanmıştır. TCMB, reeskont kredilerin 2022 yılı içinde önemli adımlar atmıştır. 10 Haziran 2022 tarihinde yayınlamış olduğu "İhracat ve Döviz Kazandırıcı Hizmetler" talimatında Türk lirası cinsi reeskont kredisi kullanacak ihracatçılar için vadeleri uzatırken faiz oranlarını da düşüğe gitmiş ve piyasaları fonlama politikasını sürdürmüştür. TL üzerinden reeskont kredileri için komisyon ve faizlerde indirim sağlayan Merkez Bankası, döviz üzerinden reeskont kredileri için de komisyon artışına gitmiştir. Merkez Bankası bu politikasıyla hem kur hareketliliğini azaltma hem de liralasma stratejisine katkı sunmayı hedeflemiştir.

TCMB'nin 2022 yılı içindeki TL cinsinden kredileri incelendiğinde nominal olarak Ocak- Aralık ayları arasında ciddi farklar olduğu gözlemlenmektedir. 2022 Ocak ayında TCMB'nin TL cinsinden

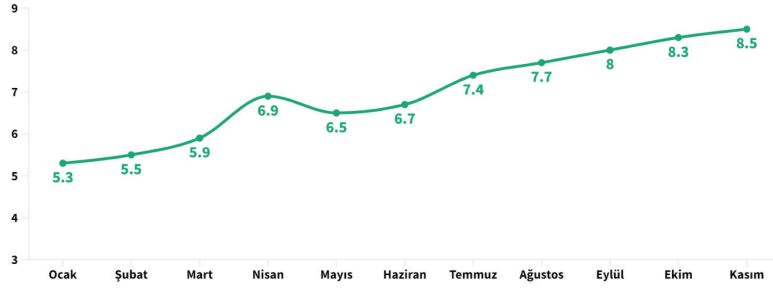
toplam kredisi 11, 5 milyar TL olurken 2022-Aralık ayında bu miktar 186 milyar TL'ye çıkmıştır.

TCMB'nin bankacılık sektörüne kullandığı nakdi kredilere bakıldığında, 2010 yılında nominal olarak 689 milyon TL, reel 379 milyon TL'lik krediler kullanılırken 2022 yılında nominal 264,7 milyar TL, reel 23,4 milyar TL kredi kullanılmıştır. Özellikle 2018 sonrasında yüksek enflasyon oluşumuyla nominal ve reel kredi verilerinde ciddi bir ayrışma görülmektedir. Ayrıca 2022 yılı Aralık ayında reel kredilerin bir önceki yıla göre yüzde 18 azalış göstererek 23,4 Milyar TL olarak gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

TCMB'nin bankacılık sektörüne 2022 yılı için kullandığı kredilere bakıldığında TCMB Ocak-Aralık ayları arasında 192 milyar TL-265 milyar TL arası kredi kullandığı anlaşılmaktadır. TCMB'nin 2022 yılı için kredi politikasının istihdam ve büyüme öncelikli olduğu anlaşılmaktadır. Düşük politika faiz oranları ile kredibilitenin genişlemesi sonucunda ekonomide 2022 yılı içinde işsizlik oranlarında azalış yaşanması ve çeyrek dönem büyüme oranlarındaki artış, TCMB'nin genişletici para politikası ile şekillenmiştir.

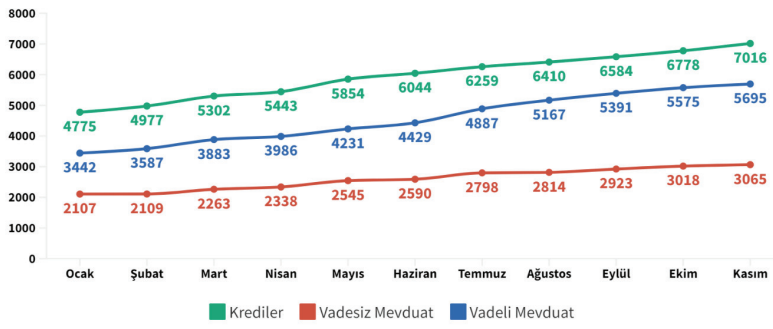
Bankacılık sektöründe kredilerin mevduatlara oranı önemli bir göstergedir. Kredilerin mevduata oranının yüksek oluşu, mevduattan fazla kredi kullanıldığını ve bu durumun bankacılık sektörünün finans sorunu yaşaması durumunda likidite sıkışıklığına yol açabileceğini gösterirken söz konusu bu oranın düşük oluşu da bankacılık sektörünün karlılıklarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bankacılık sektörünün 2022 yılı içinde kredi mevduat oranları incelendiğinde, Ocak ayında yüzde 95,7 olarak gerçekleşen oran, Kasım ayında yüzde 87,9'a gerilemiştir. Bankacılık sektörünün kredi kullandırma isteksizliği ve TCMB'nin de düşük faiz politikası, Merkez Bankasının bankaları uyarmasına yol açmıştır. TCMB, 1 Kasım 2022 tarihinde "TCMB Denetim" metninde bankaları uyararak ve TL mevduat kaynaklı yükümlülüklerden kaçınmak için piyasa mevduat faizlerinin çok üzerinde oranlar ile TL mevduat toplanmasına son verilmesini istemiştir (NTV, 2022).

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

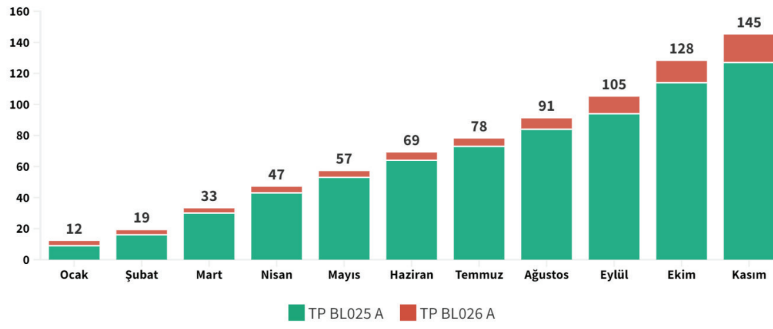
Şekil 94. Bankacılık Sektörü Toplam Mevduat (Nominal, Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)

Kaynak: BDD, Temel Bankacılık Verileri

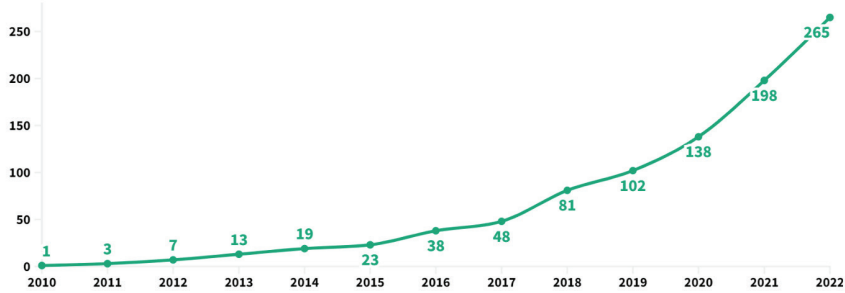
Şekil 95. Krediler, Vadesiz Mevduat ve Vadeli Mevduat (Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)

Kaynak: TCMB, Faiz İstatistikleri

Şekil 96. TCMB Kredileri (Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)

Kaynak: TCMB

Şekil 97. Bankacılık Sektörüne Kullanılan Krediler (Bin TL, 2010-2022)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

Merkez Bankası, para politikası uygulamasında, politika faiz oranları üzerinden piyasa faizlerini kontrol etmeyi amaçlar ve böylelikle mevduat ve kredi faizlerini etkilemeyi hedefler. Türkiye’de bankacılık sektörüyle TCMB arasında faizler üzerinde de önemli ilişkiler bulunmaktadır. 2022 yılı içinde kredi ve mevduat ağırlıklı ortalama faizleri incelendiğinde, Ocak ayında ağırlıklı ortalama mevduat faiz oranı yüzde 17,6 olarak gerçekleşirken, ağırlıklı ortalama ticari kredi faiz oranı yüzde 24,2, ağırlıklı ortalama tüketici kredi faiz oranı da yüzde 28,7 olarak gerçekleşmiştir. Aralık ayına gelindiğinde TCMB’nin bankalar üzerindeki faiz baskısı karşılık bulmuş, ağırlıklı ortalama ticari kredi faiz oranı yüzde 14,2’ye, ağırlıklı ortalama mevduat faiz oranı da yüzde 17,1 gerilemiştir. Aralık ayında ortalama mevduat faiz oranları, ortalama ticari kredi faiz oranlarının altında seyretmiştir. Ağırlıklı ortalama, tüketici kredi faiz oranlarında ise Ocak ayı itibariyle yüksek bir değişkenlik söz konusu olmamış ve Aralık ayında bu oran 28,7 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık Kesimi Kâr Oranları

Merkez Bankası’nın para politikasında, bankacılık sektörü önemli finansal araçlardır. Nitekim bu finansal araçların kârlılıkları da bankacılık sektörünün sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. 2022 yılı için bankacılık sektörü dönem net kâr verileri incelendiğinde Ocak ayı nominal dönem net kârı 20 milyar TL iken, Kasım ayına gelindiğinde nominal dönem net kârı 389 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Kâr verilerinde meydana gelen hızlı artışta enflasyonist etkilerin olduğunu söylemek mümkündür.

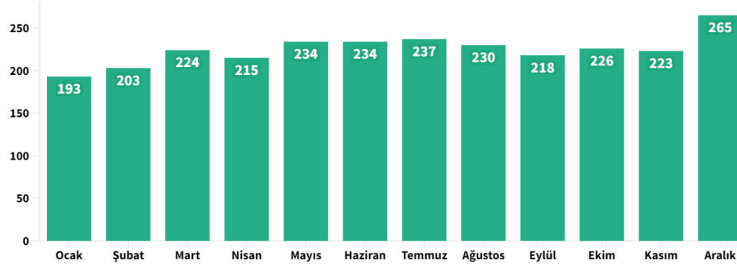
Sonuç ve Değerlendirme

TCMB, 2022 yılı içinde Merkez Bankası fiyat istikrarı bozulmalarında enerji maliyetleri ve küresel emtia fiyatlarının yükselişini ve ekonomik temellerden uzak bir fiyat oluşumunun olduğunu kaynak göstererek ağırlıklı olarak maliyet kaynaklı bir enflasyonist sürecin varlığına vurgu yapmıştır. Bu çerçevede maliyetlerin azaltılması, istihdamın

artması ve yüksek ekonomik büyüme oranlarının gerçekleşmesi için politika faizlerini yılın sonuna doğru yüzde 13 seviyesinden yüzde 9’a düşürmüştür. Ayrıca yüksek kur oranlarına karşın da 2022 yılı içinde rezervlerden müdahale eden Merkez Bankası, rezervleri artırmada swap işlemlerini aktif kullanmıştır. Hükümetin rekabetçi kur söylemi ve ihracat artışıyla cari fazla hedefi Merkez Bankası tarafından da desteklenmiş, 2022 yılı içinde döviz kuru 13 TL düzeylerinden 18 TL’ye gelmiş, 2022 Ağustos itibariyle döviz kurunun 18 TL düzeylerinde korunduğu gözlemlenmiştir. Merkez Bankasının döviz rezervlerini kontrol etmesi ve döviz rezerv artışları para piyasalarının yönetilmesi açısından önem arz etmektedir. Türkiye’nin son yıllarda yaşamış olduğu enflasyon sorunu, kur artışları ve düşük faiz politikası merkez bankasının rezervleri artırması gerekliliğini ortaya koymaktadır. TCMB, para piyasaları yönetiminde kur hareketliliğini azaltmada kur müdahale politikalarına sıkça başvurmuştur.

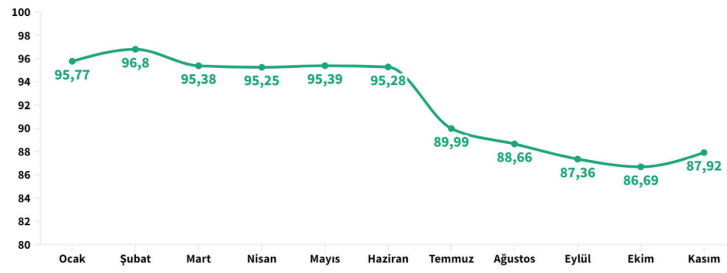
TCMB’nin 2022 yılı içinde izlemiş olduğu istihdam ve büyüme öncelikli politikalar, Merkez Bankası’nın düşük faiz politikası üzerinden para arzını artırmasına yol açmıştır. Para arzı artışı, kredilerde de bir artış meydana getirmiş ve bu durum talep kaynaklı enflasyonist sürece katkı sağlamıştır. TCMB, para politikası kararlarında her ne kadar enflasyon vurgusu yapsa da ana nedenin maliyet kaynaklı olduğuna dikkat çekmiştir. Merkez Bankası’nın uygulamış olduğu düşük faiz politikası, toplam mevduatta bir düşüş yaşanacağı endişesini ortaya koysa da hükümetin kur korumalı vadeli mevduat politikasını uygulaması ve Merkez Bankası’nın da bunu desteklemesi, toplam mevduattaki azalmaları engellemiş, toplam mevduatın 2022 yılı içinde artmasına da yol açmıştır. Böylelikle kredi-mevduat dengesinin sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Mevduat ve kredi faizi konusunda bankaların çekingен davranması, Merkez Bankası’nın faiz konusunda geri adım attırmamış aksine bankaların denetimi ve uyarılması sağlanmıştır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

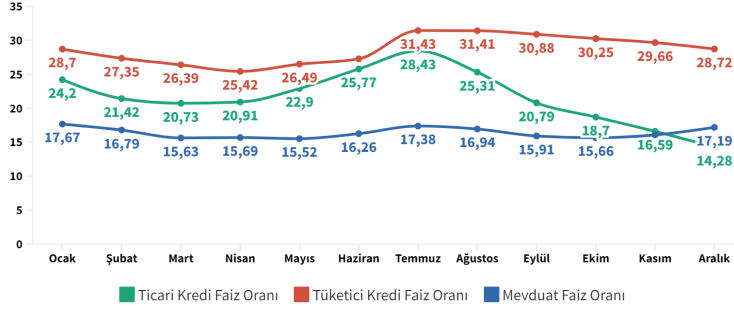
Şekil 98. TCMB'nin Bankacılık Sektörüne Kullandırdığı Krediler (Bin TL, 2022 Ocak-Şubat)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

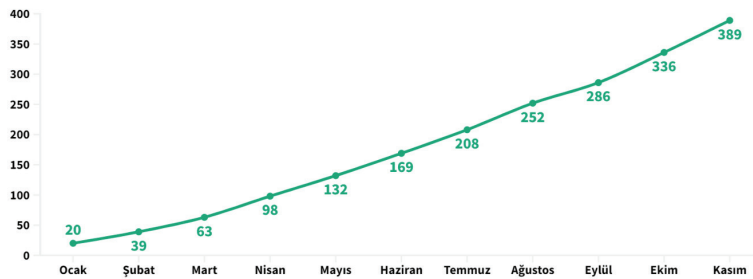
Şekil 99. Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (% , 2022 Ocak-Kasım)

Kaynak: TCMB, Bankacılık Verileri

Şekil 100. Kredi ve Mevduat Ağırlıklandırılmış Ortalama Faiz Oranları (% , 2022)

Kaynak: TCMB, Faiz İstatistikleri

Şekil 101. Bankacılık Sektörü Dönem Net Karı (Nominal, Milyar TL, 2022 Ocak-Kasım)

Kaynak: BDDK

Kamu Maliyesi

Yaşar Ayyıldız

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Maliye Bölümü

Kamu Maliyesi kavramı 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)'nda kapsam olarak "gelirlerin toplanması, harcamaların yapılması, açıkların finansmanı, kamunun varlık ve borçları ile diğer yükümlülüklerinin yönetimi..." şeklinde tanımlanmıştır. Anılan Kanunu'na göre Devlet Bütçesi; Merkezi Yönetim Bütçesi, Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçesi ve Mahalli İdareler Bütçesi şeklinde üç farklı bütçeden oluşmaktadır. Merkezi Yönetim Bütçesi de kendi içinde; Genel Bütçe, Özel Bütçe ve Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Bütçesi şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Bu kapsamda üç kısımdan oluşan bu analizin birinci kısmında merkezi yönetim bütçesi detaylı olarak ele alınarak (bütçe dengesi ve açıklarına değinilerek), bütçe giderleri ve gelirleri ana kalemler itibarıyla verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında genel devlet borçlanma gereği üzerinde durulmuş, üçüncü kısımda kamu borç dinamikleri; AB tanımlı genel yönetim borç stoku, kamu net borç stoku ve merkezi yönetim borç stoku (döviz-faiz yapısı itibarıyla) detaylı olarak analiz edilmiştir.

Merkezi Yönetim Bütçesi¹

2022 yılsonu bütçe gerçekleştirmelerine göre merkezi yönetim bütçe gelirlerinde yüzde 109,8, merkezi yönetim bütçe harcamalarında ise yüzde 103,9 artış yaşanmıştır. 2022 merkezi yönetim bütçe açığı ise (-278 milyar TL tahmin edilmişken yaklaşık yüzde 50,0 oranında daha düşük gerçekleşerek) -139 milyar TL olmuştur.

2021 merkezi yönetim bütçe açığı ise -202 milyar TL olarak gerçekleşmiş idi.

Bu çerçevede, 2022 yılında merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranının, yüzde 3,5 olan bütçe öngörüsünün altında kalarak yüzde 3,43 olarak gerçekleştiği, 2023 yılında ise yüzde 3,53 olacağı öngörülmektedir. 2021 yılında yüzde 2,63 olan genel devlet açığının GSYH'ye oranının ise 2022 yılında yüzde 3,22 ve 2023 yılında da yüzde 3,49 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Maastricht Kriterlerinde yer alan "üye devletlerin planlanan, ya da fiili kamu açıklarının gayri safi yurtiçi hasıllarına oranının yüzde 3'ü aşmaması" kuralı açısından bakıldığında, son yıllarda Türkiye ilk kez 2022 açık oranlarıyla Maastricht Kriterlerine göre sınırı aşmış bulunmaktadır.

Bütçe Dengesi

Son birkaç yıldır süregelen salgın ve enflasyon koşulları, kamu çalışanlarının maaş ve ücret artışları, mal ve hizmet alım maliyetlerinde yaşanan artışlar, enerji sübvansiyonları kaynaklı KİT'lere yapılan aktarımlar, sosyal güvenlik kurumlarına yapılan bütçe transferleri sebebiyle 2022 yılında, harcamalarda (beklentinin oldukça üzerinde) yüksek bir artış yaşanmıştır.

Diğer taraftan aynı dönemde, gelirlerde de öngörülenin üzerinde artış gerçekleşmesi sebebiyle 2021 yılında 202 milyar TL açık veren

1 Çalışmada 2022 yılına ilişkin bazı veriler, henüz yayınlanmadığından, geçici ya da üçüncü çeyrek rakamları ile verilmiştir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilimler
Merkezi Yönetim Bütçe Giderlerinden Faiz Hariç Harcama Tutarı (Milyar TL)	313	358	399	453	534	622	757	900	1070	1423	2631	
Merkezi Yönetim Bütçe Giderlerinden Faiz Harcamaları Tutarı (Milyar TL)	48	50	50	53	50	57	74	100	134	181	311	
Merkezi Yönetim Gelirleri (Milyar TL)	332	390	425	483	554	630	758	875	1.028	1.402	2.802	
Genel Bütçe Gelirleri (Milyar TL)	321	376	409	464	533	607	729	848	999	1.364	2.741	
Vergi Gelirleri (Milyar TL)	279	326	353	408	459	537	622	674	833	1.165	2.353	
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri (Milyar TL)	10	11	14	15	17	19	24	21	22	29	49	
Düzenleme ve Denetleme Kurumlarının Gelirleri (Milyar TL)	2	3	3	4	4	4	5	7	8	9	13	
Genel Devlet Borçlanma Gereği, (GSYH'ye Oranı, %)	0,92	0,64	0,52	0,1	1,38	1,83	2,36	3,04	3,93	2,63	3,22	
Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ye Oranı, %)	32,4	31,1	28,4	27,3	27,9	27,9	30,1	32,6	39,7	41,8	34,8	
Merkezi Yönetim İç Borç Stoku Dağılımı (%)	72,5	68,7	67,7	64,9	61,7	61,1	54,9	56,8	58,5	48,1	47,2	
Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku Dağılımı (%)	27,5	31,3	32,3	35,1	38,3	38,9	45,1	43,2	41,5	51,9	52,8	
Merkezi Yönetim TL Borç Stoku Dağılımı (%)	72,5	68,7	67,7	64,9	61,7	61	54,4	50,3	43,8	34	34,5	
Merkezi Yönetim Döviz Borç Stoku Dağılımı (%)	27,5	31,3	32,3	35,1	38,3	39	45,6	49,7	56,2	66	65,5	

Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Yıllık Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilimler
Harcamalar	362	408	449	506	584	678	831	1.000	1.204	1.604	2.941	
1-Faiz Hariç Harcama	313	358	399	453	534	622	757	900	1.070	1.423	2.631	
Personel Giderleri	86	96	110	125	149	162	201	250	288	346	615	
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi	15	16	19	21	25	27	34	43	48	57	97	
Mal ve Hizmet Alımları	33	36	41	46	54	64	72	84	97	133	257	
Cari Transferler	129	149	162	183	225	271	323	400	498	627	1.126	
Sermaye Giderleri	34	44	48	57	60	71	88	81	94	131	276	
Sermaye Transferleri	6	8	8	10	9	13	17	16	15	25	49	
Borç Verme	10	9	11	11	13	13	22	25	30	102	210	
Yedek Ödenekler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
2-Faiz Harcamaları	48	50	50	53	50	57	74	100	134	181	311	

Kaynak: T.C. HMB, MGM. Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 7. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilimler
Merkezi Yönetim Gelirleri	332	390	425	483	554	630	758	875	1.028	1.402	2.802	
Genel Bütçe Gelirleri	321	376	409	464	533	607	729	848	999	1.364	2.741	
Vergi Gelirleri	279	326	353	408	459	537	622	674	833	1.165	2.353	
Özel Bütçeli İdare. Öz Gelirleri	10	11	14	15	17	19	24	21	22	29	49	
Düzen. ve Denet. Kur. Gelirleri	2	3	3	4	4	4	5	7	8	9	13	

Kaynak: T.C. HMB, MGM. Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

merkezi yönetim bütçe dengesi, 2022 yılında beklentinin de hayli altında olacak şekilde 139 milyar TL açıkla kapanmıştır.

Bütçe Giderleri

Bütçe giderlerinde, salgın hastalık ve enflasyon koşullarının ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar neticesinde artış meydana gelmiştir. Son on yılda faiz harcamaları 6 kat artarken merkezi yönetim bütçe toplam giderleri ve faiz hariç harcama giderleri 8 kattan fazla artmıştır. Bütçenin cari transferler ve borç verme kalemlerinde ortaya çıkan ortalamanın üzerindeki artışlar faiz dışı harcamalardaki yükselişte belirleyici olmuştur. 2022 yılında bütçe giderleri 2 trilyon 941 milyar 420 milyon TL, faiz hariç bütçe giderleri 2 trilyon 630 milyar 517 milyon TL olmuştur.

2022 yılında bütçe giderlerindeki artışa en büyük katkıyı cari transferler yapmıştır. Bu dönemde cari transferler 1 trilyon 126 milyar 152 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Bunda; sağlık, emeklilik, sosyal yardım giderleriyle gelirden mahalli idareler ve fonlara ayrılan paylarda yaşanan artışlar ve kur korumalı mevduat kapsamında yapılan ödemeler etkili olmuştur.

Personel giderleri, bütçe giderlerinde yaşanan artışta en yüksek ikinci belirleyici etken olmuştur. Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri dahil personel giderleri, bu dönemde 615 milyar 278 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Toplu sözleşmede belirlenen genel maaş ve ücret artışına ilave olarak ocak ile temmuz aylarında verilen enflasyon farkı personel giderlerinde yaşanan artışta temel etken olmuştur.

2021 yılında 101 milyar 978 milyon TL olan borç verme kalemi, 2022 yılında 209 milyar 944 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, enerji fiyatlarında yaşanan artışların tüketicilere yansıtılmaması politikası gereğince BOTAŞ'a yapılan transferler etkili olmuştur.

2022 yılında mal ve hizmet alım giderleri artan maliyetlerin etkisiyle 257 milyar 076 milyon TL

olmuştur. 2022 yılında sermaye giderleri ve sermaye transferleri toplamından oluşan yatırım giderleri 325 milyar 226 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Bütçe Gelirleri

Son on yılda genel bütçe gelirleri 7,8 kat, özel bütçeli idarelerin öz gelirleri 4,3 kat, düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri 5,1 kat artması neticesinde toplam bütçe gelirleri de 7,7 kat artmıştır. 2022 yılında, merkezi yönetim bütçe gelirleri 2 trilyon 802 milyar 355 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde genel bütçe vergi gelirleri 2 trilyon 353 milyar 286 milyon TL, vergi dışı gelirler ise 387 milyar 287 milyon TL olmuştur. Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin oluşumunda yüzde 97,8 oranıyla en büyük pay genel bütçe gelirlerindedir. Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri ile Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri ise sırasıyla yalnızca yüzde 1,7 ve 0,5 paya sahiptir.

Genel bütçe gelirlerinin içerisinde de yüzde 85,9 oranıyla en büyük pay vergi gelirlerinde iken vergi dışı gelirlerin payı yüzde 14,1 şeklindedir. Vergi gelirlerinin dağılımında en büyük pay yüzde 24,6 oranı ile İthalde Alınan Katma Değer Vergisindedir. Bunun dışında oranlar; Kurumlar Vergisi yüzde 21,6, Özel Tüketim Vergisi yüzde 17,8, Gelir Vergisi yüzde 15,1 ve Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi yüzde 7,4 şeklinde olup bu beş verginin toplam oranı vergi gelirlerinin yüzde 86,6'sı şeklinde gerçekleşmiştir. İthalde alınan KDV gelirleri, 2022 yılında 578 milyar 965 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, ithalat ve döviz kurlarında yaşanan artış etkili olmuştur.

Kurumlar vergisi tahsilatı ise 2022 yılında, 507 milyar 452 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Genel bütçe gelirleri 2021 yılına oranla yaklaşık 2 kat artarken kurumlar vergisi yaklaşık üç kata yakın (2,9) artış göstermiştir. Bunda, fiyat artışları kaynaklı kurum gelirlerinde görülen performans artışı etkili olmuştur. ÖTV gelirlerinin (2 kat) artışına, 167 milyar 141 milyon TL olarak

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 8. Merkezi Yönetim Borç Stoku Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
İç Borç Stoku	386,5	403	414,6	440,1	468,6	535,4	586,1	755,1	1.060,40	1.321,20	1.905,30	
Dış Borç Stoku	146,4	183,2	197,9	238,1	291,3	341	481	574	752,5	1.426,60	2.127,90	
TL Stok	386,5	403	414,6	440,1	468,6	535,1	580,3	668,5	794,4	933,2	1.392,10	
Döviz Stok	146,4	183,2	197,9	238,1	291,3	341,4	486,8	660,5	1.018,40	1.814,60	2.641,10	
Sabit	318,6	360,5	399,6	458,6	530,4	646,7	803,8	983	1.271,40	1.919,60	2.862,10	
Değişken	138	129,5	112	120,2	122,7	110,2	128	173,7	290,5	536,5	773,4	
TÜFE'ye Endeksli	76,3	96,2	100,9	99,4	106,8	119,6	135,4	172,3	250,9	291,6	397,7	
Toplam Stok	532,9	586,2	612,5	678,2	760	876,5	1.067,10	1.329,10	1.812,80	2.747,80	4.033,20	

Tablo 9. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Yıllık Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)

	2021 Tutar	2022		
		Tutar	MYG	% Dağılım GBG VG
Merkezi Yönetim Gelirleri	1.402.038	2.802.355	100,0	
Genel Bütçe Gelirleri	1.364.107	2.740.573	97,8	100,0
I-Vergi Gelirleri	1.164.988	2.353.286		85,9 100,0
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	261.885	578.965		24,6
Kurumlar Vergisi	177.973	507.452		21,6
Özel Tüketim Vergisi	205.392	419.791		17,8
Gelir Vergisi	219.656	356.454		15,1
Dâhilde Alınan Katma Değer Vergisi	123.458	175.135		7,4
Harçlar	42.085	76.645		3,3
Gümrük Vergileri	34.444	76.517		3,3
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	33.029	58.638		2,5
Damga Vergisi	28.203	41.943		1,8
Motorlu Taşıtlar Vergisi	18.836	23.626		1,0
Şans Oyunları Vergisi	6.092	10.300		0,4
Özel İletişim Vergisi	6.618	9.298		0,4
Diğer Vergiler	1.103	7.558		0,3
Dijital Hizmet Vergisi	2.830	5.475		0,2
Veraset ve İntikal Vergisi	2.255	2.886		0,1
Diğer Dış Ticaret Gelirleri	1.148	2.560		0,1
Değerli Konut Vergisi	23	40		0,0
Dâhilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergileri	-41	0		0,0
II-Vergi Dışı Gelirleri	199.119	387.287		14,1
Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	28.958	48.936	1,7	
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	8.972	12.847	0,5	

Kaynak: T.C. HMB, MGM. Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

gerçekleşen motorlu taşıt araçlarından alınan ÖTV tahsilatı en büyük katkıyı sağlamıştır. Bunda motorlu taşıt araçları fiyatlarının aşırı yükselmesi sebep olmuştur. ÖTV gelirlerinin (2 kat) artışına 101 milyar 275 milyon TL olarak gerçekleşen tütün mamulleri üzerinden yapılan ÖTV tahsilatı da en büyük ikinci katkıyı sağlamıştır. Gelir vergisi tahsilatı, 2022 yılında 356 milyar 454 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Asgari ücret ile diğer ücretlilere yapılan artışlar yaşanan yükselişte temel belirleyici olmuştur. Dâhilde alınan KDV tahsilatı, 2022 yılında 175 milyar 135 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. İç talepteki güçlü seyir ile makroekonomik göstergelerde yaşanan gelişmeler söz konusu artışta belirleyici olmuştur.

Merkezi Yönetim Bütçesi vergi dışı gelirleri 387 milyar 287 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Vergi dışı gelirlerde yaşanan yükselişte faizler, paylar ve cezalardaki artış etkili olmuştur.

Genel Devlet Dengesi

2021 yılında yüzde 2,63 olan genel devlet açığının 2022 yılında yüzde 3,22'ye yükseleceği, 2023 yılında ise yüzde 3,49 olacağı öngörülmektedir. Türkiye açısından faiz dışı fazlanın önemi büyük olup 2002 sonrası uygulanan maliye politikaları ile bu süreç özellikle 2006 yılı bütçesinde uzun yıllar verilen çabalar sonucu önemli oranda başarılmıştır. Ancak akabinde gelen 2008 krizi ve 2016 yıllarından itibaren bütçe açığı yavaş yavaş da olsa giderek artmaya başlamıştır. Son yıllardaki salgın hastalık, global kriz ve iktisadi yavaşlamaya rağmen en azından kontrol edilebilir seviyede tutulabildiği anlaşılmaktadır.

Kamu Borç Dinamikleri

AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku

AB bünyesinde "Maastricht Kriterleri" çerçevesinde hesaplanmakta olan AB tanımlı genel

yönetim borç stoku, hesaplanırken genel yönetimi oluşturan kurum ve kuruluşların iç ve dış borç stokları toplanarak genel yönetim brüt borç stoku elde edilmekte ve genel yönetim brüt borç stoku toplamına üç temel ayarlama kalemi yansıtılmaktadır. Böylece uluslararası standartlara uygun genel yönetim borç stoku verileri elde edilmekte ve uluslararası karşılaştırmalara imkan sağlanmaktadır.

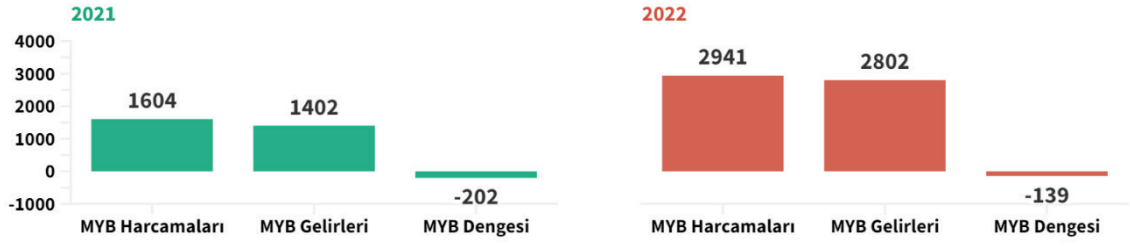
Türkiye'de 2022 yılının üçüncü çeyreğinde AB tanımlı genel yönetim borç stoku, GSYH'ye oranla düşük bir seviyededir. 2021 yılında yüzde 41,8 olan AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ye oranı 2022 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla öngörülenden daha düşük bir şekilde yüzde 34,8 olarak gerçekleşmiştir. (2022 yılı sonunda yüzde 36,7 olarak gerçekleşmesi öngörülmüş idi). AB tanımlı borç stokunun GSYH'ye oranının 2023 yılında azalarak yüzde 35,2 olması öngörülmektedir. Söz konusu stokun 2024 ve 2025 yıllarında ise sırasıyla yüzde 33,6 ve yüzde 32,1'e gerilemesi beklenmektedir.

Maastricht Kriterlerinde yer alan, "Üye devletlerin planlanan, ya da fiili kamu borç stoklarının, gayri safi yurtiçi hasıllarına oranının yüzde 60'ı geçmemesi zorunludur." kuralı açısından bakıldığında 2003 yılından bu yana Türkiye Maastricht Kriterlerine göre oldukça iyi bir pozisyonundadır.

Kamu Net Borç Stoku

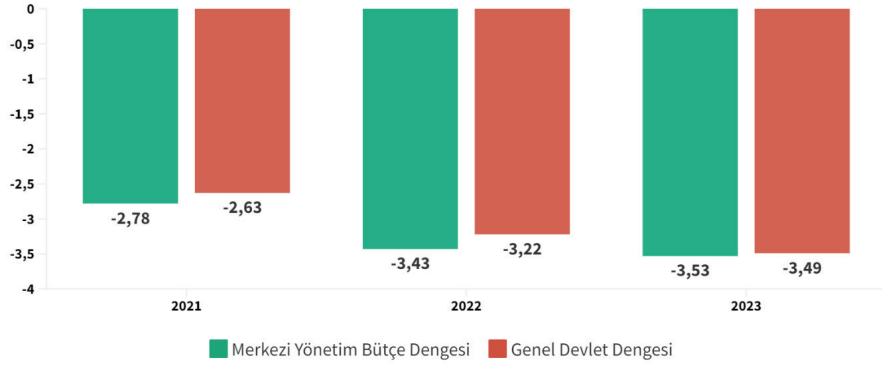
Kamu net borç stoku, kamu sektörünün iç ve dış borç yükümlülükleri toplamından kamu sektörünün elinde bulundurduğu varlıkların (TCMB Net Varlıkları + Kamu Varlıkları + İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları) çıkarılması suretiyle hesaplanmaktadır. Kamu net borç stokunun GSYH'ya oranı, son iki yılda yüzde 19,2 ve 20,5 seviyesinde iken 2022 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 18,3 olmuştur. Üçüncü çeyrek itibarıyla kamu brüt borç stoku 4 trilyon 106 milyar 100 milyon TL, kamu net borç stoku 2 trilyon 297 milyar 200 milyon TL şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

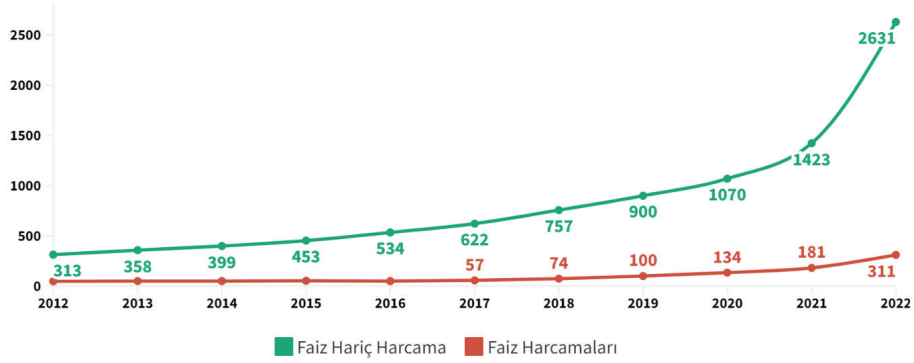
Şekil 102. Merkezi Yönetim Bütçesi, (Milyar TL, 2021-2022)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, SBB. Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

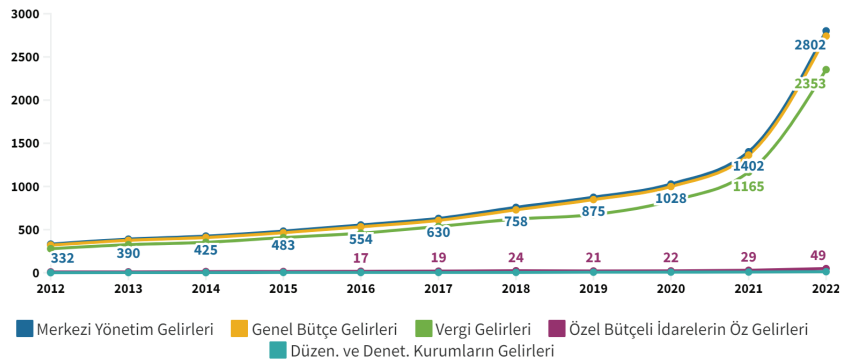
Şekil 103. Merkezi Yönetim ve Genel Devlet Dengesi, (GSYH'ye Oran, %, 2021-2023)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, SBB, T.C. HMB, MGM. Kamu Kesimi İstatistikleri ve Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 104. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Yıllık Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, SBB Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu

Şekil 105. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri Gerçekleşme Tutarları (Milyar TL, 2012-2022)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, SBB Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu

Merkezi Yönetim Borç Stoku

2021 yılı sonu itibarıyla 2 trilyon 747 milyar 819 milyon TL olarak gerçekleşen merkezi yönetim borç stoku 2022 yılı sonu itibarıyla 4 trilyon 033 milyar 241 milyon TL olmuştur. Borç stokundaki artışın 584 milyar 142 milyon TL'si iç borç stokundan, 701 milyar 281 milyon TL'si ise dış borç stokundaki artıştan kaynaklanmaktadır. 2022 yılı sonu itibarıyla iç borç stoku 1 trilyon 905 milyar 331 milyon TL, dış borç stoku da 2 trilyon 127 milyar 910 milyon TL olmuştur. 2022 yılı sonu itibarıyla TL borç stoku 1 trilyon 392 milyar 129 milyon TL, döviz borç stoku da 2 trilyon 641 milyar 112 milyon TL olmuştur. 2022 yılı sonu itibarıyla toplam stok içerisinde sabit faizli borç stokunun tutarı 2 trilyon 862 milyar 145 milyon TL, değişken faizli borç stokunun tutarı 773 milyar 434 milyon TL ve TÜFE'ye Endeksli borç stokunun tutarı 397 milyar 662 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Son birkaç yılda önemli bir değişiklikte adeta makas değişimi yaşanmış ve uzun yıllardır süregelen yapı adım adım değişerek TL-döviz borç stoku yapısı ve buna da bağlı olarak da iç-dış borç stoku yapısı değişmeye başlamıştır. 2020 yılında döviz borç stoku TL borç stokunu geçerek dış borç tutarı daha yüksek gerçekleşmeye başlamış ve bu durum sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir.

MY İç- Dış Borç Stoku Dağılımı

Toplam stok içerisindeki iç-dış borç yapısına bakıldığında, uzun bir süredir tutar olarak iç borç daha yüksek iken 2021 yılında iç-dış borç yapısı değişmiş ve dış borç tutarı daha yüksek gerçekleşmiştir. 2022 yılında da iç borç tutarının 1 trilyon 905 milyar 331 milyon TL ve dış borç tutarının 2 trilyon 127 milyar 910 milyon TL gerçekleşmesiyle artış trendi devam etmektedir. 2022 yılı sonu itibarıyla merkezi yönetim borç stoku içerisinde iç borç stokunun payı yüzde 47,2, dış borç stokunun payı ise yüzde 52,8 olarak gerçekleşmiştir.

MY TL - Döviz Borç Stoku Dağılımı

Toplam stok içerisindeki TL-döviz yapısına bakıldığında, uzun bir süredir tutar olarak TL stok daha yüksek iken 2020 yılında TL-döviz borç yapısı değişmiş ve döviz borç tutarı daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum, 2022 yılı sonu itibarıyla TL borç tutarının 1 trilyon 392 milyar 129 milyon TL ve Döviz borç tutarının 2 trilyon 641 milyar 112 milyon TL gerçekleşmesiyle artarak devam etmektedir. 2022 yılı sonu itibarıyla merkezi yönetim borç stoku içerisinde TL borç stokunun payı yüzde 34,5 döviz borç stokunun payı ise yüzde 65,5 olarak gerçekleşmiştir.

MY Borç Stoku Faiz Yapısı Dağılımı

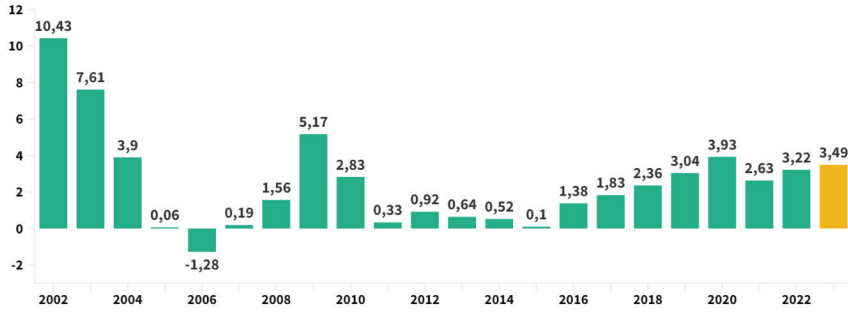
Borç stoku faiz yapısı da son yıllarda giderek değişmektedir. Son on yılda toplam stok içerisinde değişken faizli borç stoku ile TÜFE'ye Endeksli borç stokundaki artışlar nispeten yavaş seyrederken, sabit faizli borç stokunun son dört beş yılda nispeten daha hızlı bir yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir.

2022 yılı sonu itibarıyla toplam stok içerisinde TÜFE'ye Endeksli borç stoku 397 milyar 662 milyon TL, değişken faizli borç stoku 773 milyar 434 milyon TL ve sabit faizli borç stoku 2 trilyon 862 milyar 145 milyon TL olmuştur. 2022 yılı sonunda toplam stok içerisinde sabit faizli borç stokunun payı yüzde 71,0, değişken faizli borç stokunun payı yüzde 19,2 ve TÜFE'ye Endeksli borç stokunun payı yüzde 9,9 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

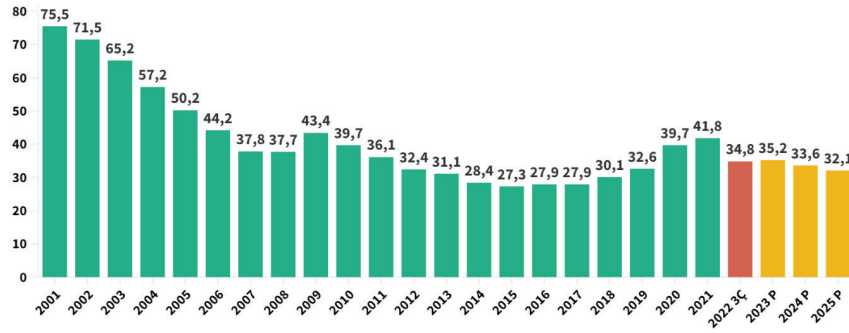
Son yıllardaki ulusal ve küresel gelişmeler nedeniyle 2022 yılında, kamu harcamalarında beklentinin oldukça üzerinde yüksek bir artış yaşanmıştır. Ancak aynı dönemde, kamu gelirlerinde de öngörülenin üzerinde artış gerçekleşmesi sebebiyle merkezi yönetim bütçe dengesi, beklentinin de hayli altında olacak şekilde az bir açlıkla kapanmıştır. Bu gelişmelere rağmen 2022

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Şekil 106. Genel Devlet Borçlanma Gereği, (GSYH'ya Oran, %, 2002-2022)

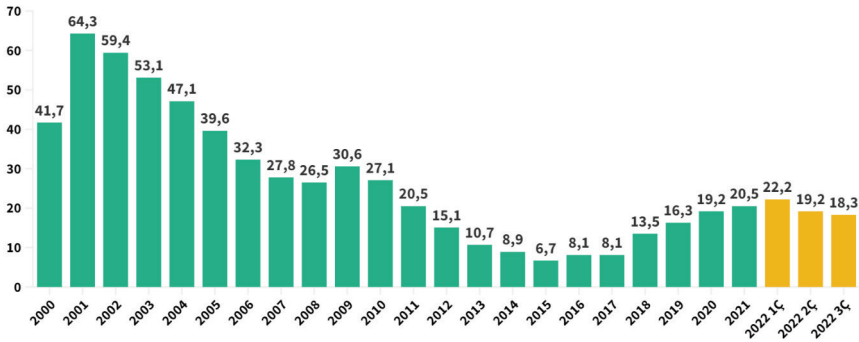
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, SBB Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ç: Çeyrek
P: OVP Program

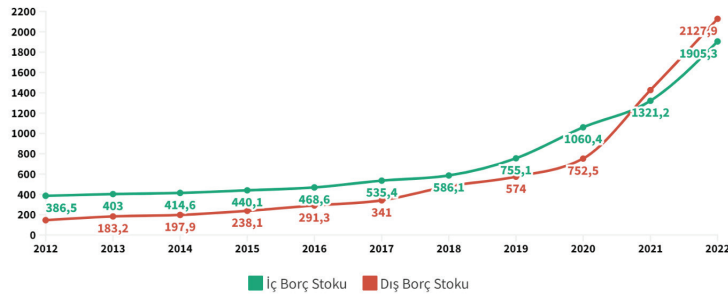
Şekil 107. Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ye Oranı, %, 2001-2025)

Kaynak: T.C. HMB, Kamu Finansmanı İstatistikleri ve AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 108. Kamu Net Borç Stoku (GSYH'ye Oranı, %, 2000-2022)

Kaynak: T.C. HMB, Kamu Finansmanı İstatistikleri ve Kamu Net Borç Stoku İstatistikleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

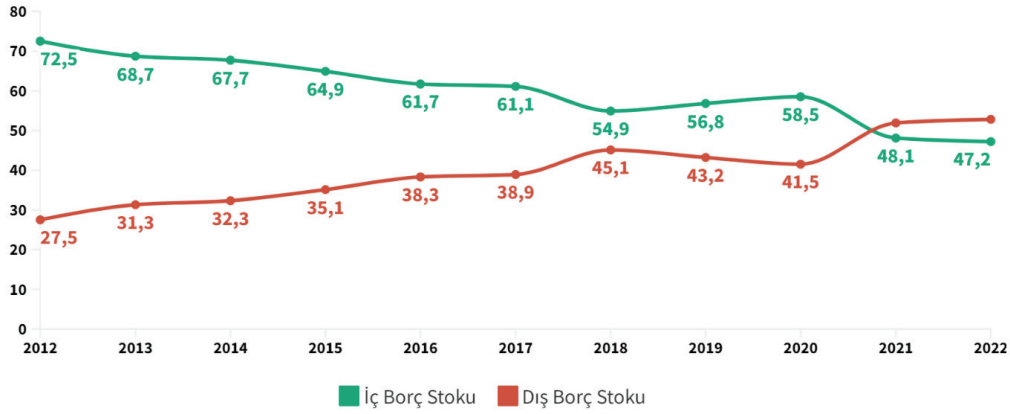
Şekil 109. Merkezi Yönetim Borç Stoku; İç Borç-Dış Borç Dağılımı (Milyar TL, 2012-2022)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) Borç İstatistikleri

yılındaki açık oranının gayri safi yurtiçi hasılaya göre yüzde 3'ü aşması nedeni ile Türkiye son yıllarda ilk kez, Maastricht Kriterlerini karşılayamama noktasına gelmiş bulunmaktadır.

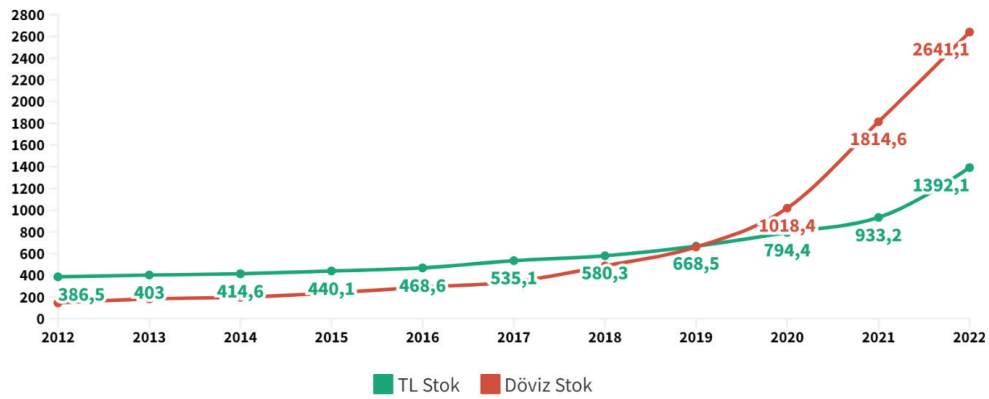
2022 yılında bütçe giderlerindeki artışa en yüksek katkıyı cari transferler yapmışken en yüksek ikinci belirleyici personel giderleri olmuştur. Cari transferlerin yükselmesinde de sağlık, emeklilik, sosyal yardım giderleri ile gelirden mahalli idareler ve fonlara ayrılan paylarda yaşanan artışlar ve kur korumalı mevduat kapsamında yapılan ödemeler etkili olmuştur. Genel bütçe gelirlerinin içerisinde de yüzde 85'in üzerinde oranla en büyük pay vergi gelirlerinde iken vergi dışı gelirlerin payı oldukça düşük düzeydedir.

Bütçe açığının, son yıllardaki gelişmeler nedeniyle yavaş yavaş da olsa giderek artmaya başladığı görülmektedir. Uzun yıllardır süregelen TL-döviz borç stoku yapısı ve buna da bağlı olarak iç-dış borç stoku yapısı değişmeye başlamış olmasına rağmen en azından şimdilik, bütçe açığının kontrol edilebilir seviyede tutulabildiği anlaşılmaktadır. AB tanımlı genel yönetim borç stoku açısından bakıldığında, 2003 yılından bu yana Türkiye Maastricht Kriterlerine (borç stğunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranının yüzde 60'ı geçmemesi kuralı) göre son yıllardaki yüzde 30 civarındaki oranlarla aslında oldukça iyi bir pozisyonundadır.

Şekil 110. Merkezi Yönetim Borç Stoku; İç Borç-Dış Borç Dağılımı (% 2012-2022)

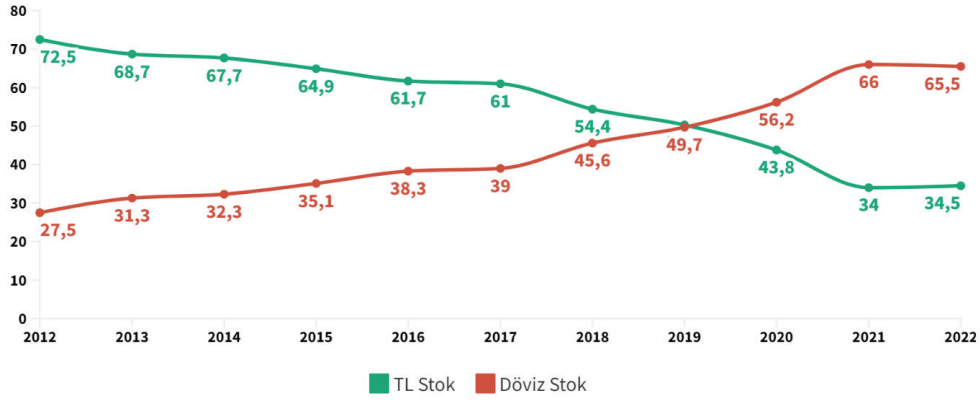
Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) Borç İstatistikleri

Şekil 111. Merkezi Yönetim Borç Stoku; TL-Döviz Dağılımı (Milyar TL, 2012-2022)

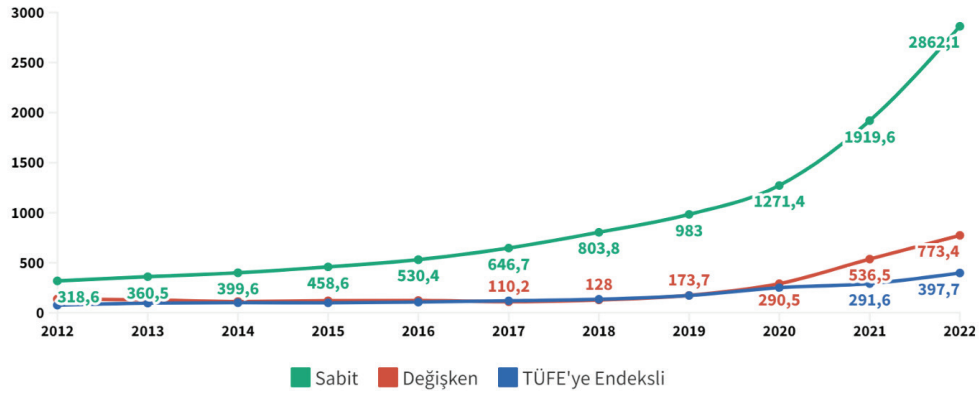
Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) Borç İstatistikleri

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

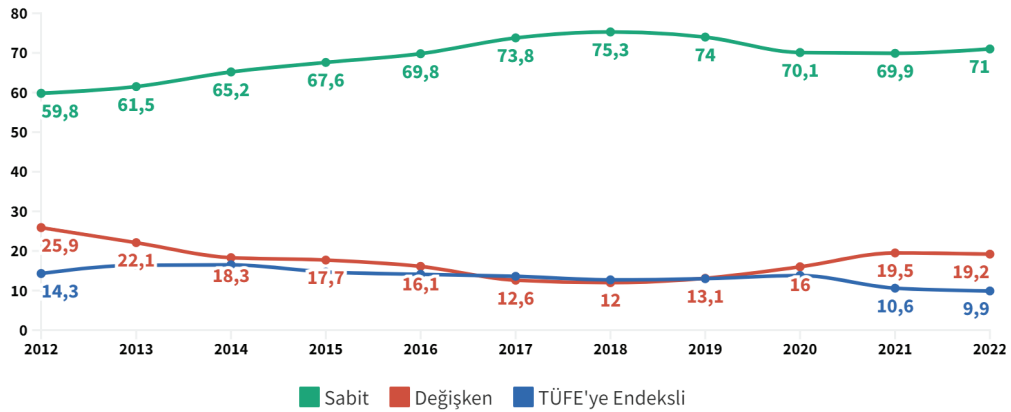
Şekil 112. Merkezi Yönetim Borç Stoku; TL Döviz Dağılımı (%; 2012-2022)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)

Şekil 113. Merkezi Yönetim Borç Stoku; Faiz Yapısı Dağılımı (Milyar TL; 2012-2022)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)

Şekil 114. Merkezi Yönetim Borç Stoku; Faiz Yapısı Dağılımı (%; 2012-2022)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)

Enflasyon

Cengizhan Yıldırım

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü

Fiyat, yatırımcı veya tüketici olsun tüm ekonomik aktörlerin karar alırken dikkate aldığı temel bir göstergedir. Ekonomik kararların rasyonel olabilmesi için bu temel değişkende bir istikrarın olması gerekmektedir. Fakat hem dünyada hem de Türkiye’de 2022 yılına ekonomik olarak enflasyon damga vurmuştur.

Türkiye’nin uzun bir enflasyon tarihi vardır. Enflasyonun olduğu yılların sayısı olmadığı yılların sayısından daha fazladır. II. Dünya Savaşı yılları, 1950’li yılların ikinci yarısı ve 1971-2004 döneminde kesintisiz olarak çift haneli enflasyon rakamları görülmüştür. 2005 yılından itibaren 2017 yılına kadar görece olarak fiyat istikrarının sağlanması enflasyonun biraz olsun unutulmasına neden olmuştur ancak 2017 yılından itibaren fiyat istikrarı tekrar bozulmuştur.

Görece fiyat istikrarının sağlandığı dönemde bile Türkiye’de enflasyon aslında hiç de az değildi. Başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere birçok ülke 2022 yılında yüzde 7-8 gibi enflasyon rakamlarını görünce paniklemiş ve enflasyona karşı sert tedbirler alma yoluna gitmişlerdir çünkü 2022 yılında Türkiye’de olduğu gibi yüzde 10’ya yakın seyreden enflasyonun bir anda iki hane hatta üç haneye çıkma ihtimali vardır.

2017’den itibaren Türkiye’de döviz kurunun ve enflasyonun kontrolden çıkmasının ana sebebi merkez bankasının bağımsızlığının ciddi şekilde zedelenmesi ve bunun yanı sıra yanlış uygulanan para politikasıdır. TCMB’nin tarihinde çok da görülmeyecek şekilde son 3 başkanın görevden alınması merkez bankasının araç bağımsızlığının sona erdiği anlamına gelmektedir. Cumhurbaşkanının açık bir şekilde faizin düşürüleceğini beyan

etmesi ve ekonomi bakanının 2022’nin başında yaptığı “politika faizini önemsizleştirdik” açıklaması enflasyonist sürecin daha da hızlanmasına neden olmuştur. Dünyadaki enflasyonist konjonktür de düşünüldüğünde tam da ihtiyaç duyulduğu zamanda bir kurum olarak Merkez Bankası ve uygulayabileceği politikalar kaybedilmiştir.

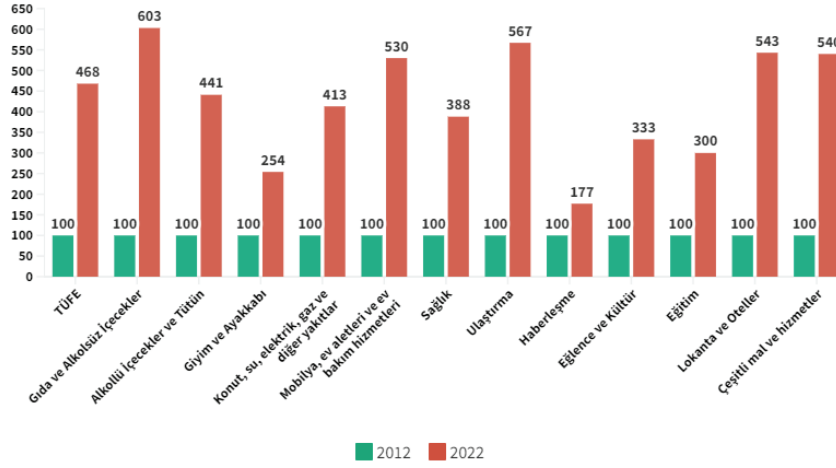
Merkez Bankası’nın bağımsızlığının ve güvenilirliğinin önemi 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde petrol krizinin etkisiyle yine tüm dünyada ön plana çıkan enflasyonla mücadeleyi yürüten ve başarı sağlayan esas kurumlar merkez bankaları olmuştur. Gerek 2007-2008 Finansal Krizi gerekse Covid-19 döneminde merkez bankalarının genişleyici para politikaları kurtarıcı olmuştur. Finansal Kriz ile başlayan genişleme süreci Covid-19 ile büyük hız kazanmış ancak 2022 yılına kadar önemli bir enflasyon sorunu ortaya çıkmamıştır. Hatta Fed, salgından hemen önce 2019 yılında ABD ekonomisini reflasyon sürecine sokmak için faizleri düşürme kararı almıştır. Salgın döneminde negatif faizlere ve devasa bilanço genişlemelerine rağmen enflasyonist bir dönemin yaşanmamasının nedeni bağımsız ve güvenilir olan merkez bankalarının yürüttüğü iletişim politikasının başarısıdır. Bu konu gerek Monetarist Okul gerekse Yeni Klasik Okul içerisinde detaylı olarak tartışılmıştır. Bağımsız ve güvenilir bir merkez bankası olmadan enflasyonla mücadele edilemez. Nitekim birçok ülkede 2022 yılında enflasyonla mücadelede başarılı olunmasının nedeni yine bağımsız ve güvenilir merkez bankalarıdır.

Merkez Bankası, Eylül 2021’de para politikası faiz oranı indirimlerine başlayarak Aralık 2021’e

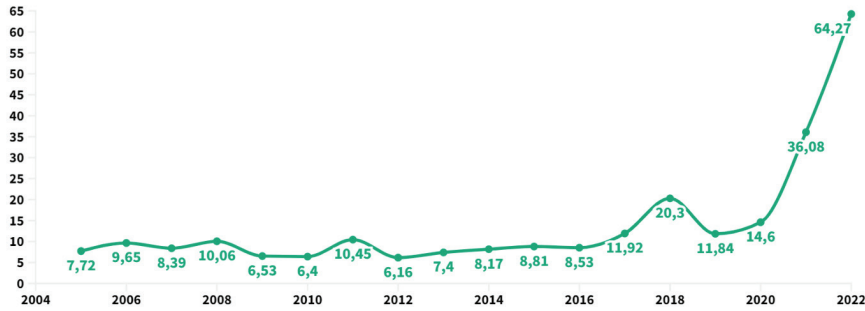
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Türkiye Enflasyon Oranı (%)	6,16	7,4	8,17	8,81	8,53	11,92	20,3	11,84	14,6	36,08	64,27
Yİ-ÜFE değişim Oranı (%)	2,45	6,97	6,36	5,71	9,94	15,47	33,64	7,36	25,15	79,89	97,72
TÜFE	100	107	117	126	136	151	176	202	227	272	468
Gıda ve Alkolsüz İçecekler TÜFE (2012=100)	100	109	123	137	144	163	192	230	261	325	603
Alkollü İçecekler ve Tütün TÜFE (2012=100)	100	115	120	125	148	171	173	216	251	263	441
Giyim ve Ayakkabı TÜFE (2012=100)	100	106	115	122	131	140	159	168	178	193	254
Konut, Su, Elek., Gaz ve Diğer TÜFE (2012=100)	100	107	113	122	130	140	163	184	207	244	413
Mobil, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri TÜFE (2012=100)	100	105	114	123	134	145	179	213	235	294	530
Sağlık TÜFE (2012=100)	100	103	111	120	131	147	165	194	222	262	388
Ulaştırma TÜFE (2012=100)	100	107	117	119	128	149	182	200	224	284	567
Haberleşme TÜFE (2012=100)	100	105	106	109	112	116	121	129	134	143	177
Eğlence ve Kültür TÜFE (2012=100)	100	103	110	120	129	141	159	182	195	220	333
Eğitim TÜFE (2012=100)	100	107	117	125	135	149	164	187	206	231	300
Lokanta ve Oteller TÜFE (2012=100)	100	109	124	140	155	171	196	231	259	314	543
Çeşitli Mal ve Hizmetler TÜFE (2012=100)	100	105	112	124	138	155	186	226	277	331	540

Şekil 115. Ana Mal Grupları İtibarıyla TÜFE (2012=100, 2012 ve 2022)

Kaynak: TÜİK, Enflasyon ve Fiyat

Şekil 116. Türkiye Enflasyon Oranı (% , 2004-2022)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

kadar para politikası faiz oranını yüzde 19'dan yüzde 14'e kadar indirdi. Özellikle Ekim ayındaki 200 baz puanlık indirim piyasalar tarafından hiç beklenmiyordu. Nitekim bu, dolar/TL kurunun yaklaşık 8 liradan 18 liraya çıkmasına sebep olan büyük etkenlerden birini oluşturdu. Para politikası faiz oranı Temmuz 2022'ye kadar sabit kaldı ancak bu tarihten itibaren tekrar indirimler başladı. Kasım-2022'de faizler tek hane oldu.

Merkez Bankası'nın faiz indirimleri döviz kuru dolayısıyla da enflasyon üzerinde etki etmektedir. Merkez Bankası'nın döviz satışları ile nominal kurun yükselmesini engellemeye çalışsa da bu durum Türkiye'nin ekonomik kırılganlığını artırmaktadır.

Uygulanan para politikası sonucu 2022 yılına yüzde 48,69 ile başlayan enflasyon, Ekim ayına kadar yüzde 85,51'e kesintisiz yükselişini sürdürmüştür. Bu yükseliş Türkiye ekonomisi için bile oldukça hızlı kabul edilebilir. Enflasyon, Kasım ve Aralık aylarında baz etkisiyle gerilemiş ve yılı yüzde 64,27 ile tamamlamıştır.

2022 yılına ana harcama grupları itibariyle bakıldığında en çok artışın yüzde 79,83 ile konut grubunda olduğu görülmektedir. Bu artış esas olarak yılın son çeyreğinde gerçekleşmiş ve yükselen konut fiyatları ve kiralar tüm Türkiye'de şikayet edilen bir konu haline gelmiştir. İkinci sırada yüzde 77,87'lik artışla gıda ve alkolsüz içecekler harcama grubu yer almaktadır. Bu gruptaki maliyet kaynaklı artışın yıllardır TÜFE'nin üzerinde olması enflasyonun yoksul kesim tarafından çok daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır.

Ulaştırma harcama grubu 2022 yılında yüzde 54,45'lik bir artış gösterse de Ekim ayı itibariyle bu kalemdeki artış yüzde 117 seviyesini aşmıştır. Eğitim, haberleşme ve giyim ve ayakkabı harcama gruplarında TÜFE'ye bakıldığında fiyat artışları daha makul kabul edilebilir.

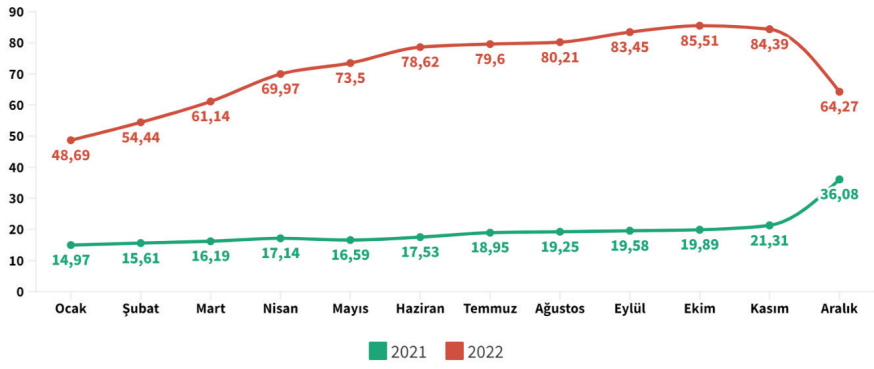
Enflasyon olarak açıklanan rakam ağırlıklandırılmış ortalama bir rakamdır. Sepette bulunan mal ve hizmetlerin fiyatındaki hareketlerin seyri ortaya koyar. Açıklanan rakam tüm mal ve

hizmetlerin fiyatlarının aynı oranda arttığı anlamına gelmez. Bazı ürünlerin fiyatı düşerken bazı ürünlerin fiyatı çok hızlı şekilde yükselebilir. Bu durum görece fiyatların sürekli olarak değişmesine neden olur. Ana gruplar itibariyle görece fiyatları nasıl değiştiği tablodan izlenebilir. 2012 yılında bütün grupların 100 olduğu durumda 2022 yılında haberleşme grubu endeksi 177 olmuşken gıda ve alkolsüz içecekler 603'e yükselmiştir.

Yİ-ÜFE 2017 yılından itibaren artış eğilimine girmiş ancak 2019 yılında tekrar tek haneye dönmüştür. 2019 yılındaki bu düşüşün nedeni petrol fiyatları başta olmak üzere dünya genelinde fiyatlardır. Yİ-ÜFE'nin 2020 yılından itibaren hızla yükselmesinin asıl nedeni döviz kurunda görülen yükselmelerdir. 2016 yılının sonunda 3,54 TL olan dolar kuru, 2017 sonunda 3.82 TL'ye, 2018 sonunda 5,27 TL'ye, 2019 sonunda 5,95 TL'ye, 2020 sonunda 7,63 TL'ye, 2021 sonunda 13 TL'ye, 2022 sonunda 18,67 TL'ye yükselmiştir. Dolar/TL kuru sürekli yükselmekle kalmamış, büyük dalgalanmalar yaşamıştır. Örneğin, 6 Eylül 2021'de 8,40 lira olan kur, 20 Aralık 2021'de 18 lirayı aşmıştır. Bu kur artışı maliyet fiyatlarının da artmasına neden olmuştur. Bu tarihte açıklanan Kur Korumalı Mevduat uygulamasıyla tekrar 11 TL'ye kadar düşmüştür.

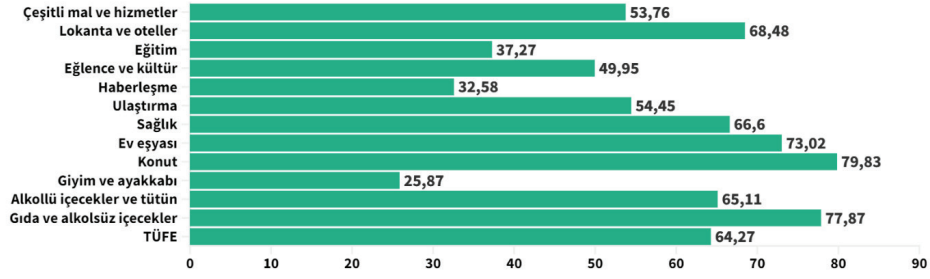
ÜFE de TÜFE'ye benzer şekilde 2021 Ekim ayından itibaren bir yükseliş eğilimine girmiş Ekim 2022'ye kadar kesintisiz yükselerek yüzde 157,69'a ulaşmıştır. Bu yükselişte esas pay sahibi yüzde 284,99'luk yükselişle elektrik, gaz üretimi ve dağıtım alt sektörüdür. Bu kalemdeki yükseliş 2022 yılında tüm dünyanın sorunu haline gelmiştir. Bu alt sektördeki enflasyon rakamları 2012-2022 döneminde dünya enerji fiyatlarına bağlı olarak oldukça volatil bir seyir izlemiştir. Örneğin, 2020 yılındaki yıllık artış sadece yüzde 0,25 iken 2021 yılında yüzde 117,4'e yükselmiştir. 2022 yılında petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki hızlı yükseliş, emtia fiyatlarının artması, ulaşım maliyetlerinin yükselmesi, çip krizi gibi nedenlerle tüm dünyada ÜFE rakamları TÜFE rakamlarından çok daha fazla artmıştır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

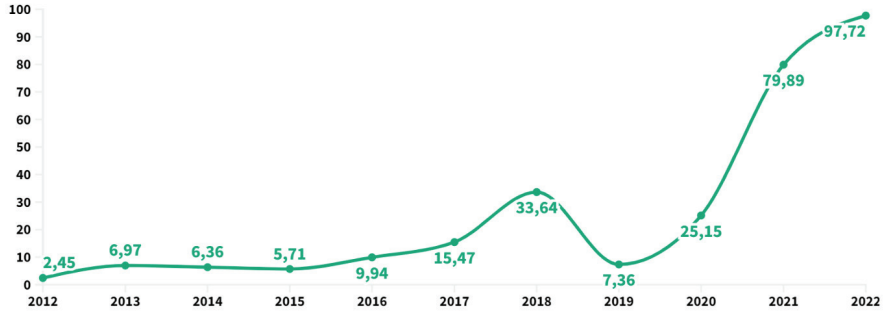
Şekil 117. Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Enflasyon Değişimi (% , 2021-2022)

Kaynak: TÜİK, Enflasyon ve Fiyat

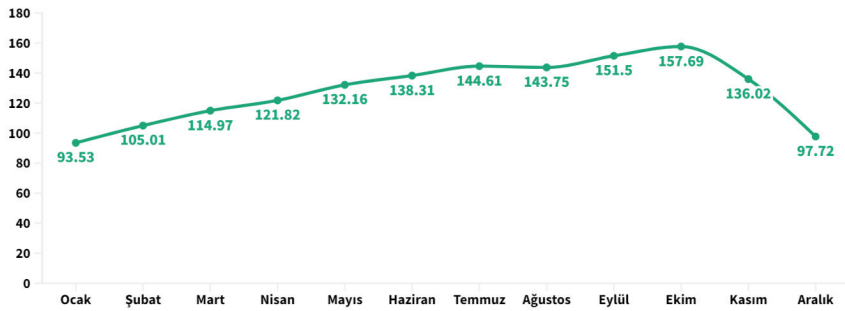
Şekil 118. Ana Harcama Grupları İtibarıyla TÜFE (% , 2022)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

Şekil 119. Yı-ÜFE Değişim Oranı (% , 2012-2022)

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE)

Şekil 120. 2022 Yılında Yİ-ÜFE

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE)

Yİ-ÜFE'nin 2022 için diğer alt endekslerine baktığında madencilik ve taş ocakçılığı yüzde 122,92, imalat yüzde 78,66, su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri ise yüzde 130,34 artış göstermiştir. Ekonomide kapladığı pay bakımından imalat sektöründeki enflasyonun genel endeksin altında kalması olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

Bir ülke için enflasyon hesaplamak önemli bir işgücü saati ve harcama gerekmektedir. Resmi istatistik kurumu olarak TÜİK enflasyon rakamlarını açıklamak için 2022 yılında 409 madde için 27.261 işyerinden ve 4.274 kiracıdan 560 binden fazla fiyat derlemiştir. Türkiye'de açıklanan rakamların gerçeği ne kadar gösterdiği hep tartışma konusu olmuştur. İnsanların tükettiği mal ve hizmet sepetine göre enflasyon oranları da değişecektir. Ancak son yıllarda TÜİK başkanlarının ve enflasyonu ölçen birimin müdürlerinin sık sık değişmesi eleştirilerin dozunu artırmakla beraber esas eleştirilen konu Nisan 2022'den itibaren TÜİK'in ortalama fiyatları açıklamayı bırakmasıdır. TÜİK bunun AB istatistik ofisi olan Eurostat ile uyum sağlamak amacıyla olduğunu açıklamış; ancak Eurostat yetkilileri bunun ulusal bir karar olduğunu belirtmiştir. Fiyatlar açıklanmadan fiyat artışlarının açıklanması TÜİK tarafından daha iyi izah edilmesi gereken bir durumdur.

İTO'nun açıkladığı ücretliler geçinme endeksi ile TÜİK'in açıkladığı TÜFE içerik ve yöntem bakımından farklılıklar göstermektedir ancak mal sepeti olarak gösterdiği benzerliklerden dolayı her ne kadar aralarında küçük farklılıklar olsa da iki değişkenin de birbirine yakın olduğudur. Hatta 2020 ve 2021 yılında İTO'nun açıkladığı endeks daha düşüktür ancak Mart-2022'den itibaren bu endeks arasındaki fark daha önce hiç olmadığı kadar açılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Fiyatlar ekonomik aktörlerin karar alırken göz önüne aldığı temel bir değişkendir. Tüketim ve yatırım kararlarını ve öngörülebilirliği

belirlediğinden fiyat istikrarı bir ekonominin gidişatı açısından temel değişkendir. Enflasyon fiyatlarda yol açtığı belirsizlikten ötürü öngörülebilirliği azaltır ve ekonomik aktivitelerde yavaşlamaya yol açar. Ayrıca sabit ücretliler kendilerinin enflasyona karşı yeterince koruyamazsa gelir dağılımının da bozulmasına yol açar.

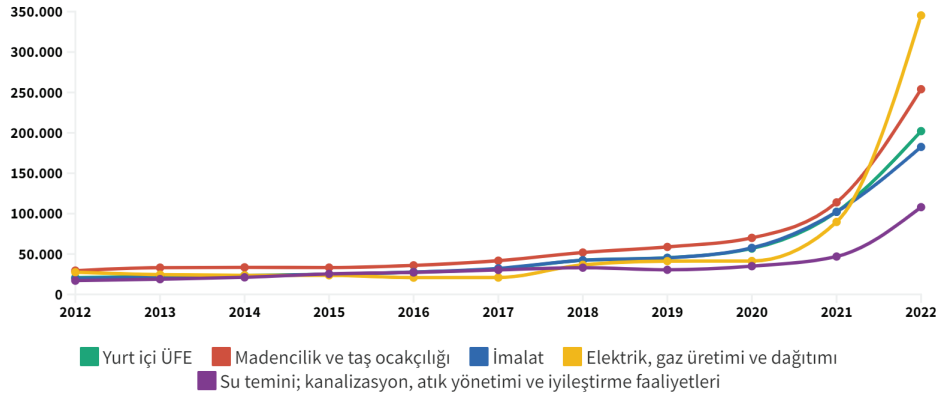
Türkiye 2021 yılının sonlarından itibaren hızlı bir enflasyon sürecine girmiş ve hiperenflasyonun kıyasından dönmüştür. Ekim ayında yüzde 85,51'e çıkarak 2022 yılını yüzde 64,27 ile tamamlamıştır. Bu kadar yüksek enflasyon ekonomide genel istikrarı bozmakta ve ekonomik aktörlerin geleceği tahmin etmesini imkansız hale getirmektedir. Maliyet artışlarını ifade eden Yİ-ÜFE'nin TÜFE'den daha fazla artması ileriki dönemleri için enflasyonun devam edeceği anlamına gelmektedir.

Enflasyona rağmen bir ülke ekonomisini geliştirmek ve kalkınma göstergelerinde iyileştirme meydana getirmek mümkün değildir. Eğer bir ekonomide birden fazla sorun varsa bu sorunların en tepesinde enflasyon yer almaktadır. Enflasyonla mücadele ancak dezenflasyonist programlarla olur.

Modern ekonomilerden fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonla mücadele etmek merkez bankalarının görevidir. Merkez bankaları enflasyonla mücadele için imkanları dahilinde para politikası araçlarını kullanırlar. TCMB'nin araçsal bağımsızlığının zeval bulması iletişim politikasının (forward guidance) kullanılmamasına ve enflasyonla mücadele edilememesine yol açmaktadır. Önümüzdeki dönemde ekonomi yöneticilerinin baş etmesi gereken en önemli sorunlardan bir tanesi yeniden bağımsız bir merkez bankası inşa etmek olacaktır.

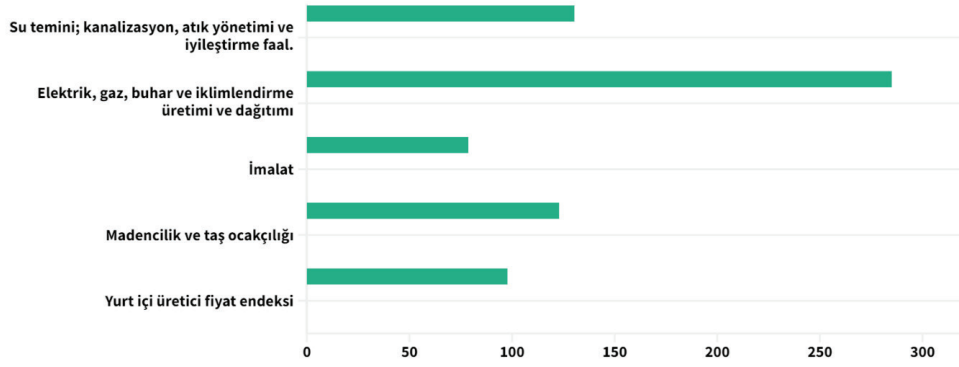
TÜİK sadece fiyat hareketlerini değil, tüm Türkiye ekonomisiyle ilgili verileri toplayan bir kurumdur. İTO'nun açıkladığı geçinme endeksi ile TÜİK'in açıkladığı enflasyon verilerinin hiç olmadığı kadar farklılaşması, TÜİK'in ürünlerin ortalama fiyat verilerini sunmayı bırakması ve TÜİK yöneticilerinin sık sık değişmesi TÜİK'in açıkladığı enflasyon rakamlarına olan güveni sarsmaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

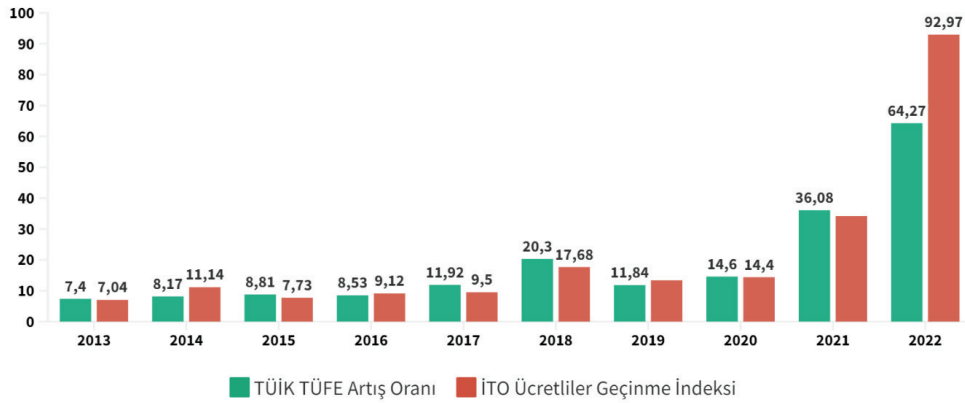
Şekil 121. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Endeks Değeri: 2003=100, 2012-2022)

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE)

Şekil 122. Yİ-ÜFE Değişim Oranı (% , 2022)

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE)

Şekil 123. TÜİK ve İTO Enflasyon Karşılaştırması (% , Endeks Değeri:1995=100 2013-2022)

Kaynak: İTO, TÜİK, Enflasyon ve Fiyat

İstihdam ve İşsizlik

Emrullah Aydın

Arş. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi Muhasebe ve Finans Yönetimi

Büyümenin nispeten yüksek seyrettiği 2022 yılı genel itibarıyla istihdam ve işsizlik rakamları açısından pozitif bir yıl olmuştur. İstihdam 30 milyonun üzerine çıkarak en yüksek düzeyine ulaşmıştır. İşsiz sayısı ise 3.5 milyon kişi ile salgın öncesi dönemi yakalamıştır. 2022 yılında, bir önceki yıla göre işgücündeki 2.1 milyon kişilik artışa karşılık 1.87 milyon ilave istihdam oluşturulmuştur. Bu durum 2022 yılında işsizlik oranlarının düşüşüne katkı sağlamıştır.

Büyüme ve istihdamdaki artışa bağlı olarak düşen işsizlik oranları, 2022 yılı sonunda yüzde 10'unun biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık genç işsizlik oranı hâlen yüzde 20'ye yakın, geniş tanımlı işsizlik oranı ise yüzde 20'nin üzerindedir. İşsizlik oranları aylar itibarıyla incelendiğinde, işsizliğin yüzde 12,1 ile ocak ayında en yüksek, yüzde 9,7 ile haziran ayında en düşük olduğu görülmektedir. İşsizlik oranlarında yaz aylarında meydana gelen düşüşte tarımsal istihdam ile yoğun geçen turizm sezonu etkili olmuştur. Ağustos ayı itibarıyla aylık işsizlik oranları, tek haneli düzeyde yatay bir seyir izlemiştir. Yanı sıra geniş tanımlı işsizlik oranının son çeyrekte yeniden artışa geçtiği gözlemlenmektedir. Son çeyrekte yavaşlayan büyümenin bu durum üzerinde etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Sektörel bazda istihdam rakamları incelendiğinde, tarım dışı sektörlerde istihdamın bir önceki yılın aynı çeyreğine göre arttığı görülmektedir. Bunun yanında 2022 yılında istihdam, tarım ve inşaat sektörlerinde uzun dönem ortalamasına yakın bir seyir izlerken sanayi ve hizmetler

sektöründe tarihin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Böylece istihdamda hizmetler sektörü yüzde 56 ile lokomotif sektör olmaya devam etmiştir. Onu yüzde 21 ile sanayi, yüzde 17 ile tarım ve yüzde 6 ile inşaat sektörü izlemiştir. Uzun dönem ortalamaları dikkate alındığında inşaat gibi verimliliği düşük sektörlerdence sanayi sektöründe istihdamın artması olumludur.

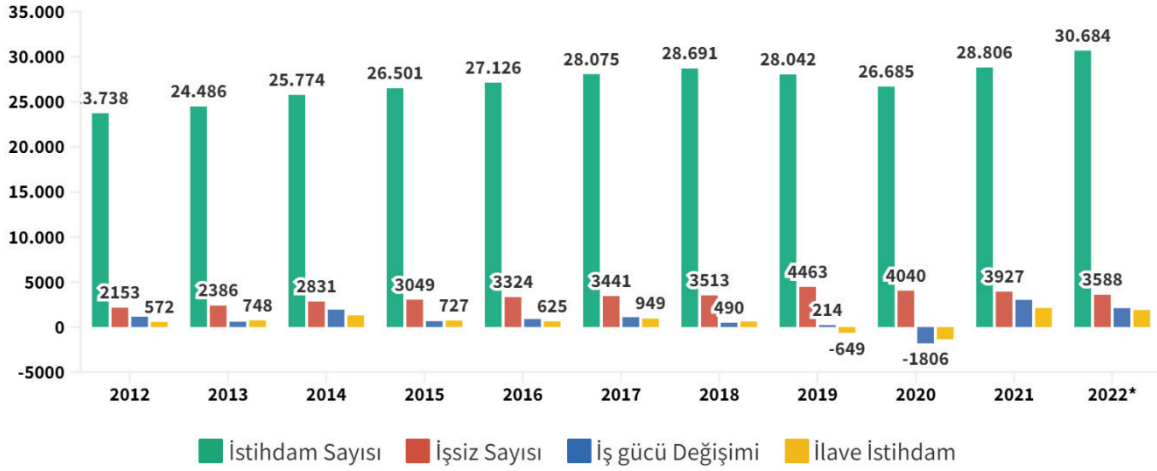
İstihdam ve işsizlik rakamlarındaki olumlu gelişmelere karşılık işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı son dönemlerde azalan bir seyir izlemektedir. Gelir yöntemiyle GSYH bileşenlerinin gayri safi katma değer içerisindeki paylarına bakıldığında 2016 yılında iş gücü ödemelerinin, diğer ifadeyle emeğin payı yüzde 31,9 iken 2022 yılı 2. çeyreğinde bu oran yüzde 22,6'ya kadar gerilemiştir. İlgili pay asgari ücrete yapılan ara zamlarla 3. çeyrekte yüzde 23,7'ye yükselmesine karşın geçmiş dönemlere kıyasla oldukça düşük bir düzeydedir. Aynı dönemde sermayenin veya şirketlerin GSYH'den aldığı payı gösteren "net işletme artışı/karma gelir payı" ise yüzde 41,8'den yüzde 49,3'e yükselmiştir. Bu durum son yıllarda büyümedeki artıştan sermaye kesiminin, emek geliri elde edenlere göre daha fazla pay aldığını göstermektedir. Diğer ifadeyle ücretli çalışanların milli gelirden aldığı pay azalmaktadır. 2022 yılında yaşanan yüksek enflasyonun, emek geliri elde edenlerin büyümeden aldıkları payın azalmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Daha fazlası:
sosyalveri.net

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilim
İşsizlik Oranı (%)	10,66	8,8	8,15	8,73	9,88	10,24	10,84	10,82	10,89	13,67	13,11	13,386		
Genç İşsizlik Oranı (%)	19,469	16,469	15,435	16,645	17,562	18,213	19,191	20,15	19,783	24,713	24,545	24,305		
İstihdam Oranı (%)	43	45	45,4	45,9	45,5	46	46,3	47,1	47,4	45,7	42,7	45,2		
Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranları (%)	48,13	49,31	49,38	50,29	50,49	51,24	51,97	52,79	53,16	52,91	49,3	50,184		
Kayıtlı Erkek İşsizlik Oranı (%)	10,4	8,3	7,6	7,9	9	9,2	9,6	9,4	9,6	9,7	12,4	10,7		
Kayıtlı Kadın İşsizlik Oranı (%)	11,4	10,1	9,4	10,6	11,9	12,6	13,7	14,1	14,4	14,2	14,8	14,7		
İstihdam Sayısı			23738	24486	25774	26501	27126	28075	28691	28042	26685	28806	30684	
İşsiz Sayısı			2153	2386	2831	3049	3324	3441	3513	4463	4040	3927	3588	
İşgücü Değişimi			1151	593	1927	653	894	1102	490	214	-1806	3027	2103	
İlave İstihdam (Bin Kişi)			572	748	1289	727	625	949	616	-649	-1358	2121	1878	

*2022 yılı Ocak-Kasım dönemini kapsamaktadır. Aralık ayı işsizlik verilerinde majör bir değişiklik beklenmemektedir.

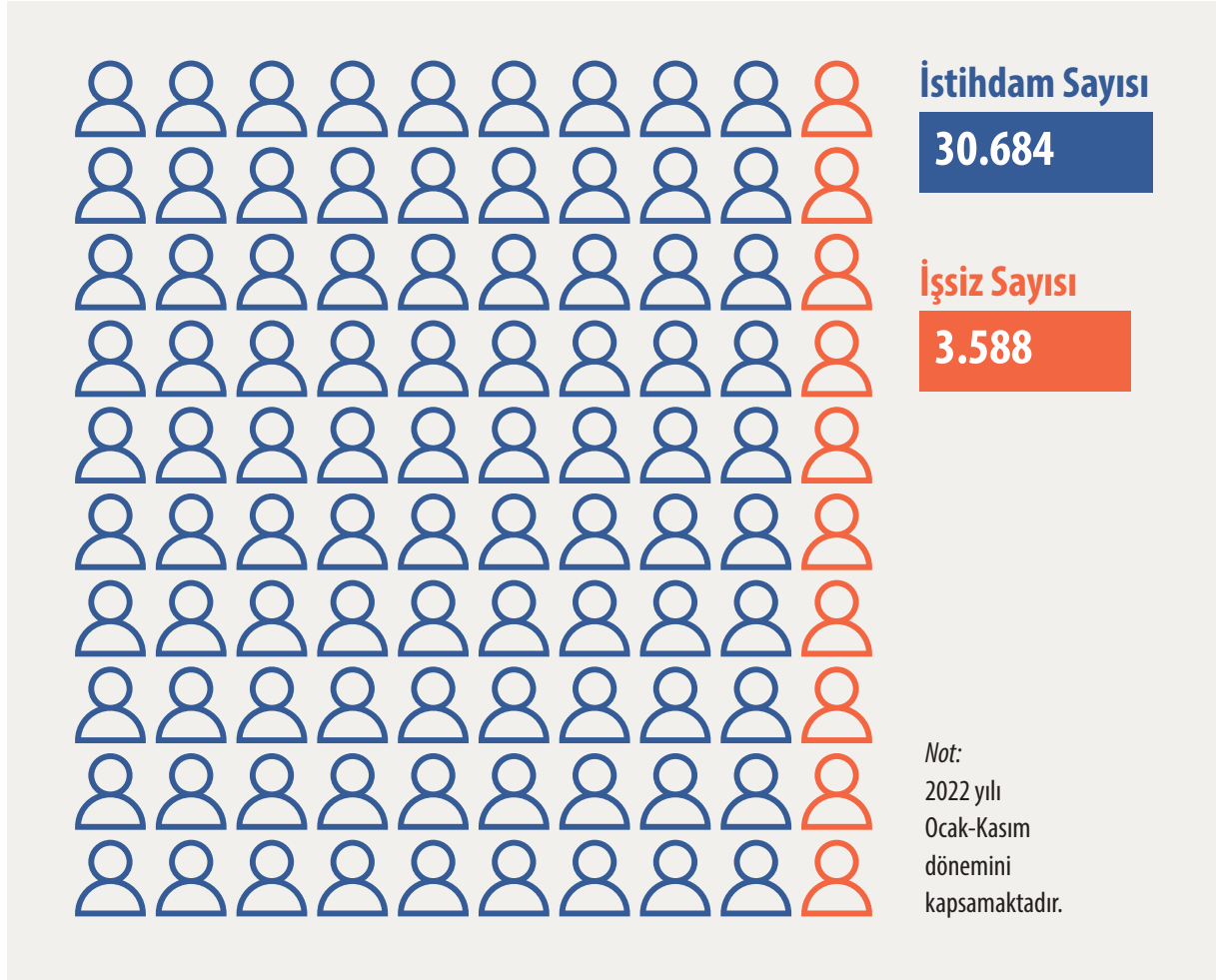
Şekil 124. İşgücü İstatistikleri (Bin, 2012-2022)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri ve yazarın kendi hesaplamaları

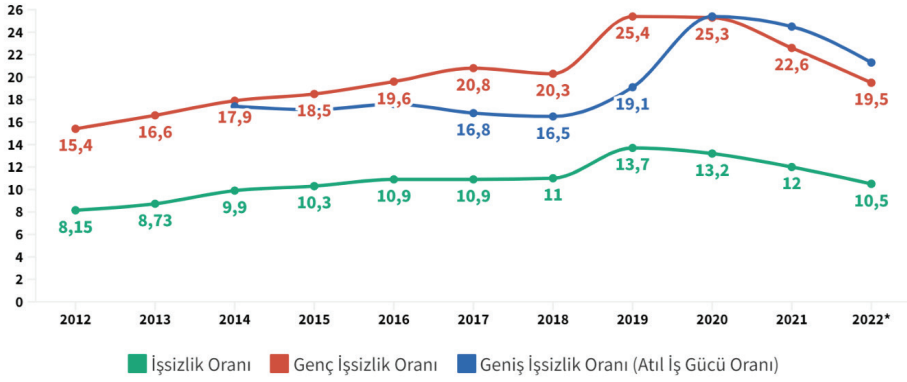
Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de 2022 yılı, yüzde 5 düzeyindeki büyümeye bağlı olarak istihdamın arttığı, işsizliğin azaldığı bir yıl olmuştur. Sektörel bazda değerlendirildiğinde sanayi üretimindeki artış, sanayi sektöründeki istihdamın artışına katkı sağlamıştır. Turizm sektörü açısından 2022 yılı, ziyaretçi sayılarının salgın öncesi döneme yaklaşmasıyla canlı bir yıl olmuştur. Bu durum hizmetler sektöründeki istihdam artışını olumlu etkilemiştir. Toplam istihdam 30 milyonu aşarak tarihin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Söz konusu gelişmelerle 2022 yılı Ocak-Kasım döneminde işsizlik oranı yüzde 10,5 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılı istihdam ve işsizlik açısından pozitif bir yıl olmasına karşın yıl boyunca oldukça yüksek seyreden enflasyon satın alma gücünü düşürmüş, bu durum özellikle alt ve orta gelir grubunu olumsuz etkilemiştir. Nitekim yüksek enflasyon nedeniyle iş gücü ödemelerinin GSYH içindeki payı önemli ölçüde azalmış, sermaye kesiminin payı ise artmıştır. Bu gelişme özellikle sabit gelirlilerin büyümeden yeterli düzeyde pay alamadığının bir göstergesidir. Netice itibarıyla yüksek enflasyon ve iş gücünün milli gelirden aldığı paydaki düşüş, istihdam artışının refah artışına dönüşmesini engelleyen bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

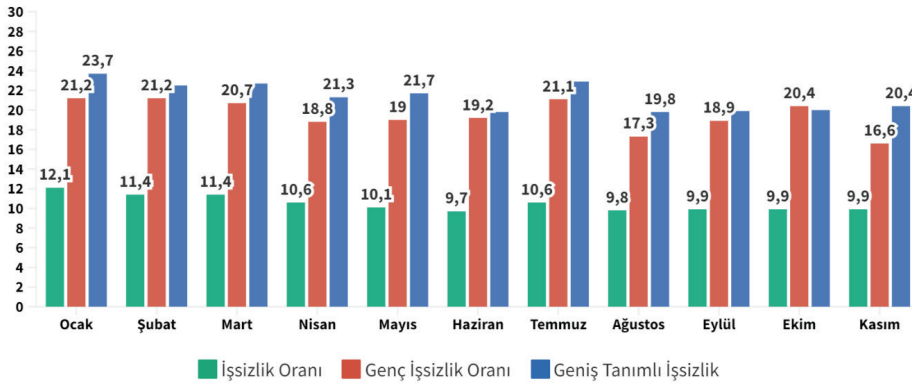
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Şekil 125. Yıllık İşsizlik Oranları (% 2012-2022)

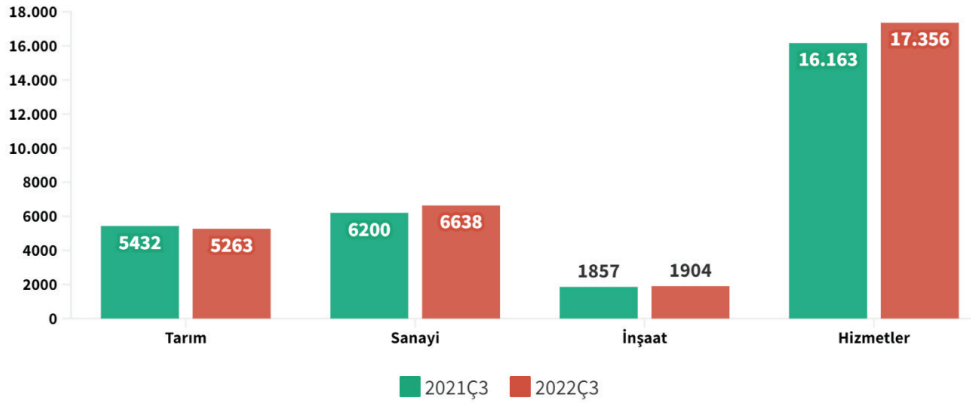
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

* 2022 yılı Ocak-Kasım dönemini kapsamaktadır.

Şekil 126. Aylık İşsizlik Oranları (% Ocak-Kasım, 2022)

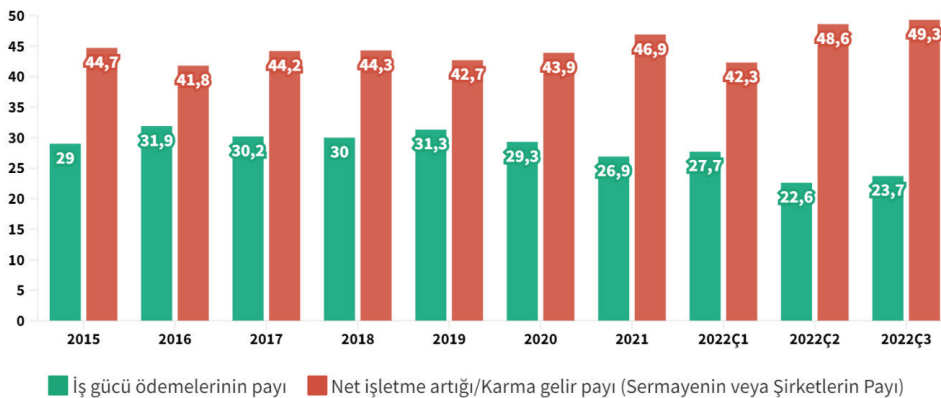
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Şekil 127. Sektörlere Göre İstihdam (Bin, 2021Ç3-2022Ç3)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Ç:Çeyrek

Şekil 128. İşgücü Ödemelerinin GSYH İçindeki Payı (% 2015-2023)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Şirketler ve Girişimler

Bariş Kavcar

Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İşletme Bölümü

Bir ekonomideki büyümenin ve kalkınmanın sağlanabilmesi, üretimin ve istihdamın artırılması ile mümkündür. Mevcut işletmelerin verimliliğinin artırılması ve yeni işletmelerin kurulmasının teşvik edilip kuruluş sonrasında da başarılı olabilmeleri için desteklenmesi bu noktada ön plana çıkmaktadır. Yeni işletmeler, işsizliğin azalmasına katkı sağlamasının yanı sıra katma değer üretmesi, gelir dağılımını olumlu yönde etkilemesi ve ticari faaliyetleri artırması gibi pozitif etkilere sahiptir. Dolayısıyla bir ülkedeki aktif işletme sayısı, kurulan ve kapanan şirket sayıları, kurulan işletmelerin hayatta kalma oranları gibi veriler bir ülkenin ekonomisinin gelişimine ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

Aktif İşletme Sayıları

Ülkemizdeki aktif işletme sayısına ilişkin 2015-2022 yılları arasındaki veriler incelendiğinde 2017 ve 2020 yılları dışındaki yıllarda, aktif işletme sayısının arttığı görülmektedir. Aktif işletme sayısında 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 3,64, 2020 yılında ise bir önceki yıla göre yüzde 0,33'lük bir azalma olmuştur. Aktif işletme sayısında artışın olduğu yıllar içerisinde ise en yüksek artışın yüzde 6,29'luk artışla 2022 yılında olduğu görülmektedir.

2022 yılı aylar itibarıyla incelendiğinde, ülkemizdeki aktif işletme sayısında 2022 yılında sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Artış hızında Nisan, Temmuz, Ekim ve Kasım aylarında azalma olmakla birlikte 12 aylık dönem itibarıyla aktif işletme sayısı 130.909 adet artmış ve

2021 yılı sonuna göre aktif işletme sayısında yüzde 6,29'luk artış gerçekleşmiştir.

Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları

Ülkemizde 2010-2022 yılları arasındaki kurulan ve kapanan şirketlere ilişkin veriler incelendiğinde her yıl için kurulan şirket sayısının kapanan şirket sayısından fazla olduğu görülmektedir. Kurulan şirket sayılarında 2012 yılında 2011 yılına, 2016 yılında 2015 yılına, 2019 yılında ise 2018 yılına göre azalma olmuştur. Bir önceki yıla göre 2012, 2016, 2019 yıllarında kurulan şirket sayılarında sırasıyla yüzde 26,96 yüzde 4,64 ve yüzde 1,25'lik azalma olmuştur. Kurulan şirket sayılarında artış yaşanan 2011, 2013, 2014, 2015, 2017, 2018, 2020, 2021 ve 2022 yılları içerisinde yüzde olarak en yüksek artış, bir önceki yıla göre kurulan şirket sayısının yüzde 25,59 arttığı 2013 yılında gerçekleşmiştir.

2022 yılının Ocak-Kasım döneminde anonim şirketler için en çok şirket kuruluşu olan ilk beş faaliyet bilgisayar programlama faaliyetleri (yüzde 8,54), ikamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı (yüzde 7,22), işletme ve diğer idari danışmanlık faaliyetleri (yüzde 3,84), elektrik enerjisi üretimi (yüzde 3,19) ve belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalardaki toptan ticarettir (yüzde 3,06). 2022 yılının Ocak-Kasım döneminde limited şirketler için en çok şirket kuruluşu olan ilk beş faaliyet ise ikamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı (yüzde 7,64), belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalardaki toptan ticaret (yüzde 4,74),

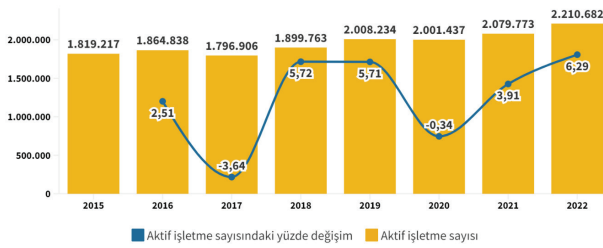
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilim
Kurulan Şirket Sayısı	51971	54442	39764	49943	58715	67622	64481	73783	86349	85263	102794	111125	126950	
Kapanan Şirket Sayısı	13442	14991	16063	17400	15822	13701	12328	14701	13593	14050	15949	17187	19412	
Kurulan Şirket Sayısındaki Değişim (%)		4,75	-26,96	25,6	17,56	15,17	-4,64	14,43	17,03	-1,26	20,56	8,1	14,24	
Kapanan Şirket Sayısındaki Değişim (%)		11,52	7,15	8,32	-9,07	-13,41	-10,02	19,25	-7,54	3,36	13,52	7,76	12,95	

Tablo 10. Türkiye'de Kurulan İşletmelerin Kuruluş Yıllarına Göre Hayatta Kalma Göstergeleri (% , 2015-2019)

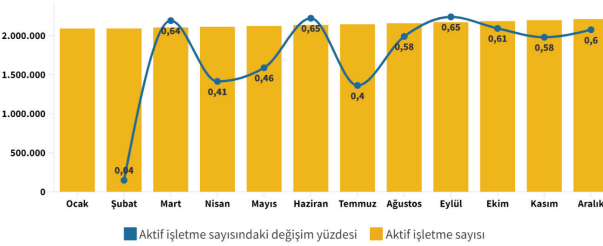
	Kuruluş Yılı				
	2015	2016	2017	2018	2019
1 yıl	81,4	82,2	80,2	81,3	80,6
2 yıl	64,5	64,8	64,1	64,0	
3 yıl	53,2	54,2	53,0		
4 yıl	45,5	45,9			
5 yıl	39,3				

Kaynak: TÜİK, Girişimcilik ve İş Demografisi

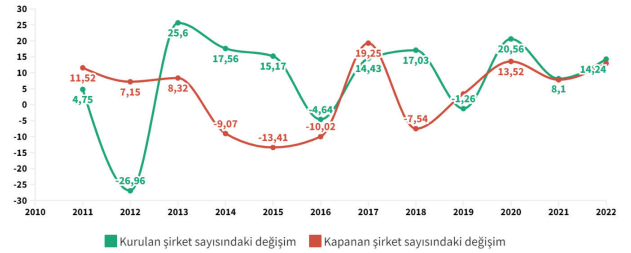
Şekil 129. Türkiye'deki Aktif İşletme Sayısı ve Aktif İşletme Sayısındaki Değişim (% , 2015-2022)

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

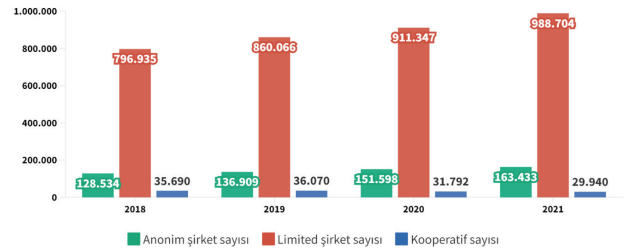
Şekil 130. Türkiye'deki Aktif İşletme Sayısı ve Aktif İşletme Sayısındaki Değişim (% , 2022 Ocak-Aralık)

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

Şekil 131. Türkiye'de Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları (%2010-2022)

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

Şekil 132. Türüne Göre Şirket Sayıları (2018-2021)

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

lokantalar ve seyyar yemek hizmeti faaliyetleri (yüzde 3,48), posta yoluyla veya internet üzerinden yapılan perakende ticaret (yüzde 2,70) ve gayrimenkul acenteleridir (yüzde 2,54).

Kapanan şirketlere ilişkin veriler incelendiğinde ise 2011, 2012, 2013, 2017, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında kapanan şirket sayılarının bir önceki yıla göre arttığı görülmektedir. Kapanan şirket sayısındaki en yüksek yüzdesel artış yüzde 19,24 ile 2017 yılında yaşanmıştır. 2014, 2015, 2016 ve 2018 yıllarında ise bir önceki yıla göre kapanan şirket sayılarında azalma olmuştur ve en yüksek azalma yüzde 13,40 ile 2015 yılında gerçekleşmiştir. Kapanan şirketler ve kapanan şirketlerin yerine yeni şirketlerin artmaması mevcut işsizliği olumsuz yönde etkileyecektir.

2022 yılının Ocak-Kasım döneminde anonim şirketler için en çok şirket kapanışı olan ilk beş faaliyet, ikamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı (yüzde 7,77), elektrik enerjisi üretimi (yüzde 6,83), bilgisayar programlama faaliyetleri (yüzde 5,45), lokantalar ve seyyar yemek hizmeti faaliyetleri (yüzde 3,31), işletme ve diğer idari danışmanlık faaliyetleridir (yüzde 2,55). 2022 yılının Ocak-Kasım döneminde limited şirketler için en çok şirket kapanışı olan faaliyet ise ikamet amaçlı olan veya ikamet amaçlı olmayan binaların inşaatı (yüzde 8,55), lokantalar ve seyyar yemek hizmeti faaliyetleri (yüzde 4,34), belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalardaki toptan ticaret (yüzde 3,45), posta yoluyla veya internet üzerinden yapılan perakende ticaret (yüzde 2,19), mühendislik faaliyetleri ve ilgili teknik danışmanlıktır (yüzde 1,93).

Kurulan İşletmelerin Hayatta Kalma Oranları

Kuruluş yıllarına göre 2015-2019 yıllarına ilişkin hayatta kalma göstergeleri incelendiğinde 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında kurulmuş olan işletmelerin sırasıyla yüzde 18,6 yüzde 17,8 yüzde 19,8 yüzde 18,7 ve yüzde 19,4'nün

hayatta kalma süresinin 1 yıldan az olduğu görülmektedir. Ayrıca 2015, 2016 ve 2017 yılında kurulmuş olan işletmelerden yarısına yakını faaliyetlerini üçüncü yıla taşıyamamışlardır.

Türlerine Göre Şirket Sayıları

Ülkemizde en sık karşılaşılan şirket türleri olan anonim ve limited şirketler ortaklarının sadece taahhüt ettikleri sermaye ile şirkete karşı sorumlu oldukları sermaye şirketleridir. Bu şirketlerin kuruluşları ve işleyişleri ile ilgili düzenlemeler 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda yer almaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştiren kooperatifler, ortaklarının ekonomik faydalarının artırılmasını, ihtiyaçlarının tatminini yardım, dayanışma yoluyla sağlama ve koruma amacındaki ortaklıklardır (Türkiye'de Şirket Kurmak, TC Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü).

Türlerine göre şirket sayılarına ilişkin verileri anonim şirket, limited şirket ve kooperatifler olmak üzere üç başlıkta incelendiğinde 2019, 2020 ve 2021 yıllarında bir önceki yıla göre anonim şirket ve limited şirket sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Anonim şirket sayısındaki artış söz konusu yıllar itibarıyla yüzde 7,92 yüzde 10,72 ve yüzde 8,48 olarak gerçekleşirken, artış limited şirket sayısı için yüzde 6,51 yüzde 5,96 ve yüzde 7,80 olmuştur. Söz konusu yıllar itibarıyla kooperatif sayısında artış ise sadece yüzde 1,06'lık bir oranla 2019 yılında gerçekleşmiş, 2020 ve 2021 yıllarında kooperatif sayısında sırasıyla yüzde 11,86 ve yüzde 5,82'lik bir azalış yaşanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

İstihdam üzerindeki olumlu etkilerinden ve ekonomik büyümeye olan katkılarından dolayı yeni işletmelerin kurulması ülke ekonomileri için büyük öneme sahiptir. Özellikle kurulan küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmiş ekonomilerdeki önemi giderek artmaktadır. Salgının

bütün ekonomilerde yarattığı tahribata rağmen ülkemizde 2020, 2021 ve 2022 yıllarında kurulan şirket sayılarında artış olmuştur. Bir önceki yıla göre kurulan şirket sayısındaki artış 2020 yılında yüzde 20, 2021 yılında yüzde 8 ve 2022 yılında yüzde 14'tür.

Yeni işletmelerin kuruluyor olması olumlu bir gösterge olmakla birlikte, yeni kurulan her işletmenin başarı olup varlığını uzun süre devam ettirmesi mümkün değildir. 2015-2019 yıllarında ülkemizde kurulan işletmelerin yüzde 50'ye yakını ikinci yılın sonuna kadar varlığını sürdürememiştir. Ayrıca söz konusu bu işletmelerden yaklaşık yüzde 20'si birinci yılın sonunda faaliyetlerini sonlandırmıştır. Dolayısıyla, başarı potansiyeli olmakla beraber çeşitli kısıtlar sebebiyle varlığını devam ettiremeyecek olan yeni kurulmuş işletmelerin desteklenmesi önemli bir gerekliliktir. Söz konusu kısıtlar içerisinde finansman sorunları ve yönetsel yetersizlikler

ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de özellikle son kalkınma planları ile yeni işletme kurulmasını teşvik edici ve bu işletmelerin kuruluşundan sonra da desteklenmesine yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Yeni işletme kurma niyetinde olan kişilere eğitim ve danışmanlık verilmesi, ihtiyaç duyulabilecek finansmana ulaşabilmenin kolaylaştırılması gibi düzenlemeler ile hem yeni işletme kurulması teşvik edilmekte hem de kurulan işletmelerin başarılı olabilmesi için destek verilmektedir. Destekleyici düzenlemelerin daha çok finansmana odaklandığı görülmektedir. Finansman yanında yeni işletme kurma niyetinde olan kişilere ve işletme sahiplerine finansal yönetim, pazarlama, stratejik yönetim konularında da danışmanlık ve eğitim verilmesi, bu konulardaki desteklerin arttırılmasının gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

TOBB verilerine göre 2022 yılında kurulan şirket sayısı, geçen yıla göre %27,8 arttı.

Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Aykut Şarküneşi

Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü

Bir toplum, ekonomik faaliyetleri sonucunda belirli seviyelerde gelir elde eder. Bu gelirin yıldan yıla artırılması bir ülke için ekonomik büyüme anlamında önemli bir iktisadi hedeftir. Ekonomik büyüme toplumların refah artışlarında önemli bir unsur olarak görülür. Bu sebeple bilim insanları, politikacılar ve tüm ekonomik bireyler büyüme performansını ilgiyle takip eder. Ancak büyümenin yarattığı olumlu etkinin topluma yansımaları gelir dağılımı ile ilgilidir. Toplumun elde ettiği gelir, etkin bir şekilde dağılmaz ise büyümeden beklenen refah artışı sağlanamaz ve sağlıklı bir büyüme performansının da sürdürülebilirliğini tehlikeye atar. Gelir dağılımının ekonomik sonuçları olduğu kadar toplumsal sonuçları da vardır. Gelir dağılımı siyasi istikrar, yoksulluk, ortalama yaşam süresi gibi geniş bir yelpazede bulunan değişkenleri etkiler. Gelir dağılımına ilişkin veriler toplumun önemli bazı yapılarını görmek ve birçok alanda politika tasarlayabilmek için önem arz eden verilerdir. Yapısal değişkenler oldukları için kısa süreler içerisinde fazla değişim göstermezler ancak belirli yöne doğru küçük değişimleri de oldukça anlamlıdır.

Gelir dağılımı ölçümünde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Seçilen ölçüm yöntemine göre sonuçlar da farklı çıkabilmektedir. Bu nedenle genel anlamda bilgi sahibi olabilmek için birden fazla yöntemden faydalanılması gerekmektedir. Özel olarak bazı alanlara odaklanmak ve politika geliştirebilmek için ise en uygun yöntemin seçilmesi gerekmektedir. Diğer yandan gelir dağılımına ilişkin birçok göstergenin ülke bazında belirli eğilimlere sahip olmadığı görülmektedir.

Belirli seviyelerde küçük değişimler göstermektedir. Bu durum mevcut rakamsal değerleri oluşturan yapının zaman içerisinde çok da kolay değişmediğini göstermektedir.

Gini Katsayısı

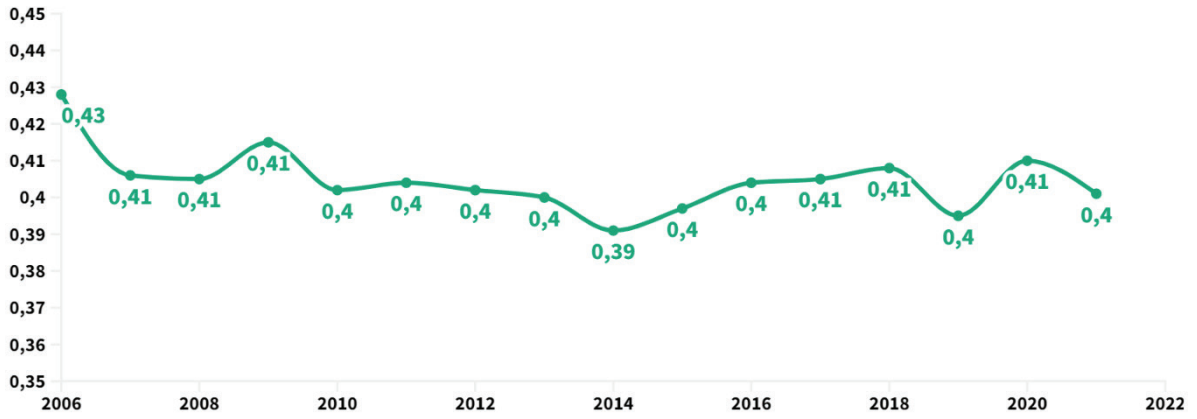
Gini katsayısı, gelir dağılımı analizlerinde kullanılan önemli göstergelerdendir. Katsayı, gelir dağılımında tam eşitlik olması durumunda 0 değerini alırken tam eşitsizlik durumunda 1 değerini almaktadır. Geçtiğimiz 16 yıllık süreçte Türkiye için Gini katsayısı değerleri, 2014 yılına kadar belirgin ölçüde düşüş gözlemlenirken sonraki dönemin başlarında artış eğiliminin ardından dalgalı bir seyir ile yükseliş eğilimindedir. Katsayının düşüş eğilimine Türkiye'nin makroekonomik koşulları ile birlikte bakıldığında özellikle kur ve enflasyonun istikrarlı olması, düşük maliyetli kredi imkanlarının olması ve kamunun transfer ödemelerine kaynak yaratabildiği küresel bol para dönemlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu koşulların tersine dönmeye başladığı 2014 yılından itibaren Gini katsayısında da bozulmaların başladığı ifade edilebilir. Salgın dönemini kapsayan 2019-2021 yılları arası dönem ise Gini katsayısında dalgalı bir seyrin yaşanmasına yol açmıştır. Ancak henüz verisi yayınlanmamış dönem olan salgın sonrası Türkiye'de oluşan kur hareketinin ve yüksek enflasyon ortamının da Gini katsayısı üzerine olumsuz etkisi beklenmektedir.

Türkiye'nin Gini katsayısı değerlendirilirken dünyanın durumunu incelemek ve kıyaslamak faydalı olacaktır.

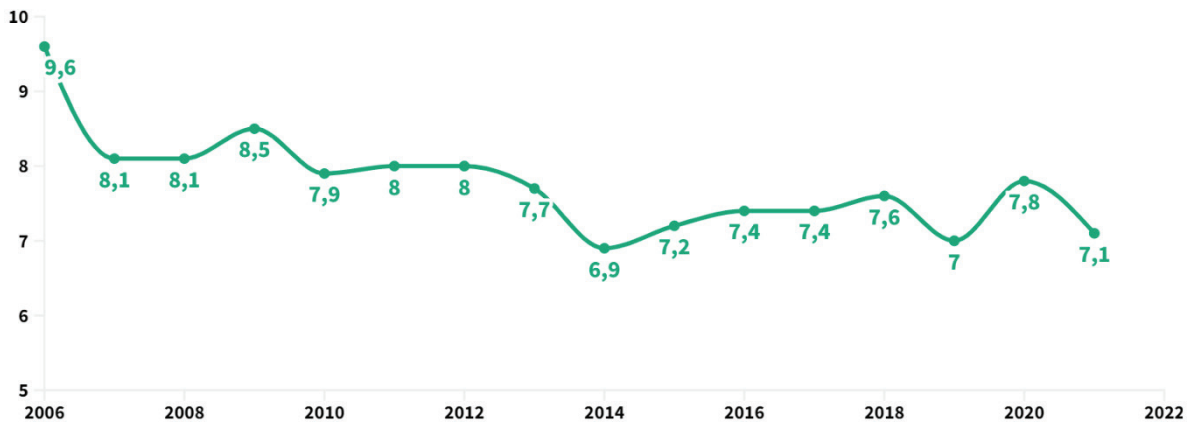
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Eğilim
Gini Katsayısı	0,402	0,404	0,402	0,4	0,391	0,397	0,404	0,405	0,408	0,395	0,41	0,401	126950	
Türkiye İçin P80/P20 Oranı	7,9	8	8	7,7	6,9	7,2	7,4	7,4	7,6	7	7,8	7,1	19412	
Sürekli Yoksulluk Oranı (%)	18,5	16	16	13	15,1	15,8	14,6	14	12,7	12,7	13,7	13,8	14,24	
Maddi Yoksunluk Oranı (%)	66,6	60,4	59,2	49,7	29,4	30,3	32,9	28,5	26,5	26,3	27,4	27,2	12,95	
Gelirin İlk %20 Dilime Dağılımı (%)	5,8	5,8	5,9	6,1	6,2	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1		
Gelirin İkinci %20 Dilime Dağılımı (%)	10,6	10,6	10,6	10,7	10,9	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8		
Gelirin Üçüncü %20 Dilime Dağılımı (%)	15,3	15,2	15,3	15,2	15,3	15,2	15	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1		
Gelirin Dördüncü %20 Dilime Dağılımı (%)	21,9	21,7	21,7	21,4	21,7	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3		
Gelirin Son %20 Dilime Dağılımı (%)	46,4	46,7	46,6	46,6	45,9	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7		

Şekil 133. Türkiye İçin Gini Katsayısı (2006-2021)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Şekil 134. Türkiye İçin P80/P20 Oranı (%), 2006-2021)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

OECD, dünyanın farklı coğrafyalarından gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerden oluştuğu için dünya hakkında genel bir bilgi verebilecektir. OECD ülkelerine bakıldığında en düşük Gini katsayısı değerlerine sahip olan ülkelerin 0.25-0.26 aralığındaki değerler ile Danimarka, Norveç, Slovenya, İzlanda, Finlandiya ve Belçika olduğu görülmektedir. En yüksek Gini katsayısı değerlerine sahip olan ülkelerin ise 0.45 değeri üstünde yer alan Şili, Costa Rica, Brezilya ve Güney Afrika'dır (0.60). Türkiye'ye yakın değerler alan ülkeler ise ABD, Bulgaristan, Rusya'dır. OECD ülkelerini Gini Katsayısı değerlerine göre dört gruba ayırmak mümkün görülmektedir. En iyi, orta iyi, orta kötü ve en kötü. Türkiye takip edilen dönemin başında en kötü ülkeler grubuna yakinken özellikle 2014 yılına kadar önemli bir gelişme göstermiş ve orta kötü ülkeler grubuna yaklaşmıştır. Türkiye'nin orta iyi (0.30-0.35) ve en iyi ülkeler grubuna ulaşabilmek için önemli mesafeler kat etmesi gerektiği görülmektedir (OECD, 2023).

Yüzdeler Gelir Grupları Oranı (P80/P20)

Gelir grupları oranı, toplumun gelirden en fazla pay alan yüzde 20'sinin elde ettiği gelirin en az pay alan yüzde 20'sinin elde ettiği gelire oranı şeklinde hesaplanır. P80/P20 oranı da Gini katsayısına benzer şekilde dönemin başında hızlı bir düşüş gösterdikten sonra 2014 yılında dip seviyesine ulaşmış ve hafif artış eğilimi ile dönemi dip seviyelerine yakın yerlerde tamamlamıştır. Verilere göre Türkiye'de en yüksek yüzde 20'lik gelir diliminde bulunan bireyler, en düşük yüzde 20'lik gelir grubunda bulunan bireylerin dönem boyunca ortalama 7,9 katı kadar gelir elde etmektedir. Veriler bu haliyle belirgin ölçüde gelir eşitsizliğine işaret ediyor olmakla birlikte dönem boyunca yavaş da olsa düşüş eğiliminde olması olumlu olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan durumu daha net ortaya koymak

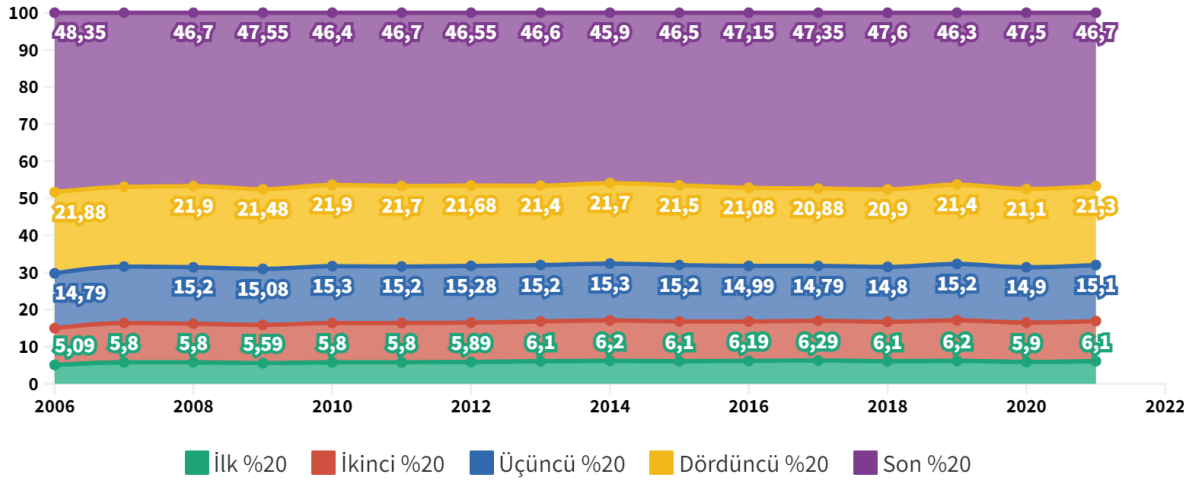
açısından en düşük yüzde 20'lik ve en yüksek yüzde 20'lik payların ülke gelirinden ne kadar pay aldıklarına da bakmak gerekmektedir. TÜİK (2002) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasına göre gelirden en fazla pay alan yüzde 20'nin Türkiye'nin toplam gelirinin yüzde 46,7'sini en az pay alan yüzde 20'sinin ise Türkiye'nin toplam gelirinin yüzde 6,1'ini almaktadır. Bu verilere göre ülkede elde edilen gelirin oldukça büyük kısmı yüksek gelir grubunda toplanmakta, düşük gelir grubu ile aralarında önemli bir fark oluşmaktadır. Mevcut durumda ülkede gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli boyutlarda olduğu söylenebilir. Ancak yine durumun daha kötüye gitmiyor olması ve sınırlı da olsa düzelme eğiliminde olması olumlu olarak değerlendirilebilse de halen olunması gereken seviyelerden oldukça uzak olduğumuz görülmektedir.

Yüzde 20'lik dilimlerin tamamına bakıldığında gelirden alınan payın yüksek gelir grubuna doğru gidildikçe arttığı ve dağılımın yüksek gelir grubuna doğru gerçekleştiği görülmektedir. Alt ve üst gelir gruplarında belirli düzeylerde uç değerlerin olması normal olarak değerlendirilebilecek iken orta gelir grubunun güçlü olması toplumsal açıdan tercih edilmektedir. Ancak Türkiye için 2006-2021 yılları arasında böyle bir durum yoktur. Yıllar itibariyle gelir dağılımı yapısında da fazla bir değişkenlik gözlenmemiştir. Gelirin yüzde 20'lik gruplar arasındaki dağılımı büyük ölçüde aynı kalmıştır. Yalnızca en düşük yüzde 20'lik gelire sahip olan grubun aldığı pay yüzde 1'e yakın yükselerek nispeten belirgin bir seyri işaret etmektedir.

Yoksulluk

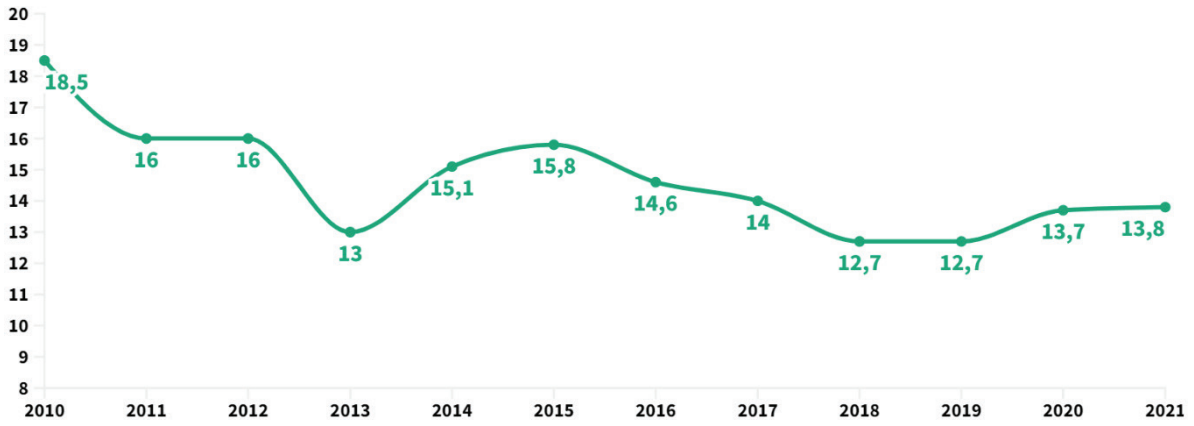
Yoksulluk ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan farklı boyutları bulunan bir kavramdır. Bu durum tanımlanmasını ve yoksulluğa karşı politika geliştirmeyi zorlaştırmaktadır. Farklı bakış açılarına göre yoksulluğun ölçüm yöntemleri de farklılaşmaktadır. Bireylerin temel

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

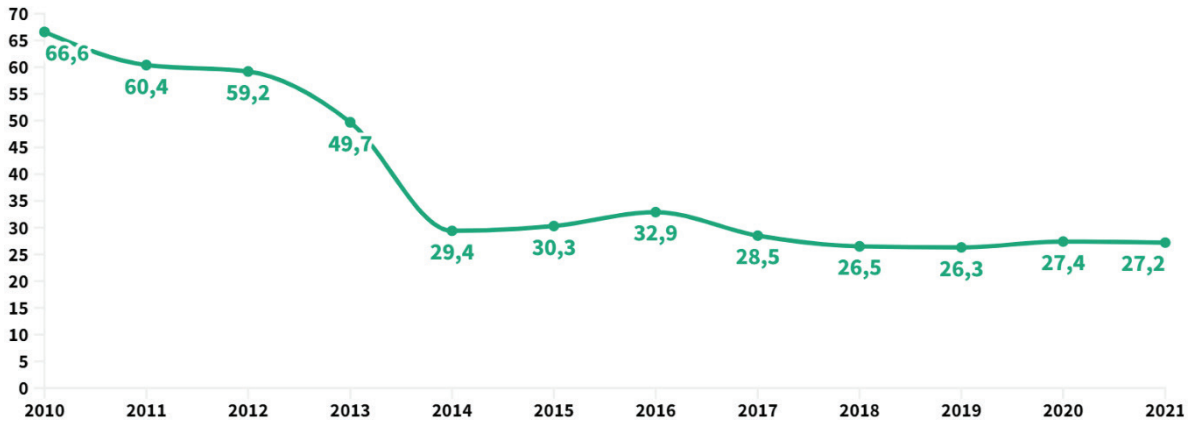
Şekil 135. Türkiye İçin Gelirin Yüzdeler Dilimlere Göre Dağılımı (% , 2006-2021)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Şekil 136. Türkiye İçin Sürekli Yoksulluk Oranı (% , 2010-2021)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Şekil 137. Türkiye İçin Maddi Yoksulluk Oranı (% , 2010-2021)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyinin altında gelir elde etme durumuna “mutlak yoksulluk” denilmektedir. Toplumun genel düzeyinin belirli oranda altında kalanların sayısına göre hesaplanan yoksulluk oranına “görelî yoksulluk” oranı denilmektedir. TÜİK eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 60’ına göre son yılda ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertleri kapsayan “sürekli yoksulluk oranını” hesaplamaktadır. 2018 yılına kadar sürekli yoksulluğun azaldığı, sonraki dönemde ise yavaş da olsa artış eğilimine geçtiği görülmektedir. Bu durum 2018 yılına kadar toplumun artan gelirine düşük gelir grubundakilerin daha fazla yaklaşılabildiğini gösterirken 2018 yılından sonra bu durum tersine dönmüştür. 2018 yılından sonra düşük gelir grubundakiler ile toplumun artan geliri arasındaki açık artmıştır. Gelir dağılımı eşitsizliği ile yoksulluk farklı kavramlardır. Bu nedenle yıllar itibariyle her iki değişkenin seyrinde farklılıkların olması beklenebilir. Diğer yandan gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluğun önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Özellikle 2013 yılına kadar yoksulluk oranlarında düşüşün yaşanması aynı yıllarda gelir dağılımındaki eşitliğin artıyor olmasından da kaynaklanabilir.

Türkiye’nin gelir dağılımı ve yoksulluk durumuna dair bir diğer gösterge ise maddî yoksulluk oranıdır. Maddî yoksulluk; çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilme, evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeyebilme, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyebilme ve evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme durumu ile ilgili hane halklarının algılarını yansıtmaktadır (TÜİK, 2022). Algı ölçümü şeklinde yapıyor olmasına rağmen bu değerler mutlak yoksulluk oranlarına benzer şekilde bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetleri hakkında bilgi verebilir. Literatürde farklı tanımlamaları olmakla birlikte

mutlak yoksulluk bireyin günlük kalori ihtiyacını karşılayabilme yani başka deyişle asgari bir açlık sınırını aşabilme kabiliyetini ölçmektedir. Ancak bu kadar düşük bir eşik gelişmiş toplumlarda ve Türkiye gibi belirli bir seviyenin üzerinde ekonomiler için ölçü alınabilecek seviyenin çok altında kalmaktadır. Bu nedenle maddî yoksulluk daha iyi bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de hane halkının maddî yoksulluk oranı dönem boyunca belirgin ölçüde azalmıştır. Ancak yine 2014 yılından itibaren göstergedeki iyileşme eğilimi hızını kaybetmiş ve yatay hale gelmiştir. Yukarıda belirtilen kıstasları karşılayabilme konusunda yetersiz kalanların oranı yüzde 60 seviyelerinden dönemin sonunda yüzde 27,2 seviyesine kadar gerilemiştir. Yaklaşık yarı yarıya düşen bu oran hane halkının temel ihtiyaçlarına daha kolay erişebilir hale geldiğini göstermektedir. 2008 Küresel Krizinin ardından dünyada başlayan genişlemeci politikaların ülkemize de düşük maliyetli döviz girdisi sağlaması ve uygulanan nispeten genişlemeci politikalar 2014 yılına kadar gerçekleşen hızlı düşüşün temel nedeni olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sanayi devrimiyle birlikte dünyada yaratılan gelir, insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Sonrasında oluşturulan siyasal, sosyal ve ekonomik yapı teknolojik gelişmelerin de etkisiyle gelir yaratma konusunda başarılı olmaya devam etmiştir. Ancak aynı başarı ülkeler arasında ve ülkeler içinde gelir dağılımının daha eşit olabilmesi konusunda gösterilememiştir. İstisna olan birkaç ülke hariç gelir dağılımı, dünya genelinde önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Konuya yönelik teorik ve politik ilgi çok uzun zaman yetersiz kalmıştır. Son dönemlerde ise önemli sorunlar yaratabilme potansiyeli bulunduğu ve mevcut yapının sürdürülebilirliğini tehdit ettiği için konu daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye’de

de gelir dağılımındaki eşitsizlik uzun yıllar devam etmiş olsa da özellikle 2000'li yıllardan sonra daha fazla gündemde olmuştur. Hükümetler en düşük gelir grubunda bulunan bireylere yönelik çeşitli düzenlemeler ve kaynak transferleri ile kısmen de olsa gelir dağılımını düzeltmeye çalışmıştır. Analiz ettiğimiz verilere göre belirli bir döneme kadar bu yöntemin kısmen de olsa etkili olduğu görülmüş ancak sürdürülebilirliği sağlanamamıştır.

Gelir dağılımı ve yoksulluk ile ilgili politikaların daha önce de belirtildiği gibi çok geniş yelpazede ve koordineli şekilde uygulanması gerekir. Ekonomik yönü ön plana çıkan gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun esas temelleri eğitim, sağlık, şehirleşme, alan yönetimi, fırsat eşitliği gibi birçok alana dayanmaktadır. Bu bağlamda

öncelikle konu ile ilgili bir toplumsal ve siyasal iradenin oluşması gerekmektedir. Sonrasında oldukça geniş çapta belirlenen stratejiler çerçevesinde politika setleri oluşturulmalıdır. Bireylerin ekonomik yaşantıya dahil olabilmesi, yaratılan ekonomik değerlerden daha fazla pay alabilmesi için yapısal koşulların oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca yaratılan gelirin sonrasında tekrar dağıtımı, devlet eli ile gerçekleştirip mevcut yapının aksayan yönlerinin açıkları kapatılmalıdır. Uygulanan bu politikalar, sadece düşük gelir gruplarının menfaatini sağlayacak politikalar olarak görülmemelidir. Ülkede yaratılan gelirin sürekliliğinin sağlanması, daha yüksek gelir düzeyleri yaratılması için potansiyelin artırılması, istikrar ve öngörünün artmasına da bu yapısal değişimin çıktıları olacaktır.

Türkiye'de sosyal yardım alan kişi sayısında artış görülüyor.

Uluslararası Karşılaştırma

Abdullah Topcuoğlu

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü

Salgının ekonomik etkileri 2021 yılında, ülkeler arasında farklılık göstermekle birlikte genel anlamda bir toparlanma eğilimi göstermiştir. 2022 yılında küresel ekonomik aktivitelerin ve ülke ekonomilerinin daha da toparlanması beklenmiştir. 2022 yılının başlarında yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı toparlanma eğiliminde olan uluslararası ekonomiyi önemli bir şekilde etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Savaşla birlikte tedarik, lojistik, gıda ve enerji gibi alanlar başta olmak üzere hem uluslararası hem de ulusal ekonomilerde sorunlarla karşılaşmıştır. Dünya ekonomilerinde yaşanan bu sorunların bir yansıması olarak özellikle gıda ve enerji fiyatlarında küresel çapta ciddi fiyat artışları yaşanmıştır.

Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle özellikle tahıl ürünlerinin azalması ve enerji fiyatlarındaki rekor artışlar başta Avrupa ekonomileri olmak üzere enerjide dışa bağımlılığı olan tüm ülke ekonomilerini etkilemiş ve enflasyon sorunun yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle Avrupa ülkelerinde enerjide yaşanan sorunlar nedeniyle enerji kaynaklarında ciddi kısıtlamalara gidilmiştir. Enflasyondaki artış eğilimi sonrasında ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkedeki faiz seviyelerinde ciddi artışlara gidilmiştir. Faizde yaşanan bu eğilimin ilerleyen süreçte küresel ekonomide bir durgunluk oluşturacağını beklemektedir. Ayrıca yaşanan ticari gerilimler sonucunda Çin'in küresel üretim merkezi rolünün zayıflayacağı da tahmin edilmektedir (Cumhurbaşkanlığı SBB, 2022, s. 9).

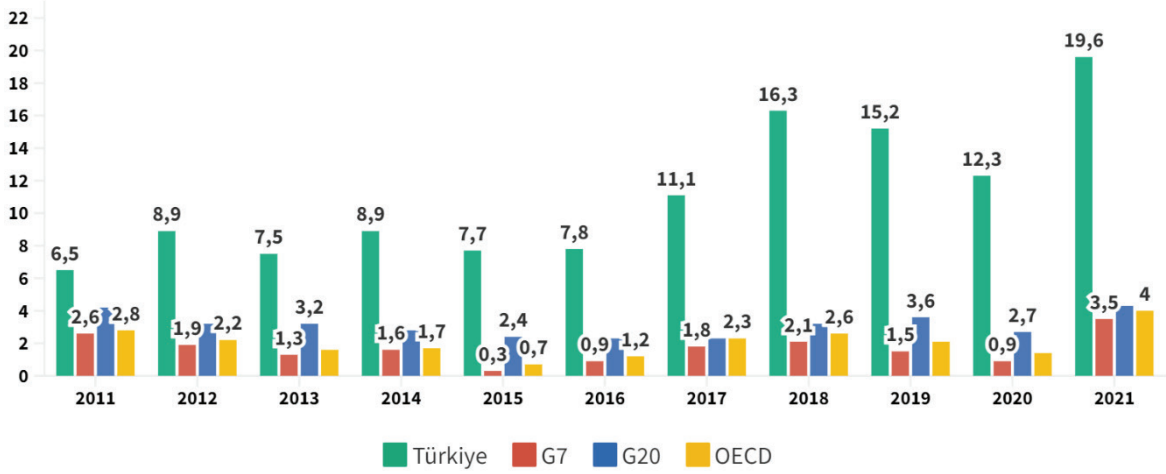
Türkiye, G7, G20 ve OECD ülkelerinin 2011-2021 dönemindeki yıllık enflasyon artış oranlarına ait veriler bakıldığında Türkiye'deki enflasyon oranının dalgalı bir seyir izlemekle birlikte 2018 yılından sonra azalan bir seyir izlediğini ve 2021 yılında salgın ve ekonomik etkileriyle birlikte tekrardan yükseldiği görülmektedir. Benzer bir durum G7, G20 ve OECD üyesi ülke ekonomileri içinde söz konusudur. G7, G20 ve OECD üyesi ülkelerin 2022 yılındaki enflasyon oranları çeyrekler itibarıyla dalgalı bir seyir izlemekle birlikte yıl sonuna doğru enflasyon oranlarında azalan bir seyir olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise 2022 yılının ilk çeyreğinden itibaren enflasyon oranında sürekli bir azalma söz konusudur.

Rusya-Ukrayna savaşı ve savaşın ekonomik etkileri tüm ülke ekonomilerinde hissedilmekte ve arz konusunda yaşanan sıkıntılar sebebiyle ekonomilerde enflasyonist baskılar yaşanmaktadır. Savaş ekonomisi, küreselleşmenin hız kaybetmesine ve dünya ekonomisinde kutuplu bir yapının oluşmasına yol açmaktadır. Savaşın ekonomik yansımalarıyla ülkelerin birbirine uyguladığı karşılıklı sert yaptırımlar sebebiyle kaynak temini konusunda yaşanan aksaklıklar küresel çapta arz yönlü bir enflasyon sorununa yol açmaktadır. Özellikle gıda ve enerji kaynaklarındaki talep artışı ve bunu karşılayacak arz kaynaklarındaki sıkıntılar sebebiyle küresel enflasyon sorunu daha da katı bir hal almıştır.

IMF'nin ülke ekonomileri için yaptığı enflasyon tahminlerine bakıldığında ise salgın sonrası dünya ekonomisi düzelme eğilimine girmişken

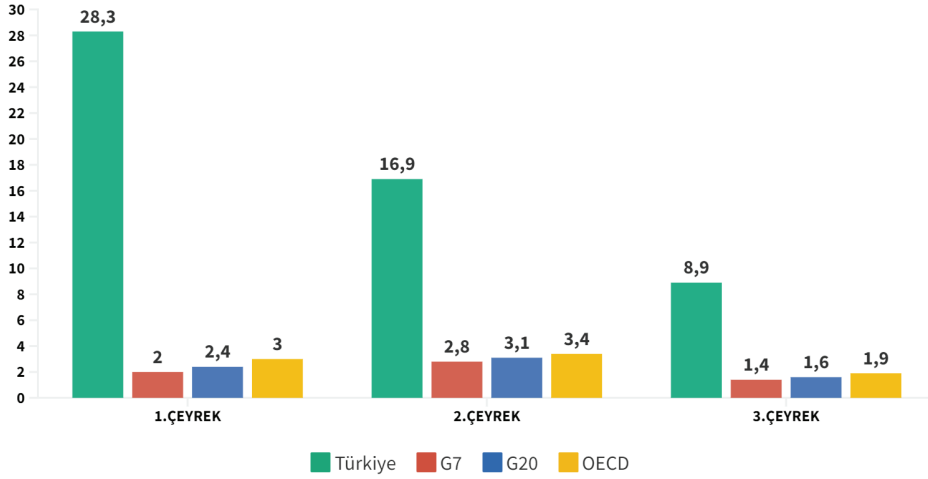

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

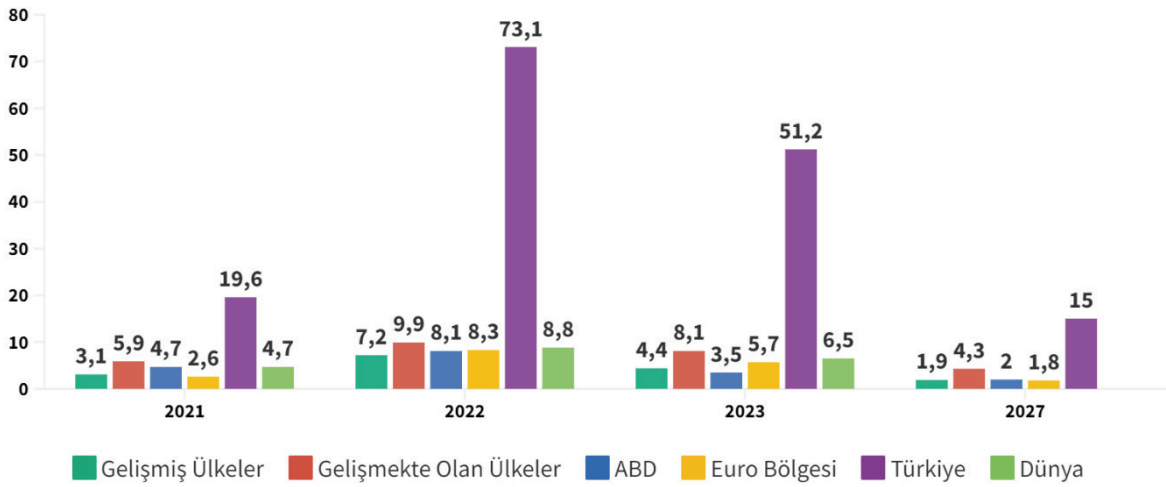
Şekil 138. Ülke Grupları ve Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (% , 2011-2021)

Kaynak: OECD Database

Şekil 139. Ülke Grupları ve Türkiye'de 2022 Yılı Çeyreklik Enflasyon Oranları (% , 2022)

Kaynak: OECD Database

Şekil 140. Ülke Grupları ve Türkiye'de Enflasyon Oranları ve Tahminleri (% , 2021-2023)

Kaynak: IMF, WEO

2022 yılının başında yaşanan Rusya-Ukrayna savaşı ve ekonomik etkileri sebebiyle enflasyon küresel bir sorun haline gelmiştir. Dünya geneli ve diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında enflasyon sorunun Türkiye için daha ciddi bir sorun haline geldiği ve IMF tahminlerine göre 2027 yılına gelindiğinde yüzde 15 seviyesine inebileceği öngörülmektedir.

Salgın sorununun başladığı 2020 yılı hariç tüm ülke gruplarında ve Türkiye’de büyüme oranlarının pozitif gerçekleştiği fakat salgınla birlikte Türkiye hariç G7, G20 ve OECD ülkeleri genelinde ekonominin daraldığı görülmektedir. Salgının etkilerinin azalması ve ekonominin tekrardan canlanmaya başlamasıyla 2021 yılında büyüme oranları tekrardan pozitif bir seyir izlemeye başlamıştır. Salgın dönemi ve sonrasında Türkiye’nin diğer ülke gruplarına göre ekonomisinin daha canlı olması ve ekonomik büyümesini sürdürmesi dikkat çekicidir.

2022 yılında tüm ülkeler açısından ekonomik büyümede dalgalanmalar olmakla birlikte OECD ve Avrupa Birliği ülkeleri için daha pozitif ve dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. G7 ülkelerinde ilk çeyrekte ufakta olsa bir ekonomik daralma olmasına rağmen 3. çeyreğe doğru ekonomik büyüme pozitif hale gelmiştir. Türkiye’de ise 2. çeyreğe doğru giderek canlanan ve artan bir ekonomik büyüme varken 3. çeyrekte ekonomik daralma yaşanmıştır. Salgının ekonomik yansımalarını atlatmaya çalışan dünya ekonomileri 2022 yılında, Rusya-Ukrayna savaşı ve savaşın ekonomik etkileriyle birlikte çalkantılı bir süreç yaşamaktadır. Bu durumun ise özellikle enflasyon ve ekonomik büyüme verileri üzerinde etkisini gösterdiği söylenebilir. Ayrıca yine savaş ekonomisi ve diğer jeopolitik gerilimlerin devam etmesi, ekonomideki belirsizliği ve riskleri artırmaktadır.

Salgının etkilerinin azaldığı ve küresel çapta ekonomilerin toparlandığı 2021 yılında Türkiye’deki büyüme oranı hem dünya ortalamasının

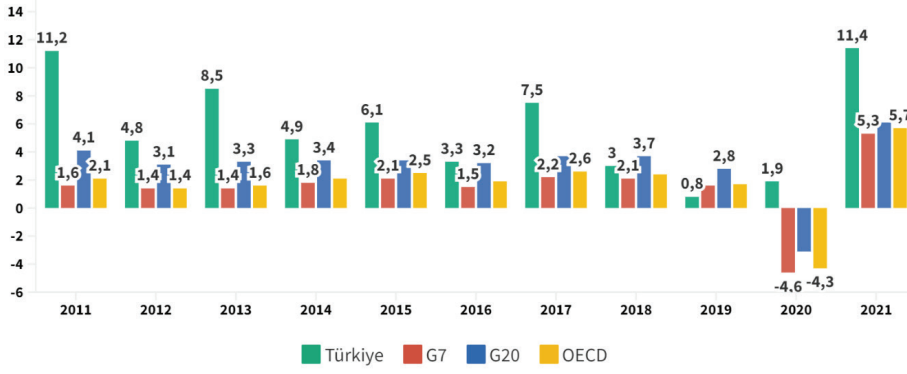
hem de diğer ülke gruplarının üzerinde gerçekleşmiştir. Rusya-Ukrayna savaşının ekonomik etkilerinin dünya ekonomisini etkilediği 2022 yılında da benzer durum devam etmiş ve büyüme oranı tahmininde Türkiye diğer ülke gruplarının önünde yer almıştır. 2023 yılı tahmininde ise Türkiye’nin büyüme oranının yüzde 3 ile gelişmekte olan ülkelere göre ikinci sırada yer alması beklenmektedir.

Türkiye, AB, G7 ve OECD üyesi ülkelere ait 2011-2021 döneminin işsizlik oranları karşılaştırıldığında ise AB, G7 ve OECD üyesi ülkelerdeki işsizlik oranlarının 2011-2021 döneminde dalgalı bir seyir izlemekle beraber 2020 yılında salgının da etkisiyle arttığı, 2021 yılında ise azaldığı görülmektedir. Türkiye’nin işsizlik oranının ise 2012 yılından 2020 yılına kadar artan bir seyir izlediği, 2019 yılından sonra ise azaldığı görülmektedir.

IMF’nin (2022) yaptığı tahminlere göre Türkiye’de 2022 yılında işsizlik oranının yüzde 10,8, 2023 yılında ise yüzde 10,5 olması beklenmektedir. Euro bölgesinde 2022 yılında beklenen işsizlik oranı yüzde 6,8 2023 yılında yüzde 7, İleri Asya ülkelerinde 2022 ve 2023 yılında yüzde 2,9, ABD’de 2022 yılında yüzde 3,7 ve 2023 yılında yüzde 4,6 işsizlik oranı olması beklenmektedir. 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşının ekonomik etkileri ve enflasyon sorununa rağmen Avrupa Birliği, G7 ve OECD üyesi ülkelerin yıl içindeki işsizlik oranı verilerinin aylık değişiminde ciddi bir değişiklik olmadığı ve dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. Buna karşın Türkiye’deki işsizlik oranında ise aylık bazda önemli dalgalanmalar olmakla birlikte yılbaşı oranla işsizlik oranında yüzde 1’lik bir azalma olduğu görülmektedir. OECD tahminlerine göre Türkiye’deki işsizlik oranının 2022 yılında yüzde 10,71, 2023 yılında yüzde 10,30 ve 2024 yılında ise yüzde 10,02 olması beklenmektedir.

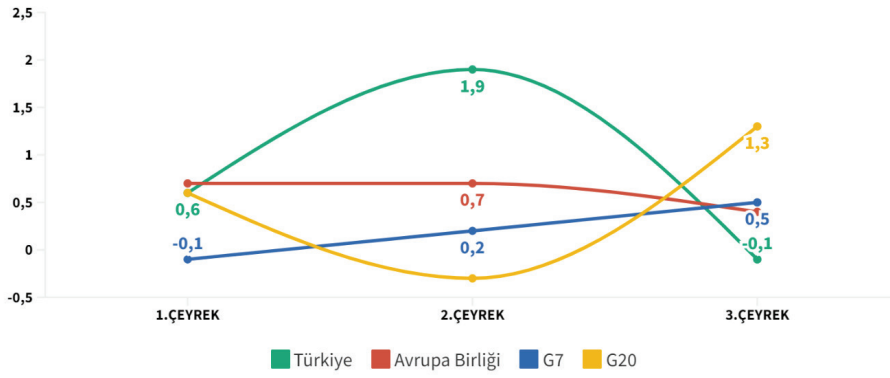
Bir diğer gösterge olarak Türkiye, AB, G7 ve OECD ülkelerinde GSYH’nin yüzdesi olarak cari işlemler dengesine ait veriler incelendiğinde

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

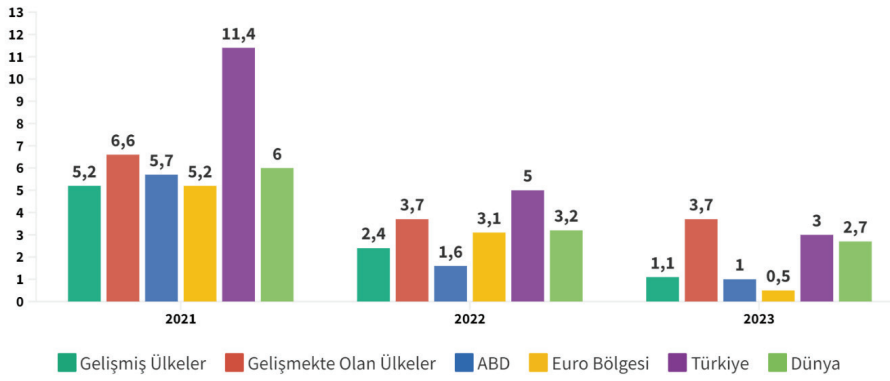
Şekil 141. Ülke Grupları ve Türkiye'de Yıllık Büyüme Oranları (% 2011-2021)

Kaynak: OECD Database

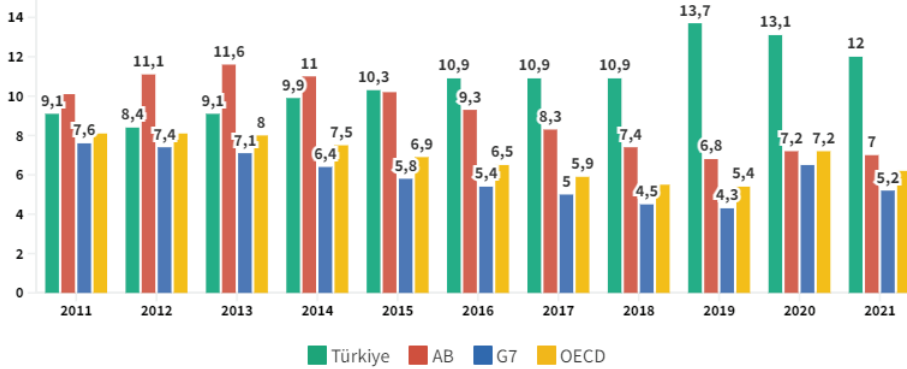
Şekil 142. Ülke Grupları ve Türkiye'de 2022 Yılı Çeyreklik Büyüme Oranları (% 2022)

Kaynak: OECD Database

Şekil 143. Ülke Grupları ve Türkiye'de Büyüme Oranları ve Tahminleri (% 2021-2023)

Kaynak: IMF, WEO

Şekil 144. Ülke Grupları ve Türkiye'de Yıllık İşsizlik Oranları (% 2011-2021)

Kaynak: OECD Database

AB ülkelerinde cari işlemler dengesi pozitif iken Türkiye, G7 ve OECD ülkelerinde dalgalanmalar göstermektedir. Türkiye’de cari işlemler dengesi, sadece 2019 yılında pozitif bir değere ulaşmakla birlikte dönem başı olan 2011 yılına oranla 2021 yılında ciddi bir azalma göstermiştir. 2022 yılının 1. çeyreğinde Türkiye’nin cari işlemler dengesi yüzde -7,38 iken 2. çeyrekte ise yüzde -3,02 olarak gerçekleşmiştir. OECD tarafından yapılan tahminlere göre, 2023 yılında Türkiye’nin cari işlemler dengesinin GSYH’nin yüzde -3,83’ü ve 2024 yılında ise yüzde -2,46’sı olması beklenmektedir.

Türkiye ve seçili ülke gruplarının 2011-2021 dönemine ait mal ticareti dengesi verilerine bakıldığında, ülke grupları içerisinde sadece Avrupa Birliği’nin mal ticareti dengesinin sürekli pozitif bakiye verdiği, buna karşın Türkiye, G7 ve OECD ülkelerinde ise mal ticaretinin açık verdiği görülmektedir. Dönem başı ve sonu açısından karşılaştırıldığında, Türkiye’nin mal ticaret açığının dönem başına göre ciddi bir şekilde azaldığı dikkat çekmektedir. 2022 yılının 1. çeyreğinde Türkiye’nin mal ticareti açığının 20.723 milyar dolar ve 2. çeyrekte ise 17.993 milyar dolar olarak gerçekleştiği ve mal ticareti açığının daralmaya devam ettiği görülmektedir.

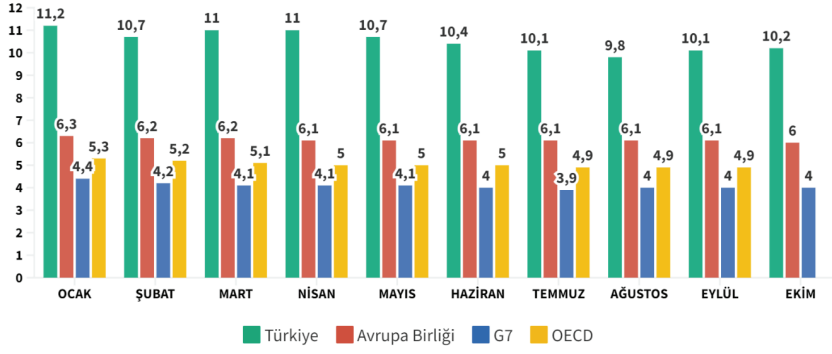
Türkiye, Avrupa Birliği ve OECD ülkelerindeki kişi başına milli gelir seviyesi, dönem başı ve sonu açısından karşılaştırıldığında hem Türkiye’de hem de ülke gruplarında kişi başına düşen gelir seviyesinin arttığı görülmektedir. Türkiye’de 2021 yılına gelindiğinde kişi başına düşen milli gelir 2015 yılına oranla yüzde 18,63 oranında artarken, Avrupa Birliğinde yüzde 27,85 ve OECD ülkelerinde ise yüzde 21 oranında artış göstermiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

2020 yılında başlayan pandeminin dünya ekonomileri üzerindeki etkileri 2021 yılında azalırken 2022 yılı Şubat ayında başlayan Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş, toparlanma dönemindeki ülke ekonomilerini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Böylece ülkeler pandemi etkilerini yavaş yavaş sarma eğilimindeyken ve daha tam anlamıyla bir toparlanma fırsatı bulamadan, kapılarında bir krizi daha bulmuşlardır. Savaşın ekonomik etkileri aynı pandemi döneminde olduğu gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerini daha derinden etkilemiştir. Pandemi etkilerini ve ekonomik getirilerini daha derinden hisseden gelişmekte olan ülkeler, savaş ekonomisi şartları ve getirilerini de daha yoğun hissetmiştir.

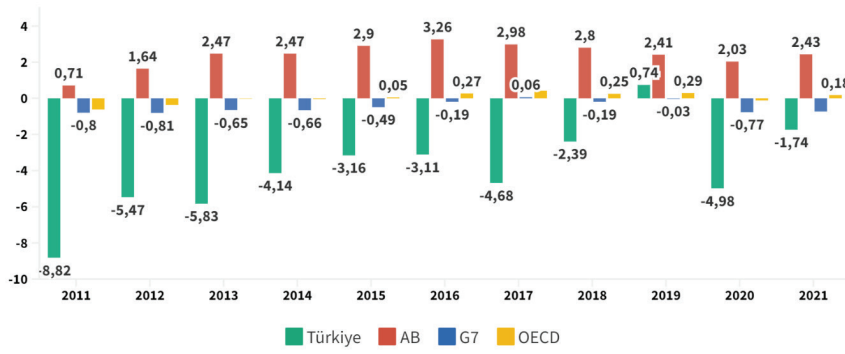
Salgın etkilerinin tam anlamıyla atlatılmadan, savaşın ekonomik şartları ve etkileriyle karşılaşmak zorunda kalan ülkeler özellikle lojistik, ticaret, gıda, emtia ve enerji konularında ciddi sorunlar yaşamıştır. Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler özellikle enerji konusunda ciddi sorunlar yaşamış ve bu sorunları aşmak için ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Küresel ölçekte ise artan enflasyon oranlarıyla birlikte ülkelerde parasal sıkılaşma ve ticarete yaşanan sıkıntılar, ülkeler için finansal koşulları daha da zorlaştırmıştır. Enflasyon sorunu ise Türkiye’de daha yoğun hissedilmiş ve rekor seviyelere ulaşmıştır. Halkın alım gücünde yaşanan ciddi sorunlar sebebiyle hükümet tarafından memur maaşları ve asgari ücretlerde de tarihi artışlara gidilmiştir. Savaş ile birlikte ülkelerin karşılıklı ambargo ve ticari kısıtlama uygulamaları, özellikle enerji başta olmak üzere genel bir arz şoku ve enflasyonu yaşanmasına, küresel ticaretin baskılanmasına ve hem dünya ekonomisinin hem de Türkiye ekonomisinin zor bir sınavdan geçmesine sebep olmuştur.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

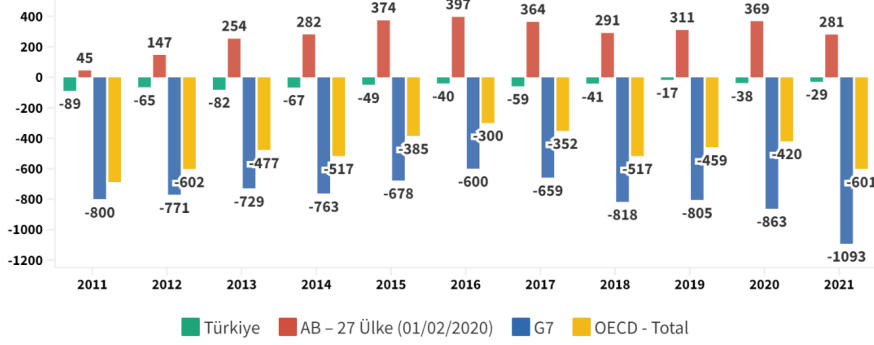
Şekil 145. Ülke Grupları ve Türkiye'de 2022 Aylık İşsizlik Oranları (%), 2022 Ocak-Ekim)

Kaynak: OECD Database

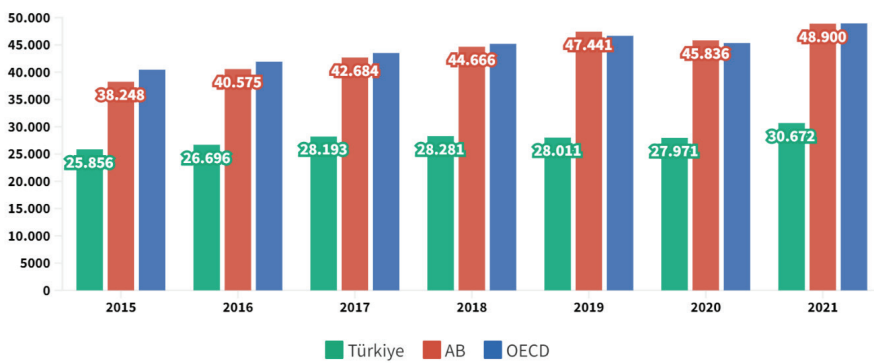
Şekil 146. Ülke Grupları ve Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi (GSYH %), 2011-2021)

Kaynak: OECD Database

Şekil 147. Ülke Grupları ve Türkiye'de Mal Ticareti Dengesi (Milyar ABD Doları, 2011-2021)

Kaynak: OECD Database.

Şekil 148. Ülke Grupları ve Türkiye'de Kişi Başına Milli Gelir (ABD Doları, 2011-2021)

Kaynak: OECD Database

Öneriler

On Birinci Kalkınma Planındaki amaçlar genişletilmelidir. Söz konusu plan, daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye vizyonunun geliştirilmesi ve sürdürülmesi, refahın artırılması, insani gelişmişlik seviyesinin ve kişi başına gelirin yükseltilmesi, işsizlik ve enflasyon oranının düşürülmesi, rekabet gücünün artırılması, dünya ekonomisinde yaşanan değişimler dikkate alınarak sanayileşmenin sağlanması, tasarrufların ve üretken yatırımların artırılması, öngörülebilirliği yüksek politikaların belirlenmesi ve uygulanması, orta ve yüksek teknolojiye dayanan katma değeri yüksek üretime öncelik verilmesi, küresel ve bölgesel gelişmelere hızlı uyum sağlayacak politikaların belirlenmesi, yaşanan krizlerin fırsata dönüştürülmesi, ihtiyaç duyulan alanlarda yapısal reformlara öncelik verilmesi, yeşil büyüme, iklim değişikliği gibi alanlarda politikaların belirlenmesi öncelikler arasında yer almalıdır.

Gelir dağılımı ve yoksulluk ile ilgili politikalar daha önce de belirtildiği gibi çok geniş yelpazede ve koordineli şekilde uygulanmalıdır. Ekonomik yönü ön plana çıkan gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun esas temelleri eğitim, sağlık, şehirleşme, alan yönetimi, fırsat eşitliği gibi birçok alana dayanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle konu ile ilgili bir toplumsal ve siyasal iradenin oluşması gerekmektedir. Sonrasında oldukça geniş çapta belirlenen stratejiler çerçevesinde politika setleri oluşturulmalıdır. Bireylerin ekonomik yaşantıya dahil olabilmesi, yaratılan ekonomik değerlerden daha fazla pay alabilmesi için yapısal koşulların oluşturulması gerekmektedir.

Ayrıca yaratılan gelirin sonrasında tekrar dağıtımı devlet eliyle gerçekleştirip mevcut yapının aksayan yönlerinin açıkları kapatılmalıdır. Uygulanan bu politikalar, sadece düşük gelir gruplarının menfaatini sağlayacak politikalar olarak görülmemelidir.

Tarım ve Orman Bakanlığından sağlanan destekler, verimli ve etkin şekilde kullanılmalıdır. Destekler, tarım sektöründeki üretim miktarını ve istihdamı artırabilme potansiyeline sahiptir. Ancak hayvancılık açısından durum biraz daha zor görünmektedir. Toplam hayvan sayısında yüzde 1'lik artış olmasına rağmen büyükbaş hayvan sayısının azalması önemli bir sorundur. Gerek süt ve süt ürünleri gerekse kırmızı et temini açısından mevcut fiyatlama davranışlarını etkilememesi imkânsızdır. Dolayısıyla tarımsal ve hayvansal üretime yapılacak olan destek ve düzenlemelerin takibi de son derece önemlidir. Sonuç olarak tarım ve hayvancılık sektörü günlük yaşamdaki birçok ürün fiyatı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir ve enflasyonist baskının azaltılması noktasında dikkate alınmalıdır.

2022 yılında turizm açısından yaşanan önemli kazanımların devam etmesine yönelik politikalar ortaya konmalıdır. Bu doğrultuda Türkiye'nin farklı ülkeler için önemli bir turizm merkezi hale gelmesi sağlanmalı, bunun için de Türkiye'nin kültür turizmi, eğitim turizmi, sağlık turizmi gibi farklı turizm türlerinde uluslararası tanıtımlara yönelmesi gerekmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin sadece belirli bölgelerini ziyaret eden yabancı turistlerin Türkiye'nin farklı turistik bölgelerine seyahat etmeleri sağlanmalıdır.

Giderek artan enflasyon oranı karşısında para ve maliye politikalarıyla beraber kurumsal düzenlemeler de gereklidir. Öncelikle, faiz kararlarıyla enflasyonu etkileyen TCMB ve ülke geneli enflasyonu ölçen kurum olan TÜİK başkanlıklarında sık yapılan değişiklikler, şeffaflık ve bağımsızlık yönünden soru işaretleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu kurumların idari işleyişine ve kararlarına müdahale etmemek enflasyon yönünde sağlıklı veri ve öngörülebilirlik imkanı yaratacaktır.

Hizmet sektöründe yaşanan büyümenin ve gelişmenin kalıcı olması sağlanmalıdır. Hizmetler sektörünün 2022 yılındaki performansının tatmin edici olsa da hizmetler sektörü adına 2022 yılında yaşanan bu olumlu gelişmelerin kalıcı olabilmesi için H-ÜFE'nin düşürülmesi ve konjonktürden kaynaklı ortaya çıkan olumlu gelişmelerin konjonktürün ortadan kalkması durumunda da devam etmesi sağlanmalıdır.

Enerjide dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Türkiye enerji ihtiyacını karşılamak için büyük ölçüde fosil yakıtlara bağımlıdır ve enerji üretiminde fosil yakıtlar arasında en büyük paya doğal gaz sahiptir. Dolayısıyla, Türkiye her yıl milyarlarca dolarlık enerji ithalatı gerçekleştirmektedir. Bu enerji bağımlılığı enerji fiyatlarındaki değişikliklerden dolayı hem ülke ekonomisini kırılgan hale getirmekte hem de ülkenin cari açığının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, enerjide dışa bağımlılığı azaltma gayretinde olan Türkiye, yerli ve yenilenebilir enerji üretim kaynaklarını çeşitlendirmeye gayret göstermelidir. Yenilenebilir enerji kullanımının artması, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına hem yardımcı olacak hem de enerjide dışa bağımlılığı azaltmasında yardımcı olacaktır.

Başarı potansiyeli olmakla beraber çeşitli kısıtlar sebebiyle varlığını devam ettiremeyecek olan yeni kurulmuş işletmeler desteklenmelidir. Söz konusu kısıtlar içerisinde finansman sorunları ve yönetsel yetersizlikler ön plana

çıkılmaktadır. Türkiye'de özellikle son kalkınma planları ile yeni işletme kurulmasını teşvik edici ve bu işletmelerin kuruluşun sonra da desteklenmesine yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Yeni işletme kurma niyetinde olan kişilere eğitim ve danışmanlık verilmesi, ihtiyaç duyulabilecek finansmana ulaşabilmenin kolaylaştırılması gibi düzenlemeler ile hem yeni işletme kurulması teşvik edilmekte hem de kurulan işletmelerin başarılı olabilmesi için destek verilmektedir. Fakat destekleyici düzenlemelerin daha çok finansmana odaklandığı görülmektedir. Finansmanın yanında yeni işletme kurma niyetinde olan kişilere ve işletme sahiplerine finansal yönetim, pazarlama, stratejik yönetim konularında da danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin verilmesi gerekmektedir.

İşsizlik sorunu için orta ve uzun vadeli köklü yapısal reformlar gerektirmektedir. Bu bağlamda özellikle özel sektörün daha fazla büyümesi ve kamu sektörünün küçültülmesi, istihdam yaratma açısından önem arz etmektedir. İşsizlerin kamu sektörü tarafından istihdamının azaltılarak özel sektöre yönlendirilmesi hem kamu bütçesi üzerindeki baskıyı hafifletecek hem de ülke ekonomisine katma değer üretecek özel sektör için gerekli işgücü sağlanmış olacaktır.

Genç işsizliğin azaltılmasına yönelik emek stoğunu yönlendiren eğitim politikalarının üretilmesi ve gerekli istihdam alanlarının yaratılmasını sağlanmalıdır. Sayısı hızla artan üniversitelerin klasikleşmiş temel eğitim alanlarının dışında ülke ekonomisinin ihtiyacına göre belirlenen alanlara yönelmesi buralardan mezun olan öğrencilerin veya genç işsizlerin doğrudan istihdama dahil olması sağlanmalıdır. Böylece artan üniversite sayısı da ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda verimli biçimde değerlendirilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve rasyonel beklentiler teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168-182.
- Al Taitoon, J., Adil, M., al Ansari, R., Shaikh, O., Tait, C. ve Hayat, U. (2022). *Green and sustainability sukuk report 2022*. https://www.globalethicalfinance.org/wp-content/uploads/2022/10/Financing_A_Sustainable_Future_Web.pdf adresinden erişildi.
- Azhgaliyeva, D. (2021). *Green Islamic bonds*. Mandaluyong: Asian Development Bank. <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/691951/ado2021bn-green-islamic-bonds.pdf> adresinden erişildi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). *Veriler*. 15-20 Ocak 2023 tarihleri arasında <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis> adresinden erişildi.
- BBC. (2021). *İklim krizi: Dünyayı en çok kirleten ülkeler, karbon emisyonunu azaltmak için neler yapıyor?* 25 Ocak 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59088481> adresinden erişildi.
- Boffo, R., Patalano, R. (2020). *ESG investing: Practices, progress and challenges*. Paris: OECD. <https://www.oecd.org/finance/ESG-Investing-Practices-Progress-Challenges.pdf> adresinden erişildi.
- Borsa İstanbul. (2023). *Kıymetli madenler piyasası altın ithalat verileri*. https://www.borsaistanbul.com/dosyalar/kmtp/veriler/ith_au.pdf adresinden erişildi.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). Türkiye Ulusal Katkı Beyanını COP 27’de Açıkladı. 27 Ocak 2023 tarihinde <https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop-27-de-acikladihaber#84:~:text=%C87%3evre2%C20%C9%5Eehircilik20%ve%20%C%4B0klim20%De%C9%4Fi%C9%5Fikli%C9%4Fi,y%C%3BCzde20%2041%oran%C%4B1nda20%azalt%C%4B1ma20%y%C%3BCkseltti> adresinden erişildi.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). *Paris Anlaşması*. 26 Ocak 2023 tarihinde <https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34> adresinden erişildi.
- Dünya Bankası. (2022a). Services, value added (% of GDP). 15 Aralık 2022 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS> adresinden erişildi.
- Dünya Bankası. (2022b). Employment in services (% of total employment) (modeled ILO estimate). 15 Aralık 2022 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/SL.SRV.EMPL.ZS> adresinden erişildi.
- Eğilmez, M. (2021). *Önce zenginleştiren sonra yoksullaştıran büyüme*. 15 Aralık 2022 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2021/06/once-zenginlestiren-sonra-yoksullastran.html> adresinden erişildi.
- European Council. (2021). *Fit for 55*. 19 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/> adresinden erişildi.
- Ghani, E. ve Kharas, H. (2010). The service revolution. *Economic Premise* (14), 1-5.
- Gharehgozli, O. ve Lee, S. (2022). Money supply and inflation after COVID-19. *Economies*, 10(5), 1-14.
- International Monetary Fund. (2022). *World economic outlook, countering the cost-of-living crisis, OCT2022*. https://reliefweb.int/report/world/world-economic-outlook-october-2022-countering-cost-living-crisis?gclid=CjwKCAiA_6yfBhBNE-iwAkmXy50okX0RaFCxdBjzKZjUd-Y--fm7iBNirbCOunihXHH-cAloaY_mL3hoCD_AQAvD_BwE adresinden erişildi.
- International Monetary Fund. (2022). *World economic outlook: Countering the cost-of-living crisis*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022> adresinden erişildi.
- Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK). Resmî Gazete: 25326 (24 Aralık 2003). Kanun No.: 5018, md. 4/1. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf> adresinden erişildi.
- Kibritçiöğlü, A. (2002). Causes of inflation in Turkey: a literature survey with special reference to theories of inflaton. A. Kibritçiöğlü, L. Rittenberg and F. Selçuk (Eds.), *Inflation and Disinflation in Turkey içinde* (43-76 ss.). London: Ashgate, Lester, A. (2022). *Sustainable bonds insight 2022*. <https://www.environmental-finance.com/content/downloads/sustainable-bonds-insight-2022.html> adresinden erişildi.
- NTV. (2022). *Merkez Bankası'ndan bankalara uyarı: 4 uygulamayı sona erdirin*. 15 Ocak 2023 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/doviz/merkez-bankasindan-bankalara-uyari-4-uygulamayi-sona-erdiren,OiHg1sE-yE-hod1DzR0XnA> adresinden erişildi.

- OECD. Database, <https://stats.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 13.01.2023).
- OECD. (2023). *OECD social and welfare statistics*. 12 Ocak 2023 tarihinde https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/data/oecd-social-and-welfare-statistics/income-distribution_data-00654-en adresinden erişildi.
- Refinitiv. (2022). *Sustainable Islamic finance monitor Q4 2021*. https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/reports/refinitiv-sustainable-islamic-finance-monitor-q4-2021.pdf adresinden erişildi.
- Ritchie, H. (2019). *Who has contributed most to Global CO2 emissions?* 25 Ocak 2023 tarihinde <https://ourworldindata.org/contributed-most-global-co2> adresinden erişildi.
- Ritchie, H., Roser, M. ve Rosado, P. (2020). *CO2 emissions*. 25 Ocak 2023 tarihinde <https://ourworldindata.org/co2-emissions> adresinden erişildi.
- Ritchie, H., Roser, M. ve Rosado, P. (2020). *CO2 and greenhouse gas emissions*. 26 Ocak 2023 tarihinde <https://ourworldindata.org/co2-and-other-greenhouse-gas-emissions> adresinden erişildi.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat: Teori, pratik ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sürdürülebilir Ekonomi ve Finans Araştırmaları Derneği. (2021). *Karbon nötr Türkiye yolunda ilk adım: Kömürden çıkış 2030*. <https://sefia.org/arastirmalar/karbon-notr-turkiye-yolunda-ilk-adim-komurden-cikis-2030/> adresinden erişildi.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. (2022). *Yeşil sukuk çalışma raporu: Mevcut durum, tespitler ve öneriler*. <https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/docs/2022-05/cbfo-yesil-sukuk-calisma-raporu.pdf> adresinden erişildi.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (t.y.). *Yıllar bazında genel devlet istatistikleri*. <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası EVDS. (t.y.). *Piyasa verileri*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2022). *Gösterge niteliğindeki merkez bankası kurları*. https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2022, 25 Kasım). *TCMB rezervleri ve swap işlemleri*. <https://mb-reserves.github.io/#detayli-tablo> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2023). *Enflasyon raporları*. 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2023). *Uluslararası yatırım pozisyonu*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Uluslararası+Yatirim+Pozisyonu/> adresinden erişildi.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2013). *2013 yılı faaliyet raporu*. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2013%20YILI.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2014). *2014 yılı faaliyet raporu*. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2014%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2015). *2015 yılı faaliyet raporu*. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2015%20YILI%20BAKANLIK%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2016). *2016 yılı faaliyet raporu*. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2016%20YILI%20BAKANLIK%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018). *2018 yılı faaliyet raporu*. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2018%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2021). *2021 İdare faaliyet raporu*. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/TOB%202021%20YILI%20C4%B0DARE%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü. (2019). *Türkiye'de şirket kurmak*. 10 Ocak 2023 tarihinde https://ticaret.gov.tr/data/5d3e935313b87607d8feeffc/rehber_Tr.pdf adresinden erişildi.
- T. C. Ticaret Bakanlığı. (2020). *Yurtdışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki yatırımları*. <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-yatirim-istatistikleri/yurtdisinda-yerlesik-gercek-ve-tuzel-kisilerin-turkiyedeki-yatirimlari> adresinden erişildi.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On birinci kalkınma planı (2019-2023)*. 25 Aralık 2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden erişildi.

- T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). *Yıllar bazında genel devlet istatistikleri*. 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> adresinden erişildi.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). *Yıllık ekonomik rapor 2022*. 13 Ocak 2022 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/Yillik-Ekonomik-Rapor-2022.pdf> adresinden erişildi.
- T. C. Dış İşleri Bakanlığı AB Başkanlığı. (2022). *Fasıl 15: Enerji*. 15 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html adresinden erişildi.
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019). *2019-2023 Stratejik planı*. https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2019_2023_Stratejik_Planı.pdf Ocak 2023 adresinden erişildi.
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023). *Bilgi merkezi - Elektrik*. 23 Ocak 2023 tarihinde <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik> adresinden erişildi.
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023a). *Yenilenebilir enerji: Güneş*. <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-gunes> adresinden erişildi.
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023b). *Güneş enerjisi potansiyel atlası (GEPA)*. <https://gepa.enerji.gov.tr/MyCalculator/Default.aspx> adresinden erişildi.
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023c). *Türkiye rüzgâr enerjisi potansiyeli atlası (REPA-V1)*. <https://repa.enerji.gov.tr/REPA/> adresinden erişildi.
- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). *Kamu finansmanı istatistikleri. Kamu net borç stoku istatistikleri*. 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> adresinden erişildi.
- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). *Kamu finansmanı istatistikleri. Merkezi yönetim borç stoku istatistikleri*. 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> adresinden erişildi.
- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). *MGM, merkezi yönetim bütçe istatistikleri*. 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistikleri> adresinden erişildi.
- T. C. HMB. (2022). *Kamu finansmanı istatistikleri. AB tanımlı genel yönetim borç stoku istatistikleri*. 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2022). *İstatistikler*. 15-20 Ocak 2023 tarihleri arasında <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2022). *Uluslararası rezervler ve döviz likiditesi gelişmeleri*. 15-20 Ocak 2023 tarihleri arasında <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Uluslararası+Rezervler+ve+Doviz+Likiditesi/> adresinden erişildi.
- T. C. Merkez Bankası. (2023). *2023 yılı para politikası ve liralasma stratejisi*. 20 Ocak 2023 tarihinde https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fb7ecbae-31a2-4600-bc81-b605ba10bc58/2023_Para+Politikasi_ve_Liralasma_Stratejisi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-fb7ecbae-31a2-4600-bc81-b605ba10bc58-olxRVOX adresinden erişildi.
- TEİAŞ. (2023a). *Santral kurulu güç raporları, 2022*. <https://www.teias.gov.tr/kurulu-guc-raporlari> adresinden erişildi.
- TEİAŞ. (2023b). *Elektrik üretim-iletim istatistikleri, 2022*. <https://www.teias.gov.tr/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> adresinden erişildi.
- The United Nations Environment Programme. (2016). *Definitions and concepts: background note (16/13; The inquiry into the design of a sustainable financial system)*. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/10603/definitions_concept.pdf adresinden erişildi.
- The World Bank. (2020). *CO2 emissions (KT)*. 23 Ocak 2023 tarihinde https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.KT?most_recent_value_desc=true adresinden erişildi.
- The World Bank. (2020). *CO2 emissions (metric tons per capita)*. 23 Ocak 2023 tarihinde https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC?most_recent_value_desc=true adresinden erişildi.
- The World Bank. (2020). *Pioneering the green sukuk: Three years On*. http://bit.ly/WB_blogsMY adresinden erişildi.
- The World Bank. (2022). *GDP (current US\$)*. 26 Ocak 2023 tarihinde https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true adresinden erişildi.
- The World Bank. (2022). *Population, total*. 26 Ocak 2023 tarihinde https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?most_recent_value_desc=true adresinden erişildi.
- The World Bank. (2022). *Unlocking Green Finance in Turkey*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099040002232227038/pdf/P174569076d6f30a20916807841092b30f3.pdf> adresinden erişildi.
- The World Integrated Trade Solution. (t.y.). *Turkey trade balance, exports and imports*. <https://wits.worldbank.org/Country-Profile/en/Country/TUR/Year/2010/TradeFlow/EXPIMP> adresinden erişildi.

- TSKB. (2022). *Enerji görünümü 2022*. <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-gorunumu-final.pdf> adresinden erişildi.
- Tuncer, G. (2021). *Yeni başlayanlar için merkez bankası rezervlerinin A,B,C'si*. 14 Ocak 2023 tarihinde <https://www.indytrk.com/node/323141/ekonomiyuzdeCCyuzde87/yeni-bayuzdeC5yuzde9Flayanlar-iyuzdeC3yuzdeA7in-merkez-bankasyuzdeC4yuzdeB1-rezervlerinin-abcsi> adresinden erişildi.
- TURSAB. (2022a). Turizm gelirleri. 23 Aralık 2022 tarihinde <https://www.tursab.org.tr/istatistikler-icerik/turizm-geliri> adresinden erişildi.
- TURSAB. (2022b). Türkiye'ye Gelen Yabancıların Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı (1990-2020). 23 Aralık 2022 tarihinde <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2022). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması*. 13 Ocak 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Bitkisel Ürün Fiyatları ve Üretim Değeri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Urun-Fiyatlari-ve-Uretim-Degeri-2021-45506> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İnşaat ve Konut*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaat-ve-konut-116&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İstatistikler*. 15-20 Ocak 2023 tarihleri arasında <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2021-45645> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Sanayi Kurulan Kapanan Şirket Sayıları*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Sanayi Üretim Endeksi*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Aralik-2022-49710> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Sanayi*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Tarımsal girdi fiyat endeksi*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-Girdi-Fiyat-Endeksi-Aralik-2021-45772> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Ulusal Hesaplar, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, III. Çeyrek İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-III.-Ceyrek-Temmuz-Eylul-2022-45551#:~:text=%C3%9C-retim%20y%C3%B6ntemiyle%20Gayrisafi%20Yurt%20%C4%B0%C3%A7i,milyar%20523%20milyon%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Çevre ve Enerji İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Ulusal hesaplar dönemsel hesaplar*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Ulusal hesaplar yıllık hesaplar*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (Kasım 2022). Hizmet üretici fiyat endeksi ve değişim oranı. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Enflasyon-ve-Fiyat-106> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. *İş gücü istatistikleri*. Kasım 2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2022-49384#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202022%20y%C4%B1%C4%B1%20Kas%C4%B1m%20ay%C4%B1nda,ise%20%36%2C4%20oldu> adresinden erişildi.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2022). *Kurulan/kapanan şirket istatistikleri*. <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php> adresinden erişildi.
- U. S. Energy Information Agency. (t.y.). *Europe brent spot Price FOB*. <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=RBRT&f=M> adresinden erişildi.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2021). *Promoting investments for sustainable development*. <https://undocs.org/en/A/RES/74/199> adresinden erişildi.
- Yeldan, E., Acar S. ve Aşıcı, A. A. (2020). *Ekonomik göstergeler merceğinden yeni iklim rejimi*. İstanbul: TÜSİAD. <https://Tusiad.Org/Tr/Yayinlar/Raporlar/Item/10633-Ekonomik-Gostergeler-Merceginden-Yeni-Klim-Rejimi-Raporu> adresinden erişildi.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2013). *Makro ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, E. (2020). *Türkiye'nin döviz rezervi azalıyor*. 14 Ocak 2023 tarihinde https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-nin-doviz-rezervi-azaliyor?gclid=Cj0KCQIAt66eBhCnARIsAKf3ZNFLGaHU2ratrU0epkMNHVeIJ2co9vXEHeCv-nW3Fw8JIXsA9QUFCVgaAkRhEALw_wcB adresinden erişildi.

Katkıda Bulunanlar

Lütfi Sunar

Lisans eğitimini 2002 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Ekonomi bölümlerinde ve doktora eğitimini de 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Sosyolojik teori, sosyoloji tarihi, şarkiyatçılık, İslamcılık, tabakalaşma alanında çalışmaları bulunmaktadır.

Cengizhan Yıldırım

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde 2002 yılında lisansı, 2005 yılında yüksek lisansı, 2011 yılında doktora bitirdi. Doktora eğitimi sırasında 2009-2011 yılları arasında Durham Üniversitesi'nde çalışmalar yürüttü. 2020 yılında makro iktisat alanında doçent oldu. Cengizhan Yıldırım, Türkiye Ekonomisinin Makro İktisadi Göstergeleri üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

Fatih Konur

Lisans eğitimini 2004, yüksek lisans eğitimini 2006, doktora eğitimini 2011 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde iktisat alanında tamamlamıştır. Doçentliğini 2014 yılında Uluslararası İktisat alanında almış, 2020 yılında profesör olmuştur. Uluslararası İktisat, Bölgesel Kalkınma, Avrupa Birliği alanlarında aynı kurumda çalışmalarına devam etmektedir.

Muhammed Hadin Öner

2007 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. 2009 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Bankacılık ve Finans alanında yüksek lisansını tamamladı. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Bölümü'nde 2021 yılında doktorasını tamamlayan Öner, finans, katılım finans ve katılım sermaye piyasaları alanında çalışmalar yapmaktadır. 10 yılı aşkın bankacılık sektöründe şubecilik dâhil genel müdürlüğün birçok departmanında farklı pozisyonlarda çalışan Öner, 2018 yılından beri Aksaray Üniversitesi'nde akademisyen olarak görev yapmaktadır.

Mehmet Şengür

Lisans eğitimimi Abant İzzet Baysal Üniversitesi (2008) İktisat Bölümü'nde tamamladı. 2009 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Şu anda Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisat Bölümü İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı'nda doçent olarak görev yapmaktadır. Temel araştırma alanları yoksulluk, gelir dağılımı, gelir eşitsizliği, tasarruf, ekonomik büyüme, tüketici talebi ve enflasyondur.

Seyit Köse

İstanbul Üniversitesi'nde 1987 yılında lisansı ve 1990 yılında yüksek lisansı tamamladı. Oklahoma Eyalet Üniversitesi'nde 1996 yılında yüksek lisansı ve 2002 yılında doktora'yı tamamladı. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde 2002-2009 yılları arasında yardımcı doçent, 2009-2014 yılları arasında doçent ve 2014 yılından itibaren profesör olarak çalışmaktadır. 2012-2013 akademik yılında Oklahoma Eyalet Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. Makro iktisat ve bölgesel iktisat konularında çalışmalar yürütmektedir.

Nurbay Sey

Lisansını İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisansını aynı üniversitenin İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bölümü'nde yapmıştır. Halen İstanbul Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı'nda sağlık ekonomisi üzerine doktora yapmaktadır. 2017 yılından beri Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Sağlık ekonomisi, Türkiye ekonomisi, Asya ülke ekonomileri hakkında çalışmaları mevcuttur.

Mustafa Çakır

Zeytinburnu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Beykent Üniversitesi'nde lisans eğitimini tamamladı. Ardından Johannesburg Üniversitesi'nin Ekonomi ve Ekonometri Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini ve doktora eğitimini aldı. 2014 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan Dr. Çakır, akademik çalışmalarını İktisat, Uygulamalı Makro İktisat ve Türkiye Ekonomisi ile ilgili alanlarda yapmaktadır. Akademik çalışmalarını 2023 yılından itibaren Samsun Üniversitesi'nde yürütmektedir.

Yalçın Elmas

2007-2017 yılları arasında Kdz. Ereğli, Kaynaşlı, Yığılca ve Düzce Tapu Müdürlüklerinde Arşiv Memuru, Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni, Bilgisayar İşletmeni ve Uzman unvanları ile çalışmış olup 2017 yılından beri Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Gerede Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü'nde görev yapmaktadır. Gayrimenkul, Osmanlıca Tapu ve Nüfus Kayıtları konularında bilirkişilik hizmetlerini sürdürmenin yanı sıra KOSGEB Bolu Müdürlüğü Yurt Dışı Pazar Destek Programı Kurulu üyesidir.

Haşmet Gökırmak

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Yüksek lisans derecesini 1991 yılında Georgetown Üniversitesi'nden (Washington, D.C.) ve doktorasını 1995 yılında Amerikan Üniversitesi, Ekonomi Bölümü'nden (Washington, D.C.) aldı. Dr. Gökırmak, yirmi beş yıldan fazla ulaştırma ve medya şirketlerinde profesyonel bir yönetici olarak çalıştı. Mevcut araştırma alanları arasında lojistik ve ulaşım, uluslararası ticaret, uluslararası finans ve enerji ekonomisi bulunmaktadır.

İrfan Ersin

İlköğrenim ve liseyi İstanbul'da tamamladı. 2010 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde iktisat alanında lisans eğitimi, 2015 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde İktisat Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansını, 2022 yılında da İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. 2015 yılından beri İstanbul Medipol Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak 2022 yılından itibaren de Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmakta. İslâmî Finans, İstihdam, Enflasyon, Türkiye Ekonomi alanlarında çalışmalar yapmakta.

Yaşar Ayyıldız

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Ana Bilim Dalı Başkanı. 07 Şubat 1968 Düzce doğumlu. Temel çalışma alanları Mali Hukuk ve Maliye Kuramı'dır. Vergi hukuku, vergi yargısı, bütçe alanlarında lisans ve lisansüstü düzeyde dersler vermekte, çok sayıda ulusal ve uluslararası yayını bulunmaktadır. Farklı akademik ve idari görevler üstlenmiş olup birçok ulusal ve uluslararası bilimsel faaliyette görev almıştır.

Emrullah Aydın

Marmara Üniversitesi Maliye Bölümü'nden 2015 yılında mezun olmuştur. Aynı üniversitede Mali İktisat Bilim Dalı'nda, cari işlemler açığı ve yenilenebilir enerji konusu üzerine yazdığı tezle yüksek lisansını tamamlamıştır. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Maliye Ana Bilim Dalı'nda başladığı doktora eğitimine devam etmektedir. 2017 yılından bu yana İstanbul Arel Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Devlet borçları, devlet bütçesi ve maliye politikası alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Barış Kavcar

Ankara Gazi Anadolu Lisesi'nden mezun olduktan sonra lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı'nda tamamladıktan sonra 2003 yılında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde göreve başladı ve öğretim üyeliği görevine burada devam etmektedir.

Aykut Şarküneşi

Orta öğretimimi Zonguldak'ta tamamladıktan sonra lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesinde İktisat alanında tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde İktisat alanında, doktora eğitimini Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde İktisat alanında tamamladı. 2005 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak göreve başladı ve halen İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü'nde doçent olarak görevine devam etmektedir.

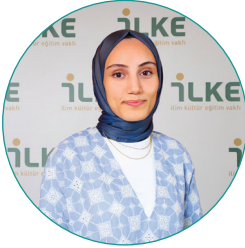
Abdullah Topcuoğlu

2007 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 2010 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini, 2015 yılında Atatürk Üniversitesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat alanında doktora eğitimini tamamladı. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. İktisadi Planlama, Bölgesel İktisat, Uluslararası İktisat, Girdi-Çıktı Analizi, Sektörel Planlama, Endüstrilerarası Analiz alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Merve Soylu Büyükkara

Merve Soylu, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finans Bölümü'nden 2020 yılında mezun olmuştur. Halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finans alanında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Büyükkara tezinde, yeni dijital dönüşüm içerisindeki finteklerin metafiziksel arka planı dolayısıyla İslam toplumlarında ne tür bir eklettik kurumsal ve sosyolojik dönüşümler ortaya çıkaracağını iktisat felsefesi bağlamında çalışmaktadır. Büyükkara, 2021 yılından itibaren İKAM'da araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Mehtap Nur Öksüz

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden 2020 yılında mezun olan Mehtap Nur Öksüz, İstanbul Üniversitesi Ekonomi ve Yönetim programında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İLKE Vakfı'nda Araştırma Yayın Koordinatörü olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2022

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

2022 yılı, salgının ekonomik etkilerinin ortadan kalktığı fakat salgın döneminde uygulanan para ve maliye politikalarının etkilerinin devam ettiği bir dönem olmuştur. 2022 yılı ekonomik olarak istikrarın sağlanacağı bir dönem olarak düşünülürken yılın hemen başında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı bir bu beklentileri tersine çevirmiştir. 2022 yılı, büyüme açısından pozitif bir yıl olmasına karşın tüm dünyada özellikle de Türkiye’de fiyat artışları nedeniyle ekonomik olarak zor bir yıl olarak değerlendirilmektedir. 2022 yılı Türkiye ekonomisinin büyümesine karşın enflasyon ve kur konusunda yaşanan sorunların derinleştiği bir yıl olmuştur. Elinizdeki rapor, 2022 Türkiye ekonomisinin makro ölçekli analizini ortaya koyan birçok analiz metni içermektedir. 2022 Türkiye ekonomisi ulusal hesaplar, büyüme, ödemeler bilançosu, merkez bankası, para politikası, maliye politikası, enflasyon tarım, sanayi, hizmetler, enerji, inşaat sektörü, istihdam, işsizlik, girişimcilik, gelir dağılımı ve İslam iktisadı gibi birçok alanda uzman isimlerce analiz edilmiştir. Rapor aynı zamanda bu göstergelerin seçilmiş ülke ve bölgelerle uluslararası ölçekte karşılaştırılmalı analizini de içermektedir. Rapor okurlarına uzman görüşlerinin ve incelemelerinin yer aldığı geniş bir 2022 genel görünümü sunmaktadır.

